

BETEKINTŐ

2012/1. szám

TARTALOMJEGYZÉK

Szerkesztőségi közlemény

Dennis Deletant: A román állambiztonság szervezeti felépítése és működése, 1944–1989 (2. rész)

Varga Krisztián: A német megszállástól a nyilas hatalomátvételig
A politikai rendőrség működése 1944. március 19. és október 15. között
Wayand Tibor önvallomásában

Kerepeszki Róbert: „Informátorunk is a Turul Szövetségnek volt tagja...”
Egykori Turul-tagok a politikai rendőrség látóterében 1945 után

Takács Tibor: Az ipariszabotázs-elhárítás szervezete 1956 és 1962 között

Gyarmati György: A magyar humán hírszerzés átnyergelése a (mostoha)testvéri technikára

Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából, 1785–2011. (Szerkesztette: Csóka Ferenc. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat. 2012.)

Slachta Krisztina: Az ügynök

Stiller, Werner: Az ügynök. Életem három titkosszolgálatnál. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2011. (Der Agent. Mein Leben in drei Geheimdiensten. Ch. Links Verlag, Berlin, 2010.)

Szerkesztőségi közlemény

Lapunkat 2007-ben indítottuk útjára, 2011-ben már közel 11 000 látogatónk volt, 17 500 látogatással és 60 000 oldalletöltéssel számolhattunk. Ezek a statisztikai adatok is igazolták a szerkesztőség azon törekvését, hogy a diktatúra politikai rendőrségének működését mind szélesebb körrel kell megismertetni a világhálón keresztül.

A lap elfogadottságát jelezte az is, hogy két alkalommal szerepelhettünk a Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiumának meghívásos folyóirat pályázatán. Az elnyert támogatásoknak nagy szerepük volt az utóbbi két év fejlesztéseiben, és idővel – fenntartónk romló anyagi helyzete miatt – a lap fennmaradásában. A kollégium 2011 őszén is meghirdette pályázatát, azonban a *Betekintő* ekkor – annak ellenére, hogy az egyik legolvasottabb levéltári-történeti folyóiratról van szó – nem került be a meghívott folyóiratok közé.

A lapot fenntartó levéltár anyagi lehetőségeinek korlátai, valamint a pályázati források hiánya miatt a *Betekintőt* – reményeink szerint átmeneti ideig – kénytelenek vagyunk csökkentett terjedelemben megjelentetni.

Számítunk olvasóink, szerzőink megértésére.

A *Betekintő* szerkesztősége

A román állambiztonság szervezeti felépítése és működése, 1944–1989 (2. rész)

3. A Securitate személyzete¹

A Belügyminisztérium archívumának adatait vizsgálva megállapítható, hogy nem sokkal a szervezet megalakulása után, 1948-ban az Országos Népbiztonsági Igazgatóság (*Direcția Generală a Securității Poporului, DGSP*), azaz a Securitate tíz országos igazgatósága keretében dolgozó tisztek száma 1151 volt, amelyből 848-an titkársági vagy kiegészítő személyzetként voltak feltüntetve (ám nekik is volt katonai fokozatuk, például főtörzsőrmesteri, még akkor is, ha gépíronőkről, sofőrökről, szerelőkről, avagy pincéernőkről volt szó). A 13 tartományi igazgatóság 2822 tisztet alkalmazott, ám szinte kétharmaduk kiegészítő személyzetként működött. A számításokat a szerző a román állambiztonsági szolgálat levéltárában megtalálható kéziratos nyilvántartás alapján végezte, amely nincs sem címmel, sem iktatószámmal ellátva.

1. táblázat. A Securitate-személyzet területi eloszlása, 1948

Hely	Szám	Százalékos arány
Központi igazgatóságok	1151	29,8 %
Tartományi igazgatóságok	2822	70,2 %
Bukarest	305	7,6%
Brassó	197	4,9%
Kolozs	263	6,6%
Bukarest	305	7,6%
Brassó	197	4,9%
Constanța	149	3,7%
Craiova	234	5,8%
Galati	253	6,3%
Iași	192	4,8%
Nagyvárad	228	5,7%
Pitești	194	4,8%
Ploiești	196	4,8%
Szeben	226	5,6%
Suceava	172	4,3%
Temesvár	213	5,3%
Összesen	3973	100%

Ezek a számok kivételesen alacsonynak tűnnek a mintegy 17 milliós lakossághoz képest, és cáfolni látszanak azt a közvélekedést, hogy a Securitate mindent átható és mindenütt jelen levő elnyomó gépezet volt. Ugyanakkor a Securitate-iratok bizonyítják, hogy a tisztek nagymértékben támaszkodtak a már 1948-ban, a köztársaság fennállásának első évében 42 187 főből álló informatori hálózatra. A helyi kirendeltségeken gyakran kis létszámú személyzet dolgozott, és a tisztek túlhajszoltságra panaszkodtak.

Mindegyik országos igazgatósághoz szovjet tanácsadók voltak kirendelve, akiknek a román újoncok felkészülését, valamint a tevékenységüket kellett felügyelniük; a kommunikáció tolmácsok útján történt, akik közül sokan Bessarábiából származtak. A hangsúly a megbízható kádereken volt. A szovjet tanácsadók szemében a képzett románok közül sokan eleve megbízhatatlannak és kompromittáltaknak minősültek amiatt, hogy az Antonescu-rendszer Németország szövetségese volt. Az elővigyázatosság másik oka az volt, hogy a kommunista párt hatalomra kerülése előtt nagyon kevés román mutatott őszinte lelkesedést a párt iránt, szemben például a nemzeti kisebbségekkel. A fentiek alapján nem kell meglepődni azon, hogy a Securitate-vezetők nagy számban az alábbi két kategória valamelyikéhez tartoztak: nemzeti kisebbségek, valamint képesítés nélküli munkások.

A szélsőséges nacionalisták állításait megcáfolva, a nemzeti kisebbségekhez tartozók száma, noha [lakosságbeli arányához képest – a ford.] magasabb arányt mutat, nem tűnik túlzottnak. Ugyanakkor alá kell húznunk azt a szót, hogy „tűnik”, hisz a Securitate saját vezetőire vonatkozó listáiból kiderül, hogy a három fő parancsnok – Pintilie, Nicolschi és Mazuru – esetében egyértelmű kísérlet történt arra, hogy elfedjék ezek orosz származását, románként tüntetve fel őket. Ugyanakkor nincs bizonyíték arra, hogy más nemzetiségű tisztek esetében is „románosításra” került volna sor. Ha a magas rangú Securitate-tisztek (az őrnagytól felfele) etnikai és szakmai hátterét vizsgáljuk, látható, hogy a 60 személyből 38-an románok, 14-en zsidók, 3-an magyarok és 3-an oroszok (Nicolschi, Pintilie és Mazuru) voltak, valamint közülük tartozott még egy-egy cseh és egy örmény nemzetiségű főtiszt is. 1950-ben a 3973 fős alkalmazotti létszámból 247-en voltak magyarok és 338-an zsidók. Előbbiek nagyrészt azoknál a tartományi igazgatóságoknál dolgoztak, amelyek a legnagyobb magyar lakosságú tartományokban tevékenykedtek, mint például a brassóiiban (72 magyar), a kolozsiban (51), a nagyváradiiban (60), szebeniben (26), valamint a temesváriban (27). Ugyanez érvényes a zsidókra is: az 1151 főből 148-an dolgoztak a bukaresti székhelyű központi igazgatóságokban, míg a legnagyobb zsidó személyzettel rendelkező tartományi igazgatóságok közül kiemelendők a bukaresti (16), kolozsi (36), iași (35), nagyváradi (34) és a suceavai igazgatóságok voltak.

2. táblázat. A Securitate nemzetiségi összetétele, 1948

Nemzetiség	Létszám	%
Román	3334	84,0
Zsidó	338	8,5
Magyar	247	6,2
Orosz	24	0,6
Jugoszláv	13	0,3
Egyéb	17	0,4
Összesen	3973	100,0

Ami a káderek szakmai hátterét illeti, a rendelkezésünkre álló információk az Országos Igazgatóságokra, valamint a titkárságokra szorítkoznak. A magas rangú tiszti besorolásban lévő 25 személy között találunk két villanyszerelőt, két asztalost, egy lakatost, egy kovácsot, egy esztergályost, egy iparost, egy szabót, egy vegyészt, egy tanárt, egy orvost, egy könyvelőt, egy ügyvédet; valamint egy középiskolai, öt felsőfokú végzettségűt és további öt olyan személyt, akiknek nem jelölték meg a korábbi

foglalkozását. A kétkezi munkások intenzív beszerzéséről említést tesz az 1. Igazgatóság 3. Osztályának (tevékenységi területe: az ortodox egyház) 1949. évi beszámolója. A fenti Igazgatóság személyzetének 32%-a gyári munkás volt, miközben alig 40%-uk vett részt állambiztonsági szakmai képzésben vagy rendelkezett releváns tapasztalattal.

1969. február 1-jén a Securitate állománya 5966 főből állt, az egyes megyei kirendeltségek állományi létszáma 86–265 fő közötti volt.

4. A Securitate operatív módszerei

A Securitate a célszemélyekről való adatgyűjtés érdekében leggyakrabban a következő módszereket vetette be: besúgók alkalmazása, a levelezés ellenőrzése, megfigyelés, valamint lehallgatás. Hasonló figyelemben nemcsak a rendszer ellenségei részesültek, hanem a Román Kommunista Párt vezető tisztségviselői is célszemélyekké válhattak. 1948-tól Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu és mások telefonjait is lehallgatta a későbbiekben a Securitate „T” Egységévé szerveződő csapat. Ennek a műveletnek a vezetője és felelőse Nicolschi volt, az adatgyűjtést pedig maga Gheorghiu-Dej sem kerülhette el. A „T” Egység egyik tisztje 1968-ban nyilvánosságra hozta, hogy 1949-ben az első megbízatása Gheorghiu-Dej telefonhívásainak a lehallgatása volt. Erről a műveletről, amelyet moszkvai parancsra hajtottak végre, csak Pintilie, Nicolschi és a „T” Egység vezetője rendelkeztek tudomással.

Az RKP 1968-as plenáris ülése után a lakosság megfigyelésének intenzitása csökkent. A Securitate gyakorlata szerint kétféle megfigyelési módot alkalmaztak: folyamatos, azaz 24 órás, valamint időszakos (eseti) megfigyelést (monitorozás). A Securitate nyilvántartása szerint az 1968. január 1-jén megfigyelés alatt tartottak száma 7389, míg a monitorozás alatt állók száma 417 075 fő volt. A következő év elejére ezek a számok lényegesen csökkentek: a megfigyelték esetében 5102-re, a monitorozás alatt állóknál 49 319 főre.

A politikai perek levezénylésében kiemelt jelentőséget tulajdonítottak a vallomástételnek. Ennek eléréséhez jellemzően kínzást alkalmaztak, ami lehetett pszichológiai/lelki, fizikai vagy mindkettő. A vallomástételhez való ragaszkodás és a kínzás idegen volt a román jogrendtől, így felmerül a gondolat a szerzőben, hogy milyen érzés lehetett ezzel szembesülni azoknak a régi párttagoknak, akik korábban megtapasztalhatták a két világháború közötti rendszer kevésbé könyörtelen gyakorlatát. Néhány román szerző mellett érvelt, hogy ehhez a Szovjetunióból importált, az őrizeteselek végelgyengítésre irányuló dresszúra bevezetéséhez és alkalmazásához kellettek a besszarábiai vagy ukrán származású NKVD-ügynökök, mint például Nicolschi vagy Goncariuc, de ennek az érvelésnek az elfogadása azt jelentené, hogy figyelmen kívül hagyjuk számos román származású Securitate-tiszt brutalitását.

3. táblázat. A Securitate megfigyelési tevékenysége, 1968–1978

Megfigyelés alatt tartottak száma	
1968	7389
1969	5102
1970	5300

1975	6400
1978	7633
Időszakos monitorozás alatt tartottak száma	
1968	417 075
1969	49 319
1971	27 046
1975	51 578
1977	63 386
1978	67 453

A fizikai bántalmazást általában a Bűnügyi Vizsgálatok Igazgatósága [V. Igazgatóság – a ford.] vezető beosztású tisztjeinek iránymutatása mellett végezték. Az, hogy a Securitate terrorszervezetként vonult be a köztudatba, ennek az igazgatóságnak tulajdonítható. A Belügyminisztérium által kiadott bizalmas útmutatások felhatalmazták a Securitatét, hogy 24 óráig terjedő őrizetbe vételt ügyészségi letartóztatási parancs nélkül is foganatosíthassanak. Ez alatt az időszak alatt az őrizetesnek vallomást kellett tennie az általa elkövetett cselekményekről. Az Igazságügyi Minisztérium útmutatásai szerint a katonai ügyészség feladata volt a letartóztatási parancsok kibocsátása a Securitate részére. Ezt követően a kihallgatás gépíró jelenlétében folytatódott. Az V. Igazgatóság első vezetője Mișu Dulgheru ezredes volt. A Securitate iratai azt igazolják, hogy a verések, fenyegetések, a fogvatartottak vallomásainak meghamisítása és az, hogy a kihallgatások időtartama túllépte a fogvatartottak fizikai túréhatárát, mind Dulgheru jóváhagyásával történt. Azt maga Alexandru Drăghici, akit 1952 májusában neveztek ki belügyminiszterré, is elismerte, hogy ebben az igazgatóságban a kihallgatótiszteknek „meglehetősen alacsony volt a képzettsége és az általános műveltsége”, de ezeket a hiányosságokat pótolta az „erőteljes forradalmi lelkesedésük, egészséges [azaz nem polgári – a ford.] háttérük és munkabírásuk, amelyet a proletárforradalom szolgálatába állítottak”.

5. A Securitate feladatai

Ahogy korábban is leírtuk, a Securitate feladata, amint azt a 221/1948. sz. alapító rendelete (1948. augusztus 30.) is megfogalmazza, az volt, hogy „megvédje a demokratikus vívmányokat, és biztosítsa a Román Népköztársaság biztonságát a szervezkedő belső és külső ellenséggel szemben”. A „demokratikus vívmányok” védelme a Román Munkáspárt hatalmának megőrzését jelentette. A Securitate egyik fő célja következésképpen a rendszerrel szembeni mindennemű ellenállás, a belső zsargon szerint „a nép ellenségei felforgató antidemokratikus tevékenységének” felismerése és megsemmisítése volt.

A Népköztársaság 1947. december 30-i kikiáltása megteremtette a lehetőséget a totalitárius állam alapjainak lerakásához. Első lépésként biztosítani kellett, hogy katonai szempontból Románia visszafordíthatatlanul a szovjet blokk részévé váljon. Ennek eszköze az 1948. február 4-én aláírt szovjet–román barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés volt. Második lépésben konszolidálni kellett a Kommunista Párt hatalmát. Ennek eléréséhez 1947 nyarán felszámolták a főbb ellenzéki pártokat: a Nemzeti Parasztpártot és a Nemzeti Liberális Pártot, valamint 1948

februárjában erőszakkal beolvasztották a kommunista pártba a Szociáldemokrata Pártot. Harmadik lépésben pedig állami ellenőrzés alá vonták a gazdaságot, valamint az ipari, banki, bányászati és közlekedési szektorok vállalatait. 1949. március 2-án megszűnt a földterületek fölötti magántulajdon, és ezek az államosított földek vagy nagy állami gazdaságokba, vagy úgynevezett kollektív gazdaságokba [termelőszövetkezetekbe – a ford.] szerveződtek.

A fenti reformok végrehajtása során a kormányzat a csendőrségre és a Securitate-ra támaszkodott. A fő célpontok a korábbi gyár- és földtulajdonosok, a törvényen kívül helyezett demokratikus pártok és a Vasgárda tagjai, papok, egyetemi hallgatók és tanáraik, nyugdíjazott katonatisztek és rendőrök, valamint parasztok voltak. A kollektivizálással szembeni ellenállás miatt mintegy 80 000 személyt tartóztattak le, közülük 30 000-et nyilvános tárgyalás során ítélték el. 1951-ben 417 916 személyt tartottak megfigyelés alatt, akik közül a későbbiekben 5401-et „ellenséges tevékenység” vádjával le is tartóztattak. Az információgyűjtést, akár csak a kémkedéssel gyanúsítottak esetében, olyan informátorok végezték, akik egy-egy Securitate-tiszt irányítása mellett dolgoztak. Az információkat a helyi Securitate-irodában összesítették, majd az adott körzetre vonatkozó jelentéseket naponta délután 5 és fél 6 között telefonon továbbították a tartományi irodákba. Ezek a jelentések felbecsülhetetlen forrást jelentenek az 1950-es évek román társadalmának közhangulatára, valamint a politikai irányultság és a társadalmi háttér közötti összefüggésekre vonatkozóan.

A szovjet modell bevezetésének legvégső akadálya az egyház volt, ám ebben az esetben a román kommunista párt nem követte a szovjet megoldást. Az ortodox egyház, amely a nemzeti kohézió és identitás megőrzésében kulcsszerepet játszott, kompromisszumot kötött a rendszerrel, és ezáltal elkerülhette az üldözést, vagyis biztosította túlélését az erkölcsi megalkuvás árán. Ezzel szemben a római katolikus és görög katolikus egyházak szoros kapcsolata Rómával nagyobb túlélési képességet biztosított számukra, püspökeik figyelemre méltó bátorsággal, méltósággal és hűséggel is álltak ki hitük mellett. Ugyanakkor nagy különbség volt abban, ahogy a rendszer a két egyházhoz viszonyult: a görög katolikus egyházat felszámolták, míg a római katolikus nem, bár az üldöztetést utóbbi sem kerülhette el. A fentiek magyarázata abban rejlik, hogy a római katolikus egyház hívei nagyrészt magyarok, míg a görög katolikuséi románok voltak, és a román rendszer egyházpolitikájában igyekezett kerülni az olyan intézkedéseket, amelyeket a „testvéri” Magyarország a magyar kisebbség ellen irányuló lépésként értelmezhetett volna.

A görög katolikusok vallásuk iránti hűségére a hatalom brutális elnyomó kampánnyal válaszolt. Az elnyomás kezdete előtti utolsó szám adatok azt mutatják, hogy a görög katolikus hívek száma elérte a másfél milliót, a közösségben mintegy 1500 pap és hat püspök szolgált. A hatalom a Securitate-t használta a görög katolikus és az ortodox egyház 1948-as egybeolvasztásának levezényléséhez, amely a megfélemlítés eszközével vette rá a görög katolikus papokat arra, hogy aláírják a [Román Ortodox Egyházba való – a ford.] „visszatérési” nyilatkozatokat. Számos esetben a papokat bebörtönzéssel, deportálással, sőt akár halállal is fenyegették. Ennek ellenére mind a hat püspök és további mintegy 600 pap is ellenállt a nyomásnak, őket két éjszaka leforgása alatt, október 27-én és 28-án vettek őrizetbe. Az állambiztonsági erők brutalitását híven ábrázolja Ieronim Susman atya meggyilkolása, akit a Balázsfalva melletti Asinip faluból való menekülése közben lőttek le. A bebörtönzött püspökök közül csak hárman éltek túl

az ötéves fogva tartást. Őket 1955-ben Gheorghiu-Dej parancsára bocsátották szabadon. A letartóztatott püspökök egyike ellen sem folytattak bírósági eljárást.

Kémelhárítás

A Securitate további kiemelt feladata volt az „imperialista kémkedés leleplezése”. A Securitate-archívumok alapján megállapítható, hogy a Gheorghiu-Dej-korszakban a fő ellenfelek az amerikai, a brit, a jugoszláv és az izraeli hírszerző ügynökségek voltak. 1949 elején a CIA a Frank Wisner vezetése alatt álló Politikai Koordinációs Irodáján keresztül elkezdte a román ügynökök beszerzését a dél-németországi, ausztriai és jugoszláviai menekülttáborokban. Előnyben részesítették az olyan fiatal férfiakat, akik ismerték azokat a térségeket, ahol partizántevékenységek folytak. Őket aztán olyan titkos kiküldetések végrehajtására képezték ki, amelyek során a feladat vagy a román védelmi rendszerre vonatkozó információszerzés volt, vagy a kapcsolatfelvétel a hegyekben rejtőzködő antikommunista ellenállókkal. A jugoszlávok esetében az ügynökeik vagy átszivárogtak a határokon, vagy szerb nemzetiségű román állampolgárokat használtak hírszerzési célokra. A határon való átszivárgás megelőzésére a határőrségen belül külön kémelhárítási osztályt hoztak létre, amely a Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozott. Az izraeliek hírszerzési tevékenysége a romániai zsidók helyzetéről való információszerzésre irányult.

1951-ben a Securitate nyilvántartása szerint 45 299 személyt gyanúsítottak kémkedéssel. Az ő monitorozásukra több különböző, összesen 904 ügynökből álló hálózatot hoztak létre; az ügynökök közül öten Securitate rezidens tiszték, 306-an képzett informátorok és 593-an képzetlen besúgók voltak. Az összegyűjtött adatok alapján 267 személyt tartóztattak le kémkedés vádjával.

A Securitate és a nemzetközi terrorizmus

Nicolae Pleșița tábornok vezetése idején a Securitate Külföldi Hírszerzési Igazgatóságának a tevékenysége furcsa fordulatot vett. Mikor 1980-ban kinevezték, Pleșița zöld utat kapott Ceaușescutól, hogy elhallgattassa a diktátor külföldi bírálóit. A Carlosként („Sakál”) ismert Iljics Ramirez Sanchezel Pleșița egyik beosztottja, Sergiu Nica ezredes vette fel a kapcsolatot, és 1980 és 1982 között több találkozóra is sor került a tábornok és Carlos között. A német rendőrség arra a következtetésre jutott, hogy az 1981. február 21-e estjén a Szabad Európa Rádió müncheni székhelye ellen végrehajtott bombamerényletet Johannes Weinrich hajtotta végre, aki Carlos egyik legközelebbi szövetségese volt. A merényletet Pleșița kérésére hajtották végre, aki cserében hamis iratokat és védett lakásokat biztosított Carlos és csoportja számára Romániában. Az akcióban hat személy sebesült meg.

További aggodalomra adott okot a romániai egyetemeken tanuló nagyszámú arab diákság, mivel felmerült a veszély, hogy rajtuk keresztül a Palesztin Felszabadítási Mozgalom különböző szárnyai közötti belháborúk Romániába is átkerülnek. Ezek a félelmek megerősítést nyertek, amikor 1984. december 4-én a Hotel Bukarest előtt lelőtték a jordániai nagykövetség másodtitkárát. 1985. augusztus 12-én Bukarestben letartóztatták és 20 év börtönre ítélték a fenti gyilkosság elkövetése miatt Ahmed Mohammed Ali al-Hersh 27 éves palesztin diákot. 1988-ban, a Ceaușescu által kiadott

11-es rendelet hatálybalépésével, büntetését felére csökkentették, majd 1991 szeptemberében a Btk. 60. cikkelye alapján további négy évvel csökkentették, így néhány nappal később, szeptember 3-án szabadon bocsátották a galați-i börtönből, és elhagyhatta az országot.

Ion Pacepa átállása

Ion Mihai Pacepa 1978 júliusában bekövetkezett átállása és az Egyesült Államokba való szökése az egyik legnagyobb csapás volt, amely valaha kelet-európai titkosszolgálatot ért. Pacepa átállása egy olyan pillanatban következett be, amikor múltóban volt az eufória afölött, hogy 1968 augusztusában, a Varsói Szerződés tagállamainak csehszlovákiai bevonulása idején Ceaușescu szembehelyezkedett a Szovjetunióval, ráadásul ekkorra az életszínvonal emelkedése is megtorpanni látszott. A Külföldi Hírszerzési Igazgatóság (KHI) vezetőjének helyetteseként, illetve belügyminiszter-helyettesként Pacepa volt a legmagasabb rangú állambiztonsági és titkosszolgálati tiszt, aki a szovjet blokkból megszökött. Pacepa elmondása szerint 1928-ban született Bukarestben. Apja a mai Szlovákia területéről költözött az akkor Magyarországhoz tartozó Erdélybe, majd innen Bukarestbe került. 1947-től 1951 januárjáig, a Securitatéba való beszerzéséig Pacepa a bukaresti műszaki egyetemen tanult. Könyvében, *A Kreml örökségében (Moștenirea Kremlinului, 1993)* azt írja, hogy először a II. Szabotázs-elhárítási Igazgatóságra helyezték. Innen 1954 márciusában vagy 1955-ben átkerült a Külföldi Hírszerzési Igazgatóságra (I. Igazgatóság), ami akkoriban Vasile Vâlcu vezérőrnagy irányítása alatt állt. Vâlcu bolgár származású volt, és korábban az NKGB Külföldi Hírszerzési Igazgatóságán is dolgozott, majd 1952-ben nevezték ki a román KHI élére.

1957-ben Pacepát Nyugat-Németországba, Frankfurtba küldték, ahol fedőállásként a román kereskedelmi kirendeltség helyettes vezetőjeként dolgozott. A következő évben viszont haza is kellett utaznia, mert két lebukott román titkosszolgálati tiszt őt is dekonspirálta. A tiszteket a nyugatnémet hatóságok tartóztatták le, mivel tetten érték őket, amikor egy amerikai tiszt román származású feleségétől titkos dokumentumokat vettek át. 1959 októberében Drăghici belügyminiszter kinevezte az I. Igazgatóság Technikai Osztályának élére, és e pozíciójában gyakorlatilag a román ipari kémkedés vezetője lett. Ezt a fajta hírszerzési tevékenységet, akárcsak a román külföldi hírszerzéshez kapcsolódó egyéb műveleteket, a KGB Külföldi Hírszerzési Igazgatósága koordinálta, így Pacepa számára az utasításokat a Drăghici mellé rendelt szovjet tanácsadó, Borisz Alekszejevics Kotov ezredes adta. Amikor Kotovot a többi KGB tanácsadóval együtt Gheorghiu-Dej kérésére visszahívták, megteremtődött a lehetőség, hogy az ipari kémkedésben a Ceaușescu által diktált román igények kerüljenek előtérbe. 1972 áprilisában a korábbi Külföldi Hírszerzési Igazgatóságot átkeresztelték Külföldi Hírszerzési Részleggé (Departamentul de Informații Externe, DIE), és vezetője, Gheorghe Nicolae Doicaru tábornok egyben Ceaușescu nemzetbiztonsági tanácsadója is lett. 1973-ban Doicaru Pacepát nevezte ki helyettesévé, és ebben a beosztásban rálátása volt a román külföldi hírszerzési tevékenység legnagyobb részére.

Pacepa átállásának eredményeként a DIE-hálózat teljes mértékben megsemmisült, maga Ceaușescu pedig súlyosan kompromittálódott nemzetközi szinten, mivel a Pacepa által nyilvánosságra hozott információk károkat okoztak partnereinek is, akikkel Románia közösen vett részt illegális műveletekben. Pacepa ugyanakkor időzített

bombának is bizonyult Ceaușescu számára. Tíz évvel később, 1987-ben a *Vörös horizontok* című könyvben közölt leleplezései hatására Ceaușescu elvesztette minden maradék nemzetközi tekintélyét, amit Tito potenciális utódként a nem elkötelezett országok szószólójának szerepében megőrizni igyekezett. A könyv állítása szerint Ceaușescu közvetlenül részt vett gyilkosságokban, zsarolásban, drogcsempészetben és emberrablásban. 1989-ben a könyvet rendszeres időközökben felolvasták a Szabad Európa Rádióban, hogy megerősítsék a románokban, hogy a Ceaușescu család tagjai valóban bűnözőként viselkednek, és hogy teljesen szertefoszlassák a személyi kultusz építése során köréjük szőtt mítoszokat.

Pacepa kiugrásának – úgy tűnik – a közvetlen kiváltó oka az volt, hogy a Securitate tudomására jutott, hogy Libanonban bútorokat vásárolt, és onnan szállíttatta azokat Romániába. Kérdéseket tettek fel neki, hogy milyen pénzből fedezte ezeket a vásárlásokat. A KGB által szállított információkra támaszkodva Mihai Caraman vezérőrnagy (a Securitate kémelhárítási egységének vezetője) állítólag figyelteni kezdte Pacepa mozgását. Ennek a megfigyelésnek a részleteiről Pacepa is tudomást szerzett, és attól tartva, hogy a kör bezárul körülötte, élt a kínálkozó alkalommal, és egy a Fokker céggel tartott brémai tárgyalás során politikai menedékjogot kért az Egyesült Államokba.

Pacepa szökését a kommunista Románia titkosszolgálati köreiben lezajlott legnagyobb tisztogatása követte. Pacepa szerint a Minisztertanács egyharmadát lefokozták, 22 nagykövetet visszahívtak, és több mint egy tucat magas rangú titkosszolgálati tisztet tartóztattak le. Lázás intézkedéseket hoztak, hogy visszahívják a külföldi kiküldetésen levő DIE-tiszteket, akik közül néhányan, amint dekonspirálódtak, inkább az átállást választották. 1978-ban Pacepa szerint a DIE-nek 560 nyílt vagy fedésben levő tisztje volt, valamint további 1100 „szövetségese” [operatív kapcsolata – a ford.] a Külkereskedelmi Minisztériumban. Létszámuk akkor indult rohamos növekedésnek, amikor 1973-ban Ceaușescu kiadott egy olyan titkos rendeletet, amely felhatalmazta a DIE-t, hogy bárkit beszervezzen a Külügyminisztériumban vagy a Külkereskedelmi Minisztériumban, és nekik kiemelt fizetést nyújtson. A nyugati államokban és a harmadik világban létesített kereskedelmi kirendeltségek személyzetének 70%-a fedésben dolgozó hírszerző volt, míg a személyzet többi része, Marin Ceaușescunak, a bécsi kereskedelmi kirendeltség vezetőjének kivételével, együttműködött a DIE-vel. A Külkereskedelmi Minisztériumban öt miniszterhelyettes és tizenegy igazgató állambiztonsági tiszt volt, akik a fenti megbízatásokat fedőállásként használták. A beszervezettek listája nem ér itt véget: az Általános Vámigazgatóság vezetését egy fedésben levő DIE-tiszt látta el, és a 41 külkereskedelmi vállalat közül 38-nak az igazgatója is a DIE szigorúan titkos tisztje vagy hálózati tagja volt.

Pacepa szökésének egyik fontos áldozata Teodor Coman belügyminiszter lett. Szeptember 5-én bejelentették, hogy elnöki rendelettel „felmentették” tisztségéből, és a helyére a párt Fehér megyei első titkárát, George Homoșteant nevezték ki. A DIE keretében is személyzeti cserékre lehetett számítani. Októberben Pacepa főnökének, a Ceaușescu által mindössze hat hónappal korábban, márciusban kinevezett Alexandru Dănescu altábornagynak is mennie kellett, és – állítólag Elena Ceaușescu rendelkezései alapján – a DIE-t átszervezték és átnevezték Külföldi Hírszerző Központtra (*Centrul de Informații Externe*, a továbbiakban CIE). Vezetője Romus Dima történész lett, aki korábban az olténiai (Ceaușescu szülőhelye) munkásmozgalmak történetét kutatta. Doicaru is áldozatul esett Pacepának. Miután lefokozták turisztikai miniszternek, 1978.

augusztus 15-én ebből a tisztségéből is eltávolították Ceaușescunak a hírszerző tisztekkel szemben támadt mérhetetlen haragja jeleként. Pacepa korábbi feladatkörét Gheorghe Zagoneanu vezérőrnagy, egy megyei csendőrségi vezető kapta meg.

A román hírszerzés és az állambiztonsági szolgálatok ezen metamorfózisa magában foglalt egy sor korábbi, a Belügyminisztériumon belüli strukturális változást is, amelyek közül a legelső a Zsil-völgyi bányászok 1977. augusztusi sztrájkja váltotta ki. Ennek jegyében vezetőkötésokra került sor, és az 1978. április 8-án kiadott államtanácsi rendeletnek megfelelően magát a minisztériumot is strukturális változásoknak vetették alá. Ezek közül a leglényegesebb, hogy a Belügyminisztériumon belül újraelakult az Állambiztonsági Főigazgatóság (DSS). 1978 márciusában a Belügyminisztérium miniszteri rangú államtitkárává és az Állambiztonsági Főigazgatóság (DSS) igazgatójává a Buzău megyei első párttitkárt, Nicu Ceaușescu (a pártfőtitkár fia) barátját, Tudor Postelnicut nevezték ki.

Fejlemények a DSS-en belül

A fentiek mellett a Belügyminisztérium hatáskörét is kiterjesztették, úgy, hogy magába foglalja az állam „függetlenségének, nemzeti szuverenitásának és területi integritásának” védelmét. Ez állambiztonsági felelősségvállalással járt, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a Minisztérium ezentúl nemcsak az RKP Központi Bizottságának tartozott felelősséggel, ahol működött egy, a fegyveres erőkért és az állambiztonságért felelős titkár (az 1989-es forradalom idején ezt a tisztséget Ion Coman vezérezredes töltötte be), hanem a Román Fegyveres Erők Legfelsőbb Parancsnokságának is, amelynek elnöke Ceaușescu volt. Konkrétan mind a miniszter, mind a DSS igazgatója közvetlenül Ceaușescunak tartozott elszámolással. Az, hogy az államszervezetben belül megnövekedett a DSS jelentősége, valamint hogy Ceaușescu magához vonta a szervezet feletti ellenőrzést, párhuzamokat mutat a Securitate 1950-es évekbeli hatalomgyakorlási mechanizmusával.

Megnövekedett súlyának másik bizonyítéka a DSS minisztériumi rangra emelése volt. Ebben az időben a politikai terrorizmus terjedése új területet jelentett az állambiztonság számára, így a DSS feladatkörébe bekerült „a terrorista cselekmények megelőzése, azonosítása, semlegesítése, valamint megsemmisítése Románia területén”. A terrorizmus elleni harcra egy különleges antiterrorista egységet, az úgynevezett USLA-t hozták létre (*Unitatea Specială de Luptă Antiterroristă* – Különleges Antiterrorista Egység). Első vezetője Ștefan Blaga ezredes volt, létszáma 1989-ben összesen 795 fő volt.

Személyi kultusz Ceaușescu körül

Ebben az időszakban az Állambiztonsági Főigazgatóság (DSS) fontos feladata volt továbbá a Ceaușescu körüli személyi kultusz fenntartása, valamint a külföldi kritikák elhallgattatása, ami egyre többet emésztett fel a DSS erőforrásaiból. Különösen igaz volt ez 1974 márciusában, Ceaușescunak az újonnan létrehozott köztársasági elnöki pozícióba való megválasztásakor, majd kultuszának feleségére, Elenára történő kiterjesztésekor. Elena Ceaușescut 1980 márciusában első miniszterelnök-helyettesnek nevezték ki, aki ezzel a második legfontosabb állami és pártvezetővé vált. A Ceaușescut méltató életrajzok és a „világhírű tudós” Elenának tulajdonított vegyészeti tanulmányok külföldi

megjelentetésére felbérelt kiadókat a Különleges Valutaügyletek Ügynöksége (AVS) által ellenőrzött speciális keményvaluta-alapokból fizették. Bukaresti források szerint Liviu Turcu ügynök 1989. januári bécsi átállítására feltehetőleg az a küldetés szolgáltatott alkalmat, hogy az egyik nyugati kiadónak kellett kifizetnie nem kevesebb, mint 30 000 dollárt Elena egyik „tanulmányának” a kiadásáért cserébe.

Maga Elena Ceaușescu is rendkívül aktívan járult hozzá férje személyi kultuszának terjesztéséhez, amelynek 1985-től kiemelt figyelmet szentelt. Rendszeresen leteremtette az egymást követő KB-propagandatitkárokat, hogy biztosítsa, a nyilvános rendezvényeken minden tele legyen tűzdelve az ő és a férje fényképeivel. Ugyanakkor mind védelmezőbben lépett fel férjével szemben, akinél a súlyosbodó cukorbetegség láthatóan egyrészt felgyorsította az öregedési folyamatokat, másrészt fokozta az ingerültségét. Ez volt az oka, hogy Elena Ceaușescu folyamatosan elhárította Emil Macri vezérőrnagynak, a II. Igazgatóság vezetőjének azon kísérleteit, hogy beszélhessen Ceaușescuval, és ismertethesse vele az ország valódi gazdasági állapotát. Azt, hogy Ceaușescu ennek ellenére is tudomással rendelkezett a valódi helyzetről, az is bizonyítja, hogy a román televízió közzétette azokat a dokumentumokat, amelyeket a Fekete-tengeri Neptunban található nyári rezidenciáján találtak, és amelyekben két oszlopban szerepeltek az őszi betakarításra vonatkozó adatok: az első oszlop tartalmazta a valódi, a másik a hamis adatokat. Ugyanakkor 1989 őszén a diktátor a második, hamis oszlop adatait ismertette a Politikai Bizottsággal.

A külföldi bírálók elhallgattatása

Ceaușescu külföldi bírálóinak az elhallgattatását [a titkosszolgálati szervek – a ford.] ugyanolyan ügybuzgalommal látták el, mint a személyi kultusz építését. 1976. október 19-én Emil Georgescu, aki 1974 januárja óta a Szabad Európa Rádió szerkesztőjeként dolgozott, súlyos autóbalesetet szenvedett. A balesetet francia drogcsempészek rendezték, akik a DIE-nek dolgoztak. Pacepa szerint maga Ceaușescu adta ki a parancsot, hogy hallgattassák el Georgescut, aki csípős bírálatokkal illette a vezető körüli személyi kultuszt. Hat hónappal később Georgescu visszatért a munkába, amire a DIE egy dezinformációs művelettel válaszolt, ami a szerkesztő lejárására irányult. Névtelen és aláírással ellátott levelek sokasága érkezett a Szabad Európa Rádióhoz a DIE parancsára, amelyekben azzal vádolták a Georgescut, hogy pénzért cserébe kivándorlási vízumokat intézett el román állampolgároknak. Eugen Luchian vezérőrnagy, a Vízum- és Útlevélosztály vezetője még egy később sikertelennek bizonyuló zsarolási műveletet is megszervezett, aminek az volt a célja, hogy meggyőzzék Georgescut, hagyja ott a Szabad Európa Rádiót, cserébe azért, hogy Bukarestben élő édesanyja kivándorolhasson. Georgescu ezek után is vitriolos hangon bírálta a rendszert egészen 1981-ig, amikor július 28-án müncheni lakása előtt két francia állampolgárságú személy megtámadta és 22-szer megszurta. Georgescu, bár súlyosan megsérült, túlélte ezt a merényletet is, támadóit pedig letartóztatták. Utóbbiak megtagadták, hogy bármilyen információt szolgáltatassanak arról, ki bérelte fel őket, így 1982. július 21-én egyiküket tizenegy éves, a másik támadót pedig négy és fél éves börtönbüntetéssel sújtották gyilkossági kísérletért. A bűncselekményről szóló jelentésében a nyugatnémet titkosszolgálat arra a következtetésre jutott, hogy „a román hírszerző szolgálat más embereinek állítólag azt a parancsot adták ki, hogy véglegesen likvidálják a román emigránst”.

Pacepa Monica Lovinescunak az esetét is ismertette további bizonyítékként Ceaușescu közvetlenül érintettségére. Lovinescu egy híres irodalomkritikus lánya volt, aki a háború után Franciaországban kapott menedékjogot. Rendszeres kulturális műsora volt a Szabad Európa Rádióban, amelyben szarkasztikus kritikával illette Ceaușescu azon törekvéseit, hogy igába hajtsa és saját céljaira használja fel a román irodalmat. Ezzel annyira felbőszítette a pártvezért, hogy az személyesen adta ki a parancsot, hogy hallgattassák el a szerkesztőnőt. Pacepa azt állítja, hogy Gheorghe Șerbănescu őrnagy, CIE-tiszt, arabszakértő és a Palesztin Felszabadítási Szervezet (a továbbiakban PFSZ) összekötő tisztje, olyan utasítást kapott Ceaușescutól, hogy úgy verje meg Lovinescut, hogy „élete fennmaradó napjaiban ne tudjon se írni, se beszélni”. Șerbănescu három PFSZ-tagot bérelt fel, és eligazította őket, hogyan hajtsák végre a műveletet. A férfiak egyike postásnak öltözve csengetett Lovinescu párizsi lakásának az ajtaján, és amikor a nő kinyitotta, a másik két férfi rárontott és brutálisan összeverte.

A román származású külföldi ellenzékbeli mások is célponttá váltak. Paul Goma egyike volt annak a három román emigránsnak, akik 1981 februárjában bombát rejtő csomagot kaptak Madridból. 1982 áprilisában Franciaországban átállt Matei Haiducu Securitate-tiszt, akinek a küldetése az volt, hogy megölje Paul Gomat és Virgil Tănăsét, egy másik disszidens író, egy szívrohamot kiváltó különleges mérgei beinjekciózásával – ez bizonyult a legsúlyosabbnak abban a kellemetlen kudarcorozatban, amelyet a CIE Pleșița vezetése alatt kényszerült elkönyvelni.

Egy másik tisztet, Mihai Manolét nem sokkal a fenti eset után tartóztatták le Franciaországban, külföldi hatalom ügynökeivel való összejátszás vádjával. Manole 1978-ban telepedett le Franciaországban francia feleségével, és 1982 áprilisáig szerződéses munkatársa volt a genfi Európai Nukleáris Kutatóközpontnak (CERN), majd Dieppe-ben dolgozott a Navequip hajóépítő vállalatnál. Manolét 1978-ban szervezte be a DIE/CIE, még mielőtt kivándorolt volna, és azzal a feladattal bízták meg, hogy ipari kémkedést folytasson. Ezt követően nyolcszor utazott Romániába, ahol anyagokat adott át a CERN által végzett tesztekkel és kutatásokkal kapcsolatban.

1984. november 26-án elnöki rendelettel felmentették Pleșița tábormegvezetőket első miniszterhelyettesi tisztségéből, ami maga után vonta a CIE igazgatói pozíciójából való elmozdítását is. Korábbi állása után lefokozással ért fel, hogy a Bukaresttől 40 km-re található gradișteai Securitate-képzőközpont parancsnokává nevezték ki, a CIE élén pedig Aristotel Stamatoiu altábornagy váltotta.

Pleșița minden kísérlete, hogy jóvátegye a Pacepa átállása miatti károkat, sorozatos kudarcokat eredményezett, és ezek tovább erodálták Ceaușescu amúgy is foszladozó külföldi imidzsét. A Pleșița számára kínos események sorozata 1980 októberében kezdődött, amikor a nyugatnémet szövetségi ügyészség bejelentette egy román állampolgár letartóztatását azzal a váddal, hogy az illető nyugat-németországi román emigránsok után kémkedett a CIE számára. A következő hónapban Florian Rotaru, a bécsi román nagykövetség kódfejtője szökött meg Nyugat-Németországba 50 kilogrammnyi titkos irattal. Rotarut onnan egyenesen az Egyesült Államokba utaztatták tovább. 1981 márciusában egy osztrák rendőrfőnököt tartóztattak le Bécsben azzal a váddal, hogy Románia számára kémkedett. Ezt követte 1982 nyarán Haiducu átállása. Haiducu beszámolt a francia titkosszolgálatnak arról, hogy Pleșițától azt az utasítást kapta, hogy ölje meg Gomat és Tănăsét. François Mitterand elnök ezt követően lemondta az 1982 júliusára tervezett romániai látogatását. 1983 januárjában a francia bíróság

kémkedés miatt két év börtönbüntetésre ítélte Traian Munteanu román számítástechnikust, majd fél évre rá a francia rendőrség letartóztatta Mihai Manolét Románia érdekében végzett ipari kémkedés vádjával. Augusztusban Belgium három román diplomatát és a román nagykövetség egy további alkalmazottját utasította ki a NATO elleni kémkedés vádjával.

A katasztrófásorozat 1984-ben is folytatódott. Áprilisban holtan találták a párizsi román nagykövetség előtt Nicolae Iosif követségi alkalmazottat, teste mellett egy tör feküdt. Októberben a bonni román nagykövetség CIE rejtjelező tisztje folyamodott menedékért Ceaușescu nyugat-németországi látogatása során. A nyugatnémet hatóságok később öt román diplomatát utasítottak ki az országból: Constantin Ciobanu tanácsost, Ioan Lupu első tanácsost, Dan Mihoc és Ion Grecu másodtanácsosokat, valamint Ion Constantin harmadtanácsost. Nem sokkal ezután Haiducu a francia televízió egyik adásában azt nyilatkozta, hogy a Franciaországba akkreditált román nagykövet, Dumitru Aninoiu és sajtóattaséja, Ion Badea CIE-ügynökök.

Ceaușescu törekvése, hogy a külföldi bírálói iránti haragját erőszakos merénylettekkel vezesse le, riadókézsültségbe helyezte a nyugati titkosszolgálatokat. 1989 elején Ion Rațiu, Ceaușescu egyik jelentős, száműzetésben élő kritikusat figyelmeztették nyugatnémet források, hogy Romániából két női ügynököt küldtek a meggyilkolására, ezért védelmet ajánlottak neki; sőt, még e sorok írója is – miután a BBC aktuális ügyekkel foglalkozó műsoraiban kedvezőtlen megjegyzéseket tett a Ceaușescu-rezsimre – azt a homályos figyelmeztetést kapta 1989 júliusában a román külügyminisztérium egyik hivatalnokától, egy brit utazó közvetítésével, hogy „a hetedik a Securitate listáján”.

6. Az informátori hálózat

A félelem rendkívül alkalmas eszköz az erőforrásokkal való takarékoskodásra. Ez volt a Securitate sikerének a kulcsa is: sikerült úgy belecsepegtetni a félelmet a román társadalomba, hogy általános meggyőződéssé vált, a titkosrendőrséggel láthatóan „együttműködő”, nem csekély sokaság csak csepp a tengerben a tisztek és informátorok mindent átszövő hálózatában. Gyakran lehetett olyan légből kapott becsléseket hallani az informátorok számáról, hogy arányuk a lakosság számához mérve egy a tízhez vagy egy a háromhoz volt (azaz 2,3–8 millió), ugyanakkor semmilyen bizonyíték nincs ezeknek a számoknak az alátámasztására.

A spekulatív becslések alapja egyrészt az, hogy beleértik mindazokat a személyeket, akik kapcsolatba kerültek a Belügyminisztérium ügynökségeivel, függetlenül attól, hogy ténylegesen a Securitate ellenőrzése alá kerültek-e vagy sem. Eszerint mindazokra, akik részére útlevelet állítottak ki, úgy tekintenek, mint akik engedményeket tettek a Securitaténak vagy úgy, hogy elvállaltak egy küldetést (misiune), jelentést készítve a külföldön élő romániai származású rokonok és barátok tevékenységéről, vagy beszámolva róluk otthon, és az útlevél kibocsátása ennek a jutalma volt. Kétségtelenül ez volt a helyzet számos román esetben, de nem valószínű, hogy ez minden egyes külföldre utazóra igaz lett volna. A Securitate érdeklődése szelektív volt, és kétséges, hogy lett volna elég erőforrásuk arra, hogy minden külföldre utazót feladattal bízzanak meg. És ha meg is bízták volna, nem lehetünk biztosak abban, hogy mindenki teljesítette a parancsot.

A Securitate megalakulását követő első években nagyobb hangsúlyt fektettek az informátorok létszámára, mint a minőségére. Sokan közülük kisstílű csalók és bűnözők voltak, és a létszám tartalmazta az alkalmi informátorokat és azokat a minden lében kanál polgárokat is, akiket a totalitárius rendszerek nagy számban szoktak kitermelni. Ezek a csoportok duzzasztották fel az informátorok számát annyira, hogy 1951 végén a Szabotázselhárítási Igazgatóság 30 585, és a Belső Hírszerzési Igazgatóság 10 698 informátorról tesz említést.

Ezeket az embereket gyakran zsarolással kényszerítették a Securitatéval való együttműködésre. Cserébe például az általuk elkövetett cselekedetek esetében ejtették a vádat. Tartótisztjeik durván bántak velük és fenyegették őket. Az iratokból kitűnik, hogy a kolozsvári és constantai tartományi Securitate-székházba az informátorokat elsötétített szemüvegben vitték be, hogy ne ismerjék fel, hol vannak, és „bedobták őket egy szobába”. A többüknél tapasztalt megbízhatatlanság 1956 márciusában egy nagy tisztogatási hullámot eredményezett, amelynek eredményeként számuk 70%-kal csökkent, helyükre új informátorokat szerveztek be értelmiségi körökből.

Az 1989-es forradalom idején [a Securitaténak – a ford.] összesen mintegy 450 000 informátora volt, akik közül mintegy 130 000-en voltak aktívak. Bármely titkosszolgálat sikeres működéséhez kulcsfontosságú egy megbízható informátori hálózat, és 1951 elejére a Securitate hálózata már 42 187 főt számlált. Ez a szám az évek során egyenesen emelkedett. Az informátorok számára vonatkozóan publikált adatok töredékesek, és csak egy pillanatfelvételt engedélyeznek az 1967–72 közötti beszervezések számára vonatkozóan. 1968–73 között, azaz Csehszlovákia szovjet invázióját követően a meggyőződésből informátorra vagy kollaboránssá válók száma megnövekedett. Az 1970-es évek végére a hazafiasságra való hivatkozás eltűnt, majd 1988-ra a Securitate-tisztek a zsarolás legundorítóbb formáihoz folyamodtak információéhségükben. Informátoraik mindenhol megtalálhatóak voltak, még az idősoththonokban és az iskolákban is: a nagyszebeni Securitate nyilvántartásában 98 fő 9–16 év közötti gyermek neve szerepelt.

A szebeni megyei főparancsnokság iratainak néhány részlete nyújt némi rálátást a besúgás korabeli szintjeire. A szebeni Securitate 1989-es nyilvántartása szerint az informátorok száma 10 500 fő volt, akiknek több mint a fele aktív volt a forradalom napjaiban. A megye felnőtt lakosságához viszonyítva – 325 000 fő – ez az arány nagyjából egy a harminchoz. Ugyanakkor ha ehhez hozzáadnánk a milícia informátorait is, akiknek a számára vonatkozóan eddig semmilyen adat nem került nyilvánosságra, a fenti arány jelentősen emelkedne.

A Securitate-parancsnokok számára az informátorok beszerzésére és tartására vonatkozó első útmutatások az '50-es évek elején készültek, és ezeket rendszeres időközönként frissítették. Az utolsó irányelveket 1987-ben adták ki egy 30 oldalas füzetben, amelynek címe D-001800/1987. számú Útmutató a Securitate-apparátus informátori hálózatának létrehozásához és alkalmazásához (*Instrucțiuni nr. D-001800/1987 privind activitatea de creare și folosire a rețelei informative a aparatului de Securitate*) volt. Ez belső használatra készült és „szigorúan titkos” minősítésű volt. A nyolc fejezetre tagolt útmutató rávilágít az informátori hálózat kezelésének technikáira. Az útmutatóhoz nyolc melléklet is tartozott, amelyek formanyomtatvány-mintákat tartalmaztak, amelyeket a tiszteknek az informátorokkal kapcsolatosan kellett

kitölteniük. Az informátori hálózat – a meghatározásuk szerint – tartalmazott informátorokat, kisegítő személyzetet, rezidenseket és a titkos lakások tulajdonosait.

Az informátor olyan személy volt, aki „hozzáférhet az információhoz, rendelkezik a szükséges személyes tulajdonságokkal, és aki az adott Securitate-tiszt folyamatos irányítása mellett aktívan keresi és gyűjti az információt a nyomozás tárgyát képező személyekről és cselekedetéről”.

A kisegítő személyzet vagy együttműködők köre olyan személyeket foglalt magába, akik beszélgetéseket hallgattak ki, célszemélyeket követtek vagy monitorozták a Securitate instrukciói alapján.

A rezidensek közvetítőként dolgoztak egy-egy vonalfelelős tiszt felügyelete mellett. Jellemzően maximum tízfős kisegítő személyzetet irányítottak. Bizonyos körülmények között lehetőségük volt informátorok irányítására is, de csak az igazgatóságok vezetőinek vagy a megyei Securitate-parancsnokok engedélyével. A rezidenseket jellemzően a visszavonult Securitate-tisztek vagy a tapasztaltabb kisegítő személyzet tagjai közül toborozták.

A titkos lakások tulajdonosai megengedték a Securitaténak, hogy otthonaikat találkozóhelyként használják az informátorokkal, kisegítő személyzettel vagy a rezidensekkel való találkozásokhoz. Bizonyos esetekben irodabérlőkként jelentek meg, ekkor az iroda a Securitatéhoz tartozó, találkozók megszervezésére szolgáló lakásokat jelentette.

4. táblázat. A Securitate informátori hálózata, 1967–1972

	Informátorok	Rezidensek	Titkos lakások tulajdonosai	Együttműködők	Összesen
1967	83 911	3241	16 575	14 849	118 576
1968	43 498	2296	9320	29 761	84 875
1969	27 629	2882	7754	45 145	83 410
1970	22 963	3867	7357	55 404	89 591
1971	27 744	5224	7666	59 553	100 187
1972	31 971	5360	8716	54 046	100 093

Az informátorok társadalmi háttere (1968-as adatok)	%
Értelmiségiek	15
irodai dolgozók és mérnökök	26
kétkezi munkások	16
Földművesek	30

Az informátorok politikai háttere (1968-as adatok)	%
a fasiszta Vasgárda korábbi tagja	59

A tiszteket arra utasították, hogy az informátorok beszerzésekor a hazafias érzelmekre hivatkozzanak, ugyanakkor engedélyezett volt különböző ösztönzők felajánlása is. Ezek jellemzően külföldi, jóllehet a szocialista blokkon belüli utazásra vagy a gyorsabb előléptetésre vonatkozó ígéretek voltak. Pénz ritkán cserélt gazdát. A beszerzési útmutatások megengedték, hogy a tisztek „kivételes esetekben” zsarolást is alkalmazzanak. Ténylegesen számos informátort úgy csaltak csapdába, hogy

szembesítették őket korábbi törvényszegéseikkel (például munkahelyi mulasztással, szexuális botlásokkal) vagy korábbi Vasgárda-tagságukkal.

Egy informátor beszerzésének vagy éppenséggel kizárásának engedélyezését csak a központi igazgatóság vezetője vagy a megyei Securitate-parancsnok végezhetette, kommunista párttagok esetében engedélyt kellett kérni a megyei vagy városi párttitkártól. A kisegítő személyzet vagy együttműködők beszerzéséhez az adott Securitate-egység vezetőjének az aláírása elegendő volt. Viszont szükség volt a párttitkár engedélyére a fenti feltételek fennállása esetén. Titkos lakás kialakításához a Securitate vezetőjének vagy az egyik belügyminiszter-helyettesnek a jóváhagyása volt szükséges. Az informátorokra, az együttműködőkre, a rezidensekre és a titkos lakásokra vonatkozó információkat a központi igazgatóságokon, valamint a Securitate Tájékoztatási és Dokumentációs Központjában (*Centrul de Informatică și Documentare*) tárolták. A helyi hálózatokkal kapcsolatos információk esetleges megosztása nyilvánosságra hozatalának joga az egységparancsnokok hatáskörébe tartozott, ugyanakkor a hálózatok koordinálása, ezek tevékenységeinek részletei, valamint a tagságukra vonatkozó információk kezelése a Securitate vezetőjének és a belügyminiszter-helyetteseknek a kizárólagos hatáskörébe tartozott.

A beszerzés egy úgynevezett írásos kötelezvény (*angajament scris*) aláírásával vált hivatalossá.

7. Az áldozatok

Nehéz pontos adatokkal szolgálni a Gheorghiu-Dej-időszakban letartóztatott és börtönbe zárt személyek számáról abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy a Securitate saját statisztikái is ellentmondásosak. A letartóztatások közül több törvénytelenül zajlott, mivel az adott Securitate-tisztek kizárólag feletteseik telefonos utasítására, ügyészi letartóztatási parancs nélkül hajtották végre azokat. Továbbá téves azonosítás miatt az is előfordult, hogy nem azt tartóztatták le, akit kellett volna. 1955-ben a Belügyminisztérium utasításba adta, hogy a Securitate-tisztek csak ügyész által kiadott letartóztatási parancs alapján hajtsanak végre letartóztatásokat, ennek ellenére 1958 szeptemberében Alexandru Drăghici belügyminiszter arról panaszkodott, hogy továbbra is voltak olyan letartóztatások, amelyeket „megalapozatlanul és idő előtt” hajtottak végre. Egy belügyminisztériumi jelentésben a következők szerepelnek: „az 1948 és 1958 közötti tíz évben 58 733 személyt ítéltek el különböző bűncselekmények miatt, amelyek mind politikai természetűek voltak: társadalmi rend elleni szervezkedés, felforgató vagy terrorista szervezethez való tartozás” (a korábbi demokratikus pártok, a Vasgárda), „rendszerellenes uszítás”, illegális határátlépés, államellenes bűncselekménnyel kapcsolatos bejelentési kötelezettség elmulasztása, „emberiség- és munkásosztály-ellenes” bűncselekmények, hazaárulás, kémkedés, tiltott szórólapozás, szabotázs és „ellenséges vallási tevékenység” miatt. Az elítéltek többsége egytől tíz évig terjedő börtönbüntetésre kapott. 1945 és 1964 között összesen 73 310 személyt ítéltek börtönbüntetésre, közülük 335-öt halálbüntetésre (ezt számos esetben börtönbüntetésre változtatták). További 24 905 személyt felmentettek vagy ejtették az ellenük folyó eljárást, valamint 21 068 állampolgárt ugyanebben az időszakban munkatáborba vittek.

Az iratok szerint azoknak a száma, akik a börtönbüntetésük alatt életüket veszítették, 3847 fő volt, közülük 2851-en az eljárás során haltak meg (203-an a kihallgatások időszakában, 137-en végrehajtott halálbüntetés következtében és 656-an a munkatáborokban).

Ugyanakkor egy másik statisztika szerint 1950 és 1958. március 31-e között 75 809 főt tartóztattak le, akik közül 73 636-ot el is ítélték. A letartóztatások évenkénti bontása a következő:

5. táblázat. Letartóztatottak száma Romániában, 1950–1958

Év	Letartóztatottak száma
1950	6636
1951	19 236
1952	24 826
1953	4730
1954	5073
1955	3332
1956	2357
1957	3257
1958	6362
Összesen	75 809

Ugyanebben az időszakban 22 007 főt küldtek munkatáborba, és 1949 és 1958 között további 60 000 főt helyeztek háziőrizetbe. Független forrásokból ugyanakkor teljesen más adatokat kapunk: az adott időszakra vonatkozó bírósági iratok vizsgálatából kiderül, hogy 1949 és 1960 között 134 150 politikai ügy tárgyalása zajlott, amelyeknek legalább 549 400 vádlottja volt. Hogy ezek mennyire megbízható számok, továbbra is nyitott kérdés.

A munkatáborba küldöttek többsége esetében nem került sor sem bírósági tárgyalásra, sem ítéletre. A Belügyminisztérium parancsára kerültek oda, amely Gheorghiu-Dej és a szovjet tanácsadók utasítására cselekedett. Fogvatartásukra az „adminisztratív úton elítelt” (*condamnat administrativ*) eufemizmust használták, amely arra volt hivatott, hogy leplezze fogva tartásuk törvénytelenységét. Ugyanakkor a kommunizmus előtti időszak minisztereinek, a görög és római katolikus püspököknek és a rendőrség korábbi tagjai 1948–1950 közötti fogva tartásának indoklására még ezt a megszépítő fogalmat sem alkalmazták. Semmi olyan bűncselekmény nem volt a Büntető Törvénykönyvben, amivel indokolni lehetett volna a letartóztatásukat, így fogva tartásuk jogalapját a Belügyminisztérium által kiadott rendeletek képezték. A munkatáborokban fogva tartottak között számos földtulajdonos kisgazda is volt (kulákok), akik ellenálltak az 1949. március 2-i földreformnak. Ahogy Gheorghiu-Dej 1962-ben beismerte: „a kulákok elleni harc jegyében több mint 80 000 paraszt lett bíróság elé állítva, akiknek a többsége dolgos ember volt, és közülük több mint 30 000-et nyilvánosan ítélték el”. Sorsuk beszédesen példázza, hogy a kommunista forradalom végrehajtása a Securitate terrorjának segítségével zajlott.

Ceaușescu rendszere nem támaszkodott arra a totális terrorra, amely a kommunista uralom kezdeti éveiben volt tapasztalható Romániában, mégis bebizonyította, hogy adott esetben képes visszanyúlni a múltbeli gyakorlatokhoz is a román társadalom feletti uralmának megőrzése érdekében. Az elnyomás intézményei és jogalapja változatlan maradt. A Büntető Törvénykönyv bizonyos előírásait egyszerűen nem alkalmazták mindaddig, amíg Ceaușescu helyénvalónak nem találta a felelevenítésüket. Így történt azzal a rendelettel is, amely előírta, hogy minden írógépet nyilvántartásba kell venni a milícián, és amelyet egy 1983 áprilisában hatályba lépő rendelet ismét érvénybe léptetett. Ugyancsak ez volt a helyzet Gheorghiu-Dejnek egy 1958-ból származó intézkedésével is, amely szerint egy külföldi személlyel folytatott beszélgetés be nem jelentése bűncselekménynek minősül (1985. decemberi 408-as rendelet). A fénymásoló gépek ritkaságnak számítottak, és az országos könyvtárakban rendelkezésre álló kevés példányt szoros ellenőrzés alatt tartották, használatuk különleges engedélyhez volt kötve. A fénymásolt dokumentumokat és a másolt példányszámokat egy könyvtáros minden esetben nyilvántartásba vette.

Az ellenzékiekkel szembeni fizikai erőszak brutalitását nyilvánvalóan szemlélteti Gheorghe Ursu bukaresti mérnök sorsa. Ursut 1985. szeptember 21-én tartóztatták le, mivel az általa vezetett naplóban, valamint leveleiben a Ceaușescu házaspárt bírálta. A Securitate Calea Rahovei-en található székhelyén tartották fogva, ahol a Bűnügyi Vizsgálatok Igazgatósága vezető beosztású tisztjeinek utasítására két bűnöző verte. Ursut az ekkor szerzett sérülései miatt átvitték a jilavai börtön kórházába, és ott november 17-én meghalt. Egy 1990 márciusában lefolytatott vizsgálat feltárta, hogy Ursu halálát azok a sorozatos ütések okozták, amelyeket egy nehéz tárggyal a gyomortájékra mértek.

A Gheorghiu-Dej- és Ceaușescu-rezsimek vizsgálatakor Kenneth Jowitt és Walter Bacon amerikai kutatók rámutattak arra, hogy „ez a fajta rendszer nem volt teljesen ismeretlen vagy idegen a román társadalom tapasztalatától és összetételétől”. Lehetne vitatkozni arról, hogy a Ceaușescu-rezsim stabilitása „részben annak a konvergenciának tulajdonítható, amely egyrészt ezen uralom szerkezete és éthosza, másrészt pedig a román társadalom széles rétegei által megélt történelmi tapasztalat, a társadalmi összetétel és az autoritásfogalom között fedezhető fel”. Van némi igazság ezekben az állításokban, ám mégis figyelmen kívül hagyják a Ceaușescu és Dej által gyakorolt hatalom totalitárius, elnyomó természetét. A román népet semmilyen korábbi tapasztalata nem készíthette volna fel arra az elnyomásra, amit 1944 után kellett megélnie. Csak miután a Securitate megsemmisítette az értelmiség és az önállóan gazdálkodó parasztság jelentős részét, számíthatott a Kommunista Párt a térdre kényszerített nép engedelmességére, amikor is a félelem a mindennapok részévé vált.

Ahogy Ceaușescu despotikus túlkapásai mind gyakoribbá váltak a '80-as években, egyre többen tették fel a kérdést nemcsak Nyugaton, hanem Kelet-Európában is: miért nem láznak fel a románok? Általában három magyarázat született erre. Az egyik szerint a románok természetüknél fogva gyávák és passzívak, mivel a sorozatos külföldi elnyomás történelmi tapasztalatának hatására – hol a törökök, hol a Habsburgok, hol a Romanovok, hol a szovjet kommunisták igája alatt éltek – inkább defenzív magatartásra rendezkedtek be, mintsem nyílt lázadásra. Egy ilyen hozzáállás apátiát, kétszínűséget vált ki, és a közösségi cselekvés helyett az egyéni képességekre való hagyatkozást. A második magyarázat szerint a passzivitás az ortodox hitben gyökerezik. A földi élet

szükségszerűen szenvedéstörténet, Istennek az emberekre mért büntetése, az igazságtétel pedig a földön túli életben érkezik el. A harmadik magyarázat középpontjában a Securitate rendkívüli hatékonysága állt. Ezt a magyarázatot nem kell alábecsülni. A Securitate tudta, hogy számíthat a „passzivitásra”, különösen ha a rendszer felkarol legalább egy népszerű ügyet, mint például az oroszellenességet. Ceaușescunak azáltal, hogy a külpolitika építésében a nemzeti érzelmekre alapozott, sikerült a román közönség nagy részében legitimitást teremtenie rendszere számára, ami hozzásegítette uralma megszilárdításához.

Ugyanakkor a Ceaușescu által a '80-as években a külföldi államadósság visszafizetése érdekében bevezetett szigorú megszorítási politikáját megtapasztalva a román lakosság többsége kezdte megkérdőjelezni, hogy az autonomista politika megéri-e azt az árat, amelyet cserében kell fizetniük. A kérdés egyre gyakrabban merült fel, miután 1985 márciusában Mihail Gorbacsov lett a szovjet pártfőtitkár. Míg 1965-ben Ceaușescu, szemben az öregedő és reakciós Brezsnyevvel, a kommunizmus fiatal, dinamikus arcát képviselte, húsz év elteltével úgy tűnt, hogy Ceaușescu örökölte Brezsnyev szerepét, Gorbacsov pedig a Ceaușescu-ét. És ez volt Ceaușescu hosszú uralmának legfőbb iróniája: az ősnacionalistának sikerült elérnie, hogy a románok a Szovjetunióba vetették reménységüket. Hatalmának biztosítása érdekében a Securitatét nemcsak a román nép ellen használta fel, hanem azokkal szemben is, akik magukévá tették a glasznosztj és a peresztrojka elveit. A szovjetek által életre keltett szörny a kiötlője ellen fordult.

8. Hozzáférés a levéltárakhoz

A Securitate-iratok nyilvánosságát A személyes dossziéhoz való hozzáférésről és a Securitate mint politikai rendőrség dekonspirálásáról szóló 1999. évi 187-es törvény szabályozza (*Legea nr. 187/1999 privind accesul la propriul dosar și deconspirarea Securității ca poliție politică*).² A törvény feljogosít minden jelenlegi és korábbi román állampolgárt vagy olyan külföldi állampolgárt, aki 1945 után szerzett román állampolgárságot, hogy betekintést nyerjen minden olyan iratba, amelyet a Securitate vele kapcsolatban kezelt. A törvény nem terjed ki azokra a külföldi állampolgárokra, akik sosem rendelkeztek román állampolgársággal. Ezeket az iratokat a román állambiztonsági szolgálat (*Serviciul Român de Informații, SRI*) őrzi.

A fenti törvény 7. cikkelye értelmében a Securitate levéltárához való hozzáférés biztosítására létesült a Securitate Iratait Vizsgáló Országos Tanács (*Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor fostei Securități, CNSAS*). A CNSAS mintegy 180 alkalmazottal és kutatóval rendelkezik, akik közül 110-en foglalkoznak az iratokba való betekintésre irányuló kérelmekkel, valamint az iratok megőrzésével. A fennmaradó személyzet adminisztratív, kiegészítő személyzeti feladatokat lát el. A CNSAS élén egy tizenegy parlamenti képviselőből álló kollégium áll, amelyben minden párt képviselve van. A CNSAS személyzetének és a kollégium tagjainak korlátlan hozzáférése van a Securitate-iratokhoz (kivételet képeznek a nemzetbiztonsághoz kapcsolódó dokumentumok). A CNSAS-nak továbbá jogában áll, hogy állampolgári kérésre ellenőrizze, hogy egy köztisztviselő vagy arra pályázó jelölt tagja vagy informátora volt-e a Securitaténak. A 2004-es parlamenti és elnöki választási kampány során a CNSAS listát állított össze azokról a jelöltekről, akik nem tettek önként nyilatkozatot a korábbi

állambiztonsági szolgálattal való együttműködésükről. Arra a bírálatra, hogy a listák nem voltak teljes körűek, a CNSAS hangsúlyozta, hogy erőforrásai korlátozottsága mellett minden tőle telhetőt megtett a listák minél teljesebb összeállítása érdekében.

A CNSAS az SRI-vel kérelmezői viszonyban áll. Az 1999. évi törvény értelmében az SRI-nek át kell adnia a Securitate-iratokat a CNSAS-nak – ez mintegy 21 000 folyóméternyi irat, beleértve a megyei SRI-irodákból őrzött iratokat is. Problémát jelent viszont, hogy a törvény nem szabott határidőt az átadásra. Ugyancsak a fenti törvény kötelezte a bukaresti városi önkormányzatot, hogy a törvény kihirdetésétől számított 30 napon belül biztosítson olyan épületet a CNSAS számára, amelyben elhelyezhető ez az iratmennyiség. 2004. július közepéig a CNSAS 11 192 állampolgári kérelmet regisztrált, amelyek a saját dossziékba való betekintést kérelmezték, ezek közül viszont csak 2205 kérelmet tudtak teljesíteni. Egyrészt azok közül, akik kérelmet nyújtottak be, nem rendelkezett mindenki Securitate-dossziéval, miközben gyakran ugyanannak a családnak 2-3 tagja is kikérte ugyanazt a dossziét. Ugyancsak a fenti időszakban az SRI 7180, összesen pedig 15 300 kötetet tartalmazó dossziét adott át. Ezek közül 5278 követési dosszié volt, 1456 informátori/hálózati dosszié és 254 perirat – a többi szervezési kérdésekre vonatkozott.

Hálás vagyok és köszönöm Claudiu Secașunak, a CNSAS tagjának ezeket az adatokat.

9. Válogatott bibliográfia

Cartea Albă a Securității. 6 kötet. București: SRI, 1994–97.

Neagu Cosma: *Cupola. Securitatea văzută din interior. Pagini de memorie.* București: Globus, 1994.

Stéphane Courtois et al.: *Cartea neagră a comunismului. Crime, teroare, represiune.* București: Humanitas, Fundația Academia Civică, 1998. Az eredetileg francia mű román nyelvű kiadása hosszasan foglalkozik a Securitate által Romániában véghezvitt elnyomással. (Magyarul: *A kommunizmus fekete könyve. Bűntény, terror, megtorlás.* Budapest: Nagyvilág Könyvkiadó, 2000.)

Stéphane Courtois (ed.): *Du passé faisons table rasé ! Histoire et mémoire du communisme en Europe.* Paris: Robert Laffont, 2002 /La Roumanie/, 400–426.

Dennis Deletant: *Ceaușescu and the Securitate. Coercion and Dissent in Romania, 1965–1989.* London: Hurst & Co.; New York: M.E. Sharpe, 1995.

Dennis Deletant: *Communist Terror in Romania: Gheorghiu-Dej and the Police State, 1948–65.* London: Hurst & Co.; New York: St Martin's Press, 1999.

Florica Dobre – Florian Banu – Camelia Duică – Silviu B. Moldovan – Liviu Țăranu: *Trupele de securitate (1949–1989).* București: Nemira, 2004.

Marius Oprea: *Banalitatea Răului. O istorie a securității în documente, 1949–1989.* Iași: Polirom, 2002.

Organizarea și funcționarea Organelor Ministerului de Interne de la Inființare până în prezent. București: Ministerul de Interne, 1978 (bizalmas).

Ion Mihai Pacepa: *Moștenirea Kremlinului.* București: Venus, 1993. (Magyarul: *A Kreml öröksége. A hírszerzés szerepe a kommunista kormányzati rendszerben.* Budapest: PolgART, 2002, 2. kiad.)

Ion Mihai Pacepa: *Red Horizons.* London: Heinemann, 1988. (Magyarul: *Vörös horizontok. Egy román kémfőnök vallomása.* Budapest: Áramlat Független Kiadó, 1989.)

Romulus Rusan (ed.): *Instaurarea Comunismului – între rezistență și represiune.* București: Fundația Academia Civică, 1995.

Claudiu Secașiu: *Serviciul de Informații al PCR. In 6 martie 1945. Începuturile*

Comunizării României. București: Editura Enciclopedică, 1995, 146–157.
Cristian Troncoță: *Istoria serviciilor secrete românești*. București: Ion Cristoiu, 1999.
Kieran Williams – Dennis Deletant: *Security Intelligence Services in New Democracies: The Czech Republic, Slovakia and Romania*. London – New York: Palgrave, 2001.

Fordította: Stefano Bottoni

¹ A tanulmány a Krzysztof Persak és Łukasz Kamiński szerkesztette *A Handbook of the Communist Security Apparatus in East Central Europe 1944–1989* (Warsaw, Institute of National Remembrance, 2005) című kötet Romániáról szóló fejezetének (285–328.) második, befejező része. Az írás eredeti címét („Romania”) megváltoztattuk, illetve – terjedelmi okok miatt – az állambiztonsági vezetőknek az eredeti tanulmány végén található életrajzát nem közöljük. (A tanulmány első részébe – amelyet a *Betekintő* 2011/4. számában adtunk közre – egy plusz fejezetcímet illesztettünk be, ezért ebben a 2. részben az alfejezetek számozása az ott kialakított sorrendet követi.)

² Közzétéve a román Hivatalos Közlöny (Monitorul Oficial) 1999. december 9-én megjelent (630.) számában.

A német megszállástól a nyilas hatalomátvételig A politikai rendőrség működése 1944. március 19. és október 15. között Wayand Tibor önvallomásában

Wayand Tibor önvallomásrészlete hazánk egyik legvészesrebb történelmi korszakának állambiztonsági vonatkozásait taglalja. A korábban közölt önvallomások¹ szerves folytatása az 1944. március 19-én bekövetkezett német megszállás és az 1944. október 15–16-i nyilas puccs közötti időszak eseményeit villantja fel. A történet nyitó dátuma tehát az a nap, amikor a német katonasággal együtt megjelentek a birodalmi „titkosrendőrség” emberei Magyarországon. Az összefoglaló néven csak Gestapóként emlegetett német állambiztonsági szervek valójában több titkosszolgálatot takartak, amelyek közül a politikai rendészeti munkáért a Biztonsági Szolgálat (SD – Sicherheitsdienst) felelt Magyarországon. Ez a tevékenység az ismert hazai németellenes közéleti szereplők, politikusok, üzletemberek elhurcolásával és „védőőrizet”-be vételével kezdődött rögtön a bevonulást követő napokban. Ekkor tartóztatták le az ország biztonságáért felelős vezetőket, mint pl. Kersztes-Fischer Ferenc belügyminisztert, Ujszászy István vezérőrnagyot, az Államvédelmi Központ (ÁVK) vezetőjét, valamint Kádár Gyula ezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke alá tartozó hírszerző és kémelhárító osztály (2. Vkf) parancsnokát. A rendőrség sem kerülte el a tisztogatást. Éliássy Sándor budapesti rendőrőrkapitány, Siménfalvy Sándor, a KEOKH (Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság) vezetője és Sombor-Schweinitzer József, a politikai rendészeti osztály első számú irányítója szintén az SD fogságába került. Az angolszász orientációjú kormányzati elitet az a politikusi garnitúra váltotta, amely a Horthy-rendszer szélsőjobboldali ellenzékeként már az 1930-as évek közepétől elkötelezett híve volt a náci Németországnak. Az 1944. március 22-én megalakult szélsőjobboldali koalíciós Sztójay-kormány belügyminisztere, Jaross Andor és helyettese, Bakó László belügyi államtitkár készséggel vállalkoztak a teljes magyar államvédelem német mintákra történő átalakítására. A csendőrség és a rendőrség felett szinte korlátlan hatalommal rendelkező Bakó nyugállományú csendőr őrnagy régóta a németek informátora volt, az általa készített listák alapján történt őrizetbe vételek nagy segítségül szolgáltak a birodalom magyarországi „háborús konszolidációjához”.

A kormányzat legelső intézkedései közé tartozott a németekkel szemben álló pártok és politikai szervezetek betiltása. Ez alapvetően új helyzetet teremtett a politikai rendészet területén, hisz a rendőrségnek most már azok ellen is fel kellett lépnie, akik korábban a rendszer legális, sőt kormánytámogató ellenzékének számítottak. A szélsőjobboldali kabinet így nemcsak a Szociáldemokrata Pártot (SZDP) és sajtóját, a *Népszavát* némította el, de olyan polgári pártalakulatok ellen is adminisztratív rendszabályokat léptetett életbe, mint a demokratikus elveket valló Független Kisgazdapárt, a liberális színezetű Nemzeti Demokrata Párt és Polgári Szabadság Párt vagy a markánsan jobboldali, ugyanakkor határozottan németellenes legitimista és keresztényszocialista szervezetek. Az említett pártok vezetőit szintén az SD vette őrizetbe, ily módon tisztítva meg a terepet a magyarországi Quisling-kormány előtt. Az új kormányzat – a németek érdekeinek megfelelően – kizárólag a németbarát jobboldali és szélsőjobboldali irányzatú pártoknak engedélyezte a politikai véleménynyilvánítást.

A náci mintákat követő „gleichschaltolás” nem állt meg a pártok szintjén, hanem az államapparátus és a rendvédelmi szervek munkájába is begyűrűzött. A közigazgatás, a hadsereg, a csendőrség és a rendőrség nem eléggé megbízható vezetőit sorra lecserélték, és helyükre a korábban mellőzött hivatalnokok, katonatisztek és rendőrségi tisztviselők kerültek. Ezek segítségével sikerült a németeknek zavartalanul működtetni az ország közellátását, a birodalom háborús érdekeinek szolgálatába állítani a teljes magyar gazdasági potenciált, és bevezetni a náci, faji alapokon nyugvó törvénykezést.

A zökkenőmentesség nem kis részben az országban általánosan eluralkodó bémultságnak volt köszönhető. Mind a kormányzó, mind a vezetőiktől megritkított angolbarát politikai erők defenzívába szorultak. Ugyanez jellemezte a polgári, liberális és demokratikus pártok tagjainak viselkedését is. A parlamentarizmus viszonyai között aktív közéleti személyek cselekvőképtelensége, „láthatatlansága” szembetűnő volt a német megszállást követő hetekben. Csak 1944 májusában jött létre a Magyar Front (MF), amely megpróbálta egyesíteni a németellenes pártok és szervezetek küzdelmét a kommunistáktól kezdve a szociáldemokratákon és kisgazdákon át a legitimistákig. A szervezethez viszont nem csatlakoztak a németek által szintén üldözött Bethlen István és Kállay Miklós vezette konzervatív körök, és nem támogatta az MF működését a kormányzó sem. A Magyar Fronton kívül több kisebb-nagyobb ellenállási szervezet létezett, amelyek különböző politikai irányzatokhoz és egyházakhoz voltak köthetők. A magyar ellenállási mozgalmak azonban nem tudtak valódi tömegtámogatottságra szert tenni, és a hálózatszerű, sporadikus szervezeti bázisuk is képtelen volt hatékonyabb küzdelem kifejtésére. Sokan jeleskedtek ugyan a zsidók mentésében, de a németekkel és hazai kiszolgálóikkal történő határozott, szervezett konfrontációra 1944 őszéig alig került sor. Az ellenforradalmi rendszert féltő „mésékeltek és megfontoltak” inkább a Horthyhoz feltétlenül hű kormányzati csoportokkal próbálták kapcsolatban maradni, és az angolszász szövetségesektől remélték az ország felszabadítását. Kisebbségben voltak azok, akik vállalták a radikálisabb akciókat, és készek voltak akár fegyverrel is fellépni a megszállók és kollaboránsaik ellen. Ez a fajta kombattáns ellenállás elsősorban a baloldalra volt jellemző.²

A politikai rendészeti munka a megszállást követően összefonódott az antifasiszta harcnak nevezett nemzeti ellenállási mozgalmak felderítésével. Annál is inkább, mivel e mozgalmak motorját a régóta üldözött kommunisták adták, akik az illegalitás negyed százados tapasztalataival felvértezve most jókora helyzeti előnyben voltak a többi, alapvetően legális politizálásra berendezkedett pártok tagjaival szemben. Nem csoda, hogy rögtön a megszállást követően csak a kommunisták adtak hírt magukról. Az 1943 nyarán felosztatott Kommunisták Magyarországi Pártjának (KMP) utódszervezeteként funkcionáló Békepárt maroknyi tagja elszántan küzdött a németek és hazai kiszolgálóik ellen. Illegális röplapjaik és egyéb utcai akcióik révén jelezték a külvilág felé, hogy ha nem is túl erős, de létezik magyar ellenállási mozgalom. Ennél többre azonban ők sem voltak képesek.

A németellenes nemzeti ellenállási mozgalom kiszélesítésére tett erőfeszítések többnyire megmaradtak az egymástól gyökeresen eltérő eszmeiségű csoportok közötti egyeztető tárgyalásoknál, a szervezkedés a nyilas hatalomátvételig valójában embrionális állapotban maradt. Az antifasiszta küzdelem egyik meghatározó figurája, Demény Pál szerint „a háborút érdemben akadályozó ellenállást egyetlen társadalmi réteg, egyetlen politikai párt vagy csoportosulás nem tanúsított”.³ Tény, hogy Magyarországon végig korlátozott volt az ellenállás, így a többi, németek által megszállt országéhoz hasonló fegyveres küzdelem nem tudott kibontakozni. A gyengeség okai sokrétűek és összetettek. Szerepet játszott benne, hogy a magyar társadalom többsége nem ellenségnek, hanem szövetségesnek és „jótevőnek” tekintette a Nagynémet Birodalmat még a megszállás utáni időszakban is, amely hatalomnak köszönhetően az ország visszaszerezte a Trianonban elcsatolt területek jelentékeny részét. Másrészt, a Szovjetunióval viselt háború közelsége általában félelmet váltott ki az emberekből, ami felerősítette a rendszer 25 éves antibolsevista propagandájának negatív hatásait, így a Vörös Hadseregtől rettegő lakosság a németektől várta az ország megvédését.⁴

Ehhez járult még az is, hogy a hazai társadalom jelentős része rezignáltan szemlélte a körülötte zajló eseményeket, amelyekbe egyre kevésbé tudott és valószínűleg már nem is akart beleszólni. Mások – kihasználva az új rendszer nyújtotta lehetőségeket – feljelentésekkel és besúgásokkal próbáltak anyagi előnyökhöz jutni, jelentősen megkönnyítve ezzel az államapparátus elnyomó tevékenységét. Bár számszerű adatok nem állnak rendelkezésünkre, valószínűsíthető, hogy a magyarországi Quisling-kormány mögött komolyabb társadalmi támogatottság létezett idehaza, mint a lakosság 2%-át sem képviselő norvég névadójának a skandináv országban. Ez lényegesen csökkentette a társadalom védekező reflexeit egy idegen hódítóval és

kiszolgálóikkal szemben. A „nemzet gerincét” alkotó keresztény úri középosztály túlnyomó többségének kommunista- és baloldal-ellenessége, zsidósággal kapcsolatos előítéletei, általános féelme az 1918–19-es forradalmak megismétlődésétől szintén csökkentette a radikális baloldalt is magában foglaló ellenállás mozgásterét. Ugyanez vonatkozott a Horthy Miklós körül csoportosuló angolszász orientációjú politikai elitre is. Maga Horthy 1944 szeptemberéig (!) úgy vélte, hogy a németek és a nyilasok még mindig a kisebbik rosszat jelentik, mint a szovjetek és a kommunisták. A sorozatos megaláztatások ellenére még a cionista mentőakciók sem tudtak komoly sikereket felmutatni, mert a jogfosztott, gettókba tömörített, majd deportált zsidók többsége a „korlátozó rendeleteket maradéktalanul betartotta” és végig törvénytisztelő állampolgár maradt. A társadalomban tapasztalható közöny és értékvesztés állapota sajátos elegyet alkotott a német segítséggel hatalomra került szélsőjobboldal represszív intézkedéseivel.

Az új kormánypolitika megvalósításának egyik eszköze az 1944. március 28-án felállított Állambiztonsági Rendészet (ÁR) lett.⁵ Az önálló politikai rendőrségként működő, országos hatáskörű nyomozószervet kiszervezték a Budapesti Főkapitányság alárendeltségéből és közvetlenül a Sztójay-kormány belügyminiszterének, illetve helyettesének, a belügyi államtitkárnak rendelték alá. A sokatmondóan „magyar Gestapónak” nevezett szerv a német Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RSHA – Reichsicherheitshauptamt) mintájára épült fel, ami nemcsak a struktúrájában, de a német társszervek módszereinek és szemléletmódjának adaptálásában is megnyilvánult.⁶ A szervezet a főkapitányság épületét is elhagyta, és központját a Svábhegyen lévő rekvirált ingatlanokba, a megszállás előtt zsidó tulajdonú panziókba tette át. A német befolyás érvényesülését mutatja, hogy ugyanitt rendezkedtek be a náci állambiztonsági szolgálatok magyarországi kirendeltségei is. Az ÁR vezetőjének a németekkel már korábban kiváló kapcsolatot kiépítő, a testületben szélsőjobboldali szimpátiájáról közismert Hain Péter detektív főfelügyelőt nevezték ki. Hain teljesen felforgatta az osztályt. Eltávolította a valamilyen okból megbízhatatlannak tartott rendőrségi tisztviselőket, mint például Wayand Tibort, és az utasításokat fenntartások nélkül végrehajtó detektívekből mintegy 250 fős szervezetet hozott létre.⁷ A büntetőeljárásokat immáron nem a konzervatív rendészetpolitikai irányelvek, hanem egy nemzetiszocialista jellegű állambiztonsági doktrína szabta meg. A rendeletekben, parancsokban, a vezetők utasításaiban és az állomány szolgálatteljesítése során tetten érhető szemléletmód véget vetett az 1921–22 óta létező, jobb- és baloldali radikális irányzatok kiszűrésére egyaránt törekvő államrendészeti koncepciónak. Az új doktrínának megfelelően minden németellenes politikai tömörülés, a konzervatívoktól a liberálisokon át a szociáldemokratákig és a kommunistákig, üldözendő kategóriát képezett.⁸ Ugyancsak a nemzetiszocialista államvédelmi alapelveknek volt köszönhető a – Magyarországon korábban teljesen ismeretlen – faji alapú felderítés meghonosítása. Kivitelezése a német biztonsági szervekkel szorosan együttműködő „svábhegyi politikai osztály” nyomozásaihoz volt köthető, így a testület a kormány zsidórendeleteinek egyik legmegbízhatóbb végrehajtójává vált. Az ÁR vezetői posztjain olyan, ezekben az időkben hírhedté vált nyilas detektíveket találunk, mint a Hain helyettesének számító Kotsis Árpád, a budapestiek által csak „a zsidók réme”-ként emlegetett Koltay László, vagy a baloldaliak elleni nyomozásokat irányító brutális Cser István.⁹

Hain Péter azonban nem sokáig ülhetett a rendőrfőnöki székében. Bakó László és Jaross Andor kezdettől nem szívelték a detektív főfelügyelő hatalmi ambícióit, és csak a kedvező alkalomra vártak, hogy valami hibát kövessen el.¹⁰ Az egykori „mesterdetektív” megbízatása nem is nekik, hanem a német biztonsági szolgálatok vezetőjének, Ernst Kaltenbrunnernek, és régi jó barátjának Franz-Josef Hubernek, a bécsi Gestapo befolyásos főnökének volt köszönhető.¹¹ A nagyravágyó detektív főfelügyelő ráadásul elszabotálta a belügyi vezetés nyilasellenes rendészeti utasításait, mivel ez idő tájt már Szálasiék egyik fő rendőrségi informátorának számított.¹² A szélsőjobboldali pártok ellentétei, a külföldi nyomásra fellépő Horthy Miklós zsidómentő intézkedései és a németek helyzetét gyengítő nemzetközi hadi események „kimozgatták” Hain Péter alól a széket. Az ÁR beosztottjai által elkövetett köztörvényes bűncselekmények, a szerv működésében tapasztalható törvénytelen állapotok és Hain nyíltan vállalt szálasiszta

elkötelezettsége mind közrejátszottak abban, hogy a nyilas rendőrfőnököt 1944. június 9-én elmozdítsák a szervezet éléről.¹³

A már nem először megbukott rendőrfőnök menesztése nagyjából akkor történt, amikor a Belügyminisztérium (Büm) szervezeti átalakítása került napirendre. A belügyi vezetés a Büm VII. (közbiztonsági) osztály keretén belül felállította a „d” jelzésű (államvédelmi) alosztályt, amely egy kézbe fogta össze a széthúzó csendőrségi és rendőrségi politikai nyomozó szervezetek irányítását.¹⁴ Az intézkedés részint a Hain Péter-féle Állambiztonsági Rendészet ellen irányult, de az államvédelem szélsőjobboldali központosításának nem titkolt szándékát is könnyen felfedezhetjük mögötte. Az egység vezetője, Ugray Gábor csendőr alezredes, konzervatív politikai körökkel is kapcsolatban álló csendőrtiszt lévén, igyekezett ugyan mellőzni a túlságosan németbarát hírében álló rendőrségi és csendőrségi tisztviselőket, de a belügyi vezetés csak Hain Péterék eltávolítását tette lehetővé. Ráadásul az alosztály tevékenysége még a politikai rendészet területén dolgozó rendőrök szemében is az ismeretlenség homályába burkolózott, és tovább növelte az évtizedes hatásköri, illetékességi anomáliákat. A „titkos iroda”¹⁵ feladatai közé „az ország egész területén a politikai szervezkedések és mozgalmak megfigyelésének, felderítésének és nyomozásának egységes vezetése, irányítása, ellenőrzése” tartozott.¹⁶ A Büm VII/d. alosztály csendőrségi referense Beodray Ferenc csendőr alezredes, rendőrségi összekötője Zurányi Rudolf rendőr tanácsos lett. A csendőrnnyomozókból és rendőrségi detektívekből álló központ azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A különböző állambiztonsági szervek között régóta tapasztalható ellenségeskedések mellé politikailag bizonytalan környezet társult, ezért a szerv tevékenysége az egymással vetélkedő csoportok küzdelmében felmorzsolódott. A kezdeményezés a Jaross–Baky–Endre vezette Belügyminisztérium elképzeléseit tükrözte, ezért a Sztójay-kormány helyébe lépő Lakatos-kabinet belügyminisztere, Bonczos Miklós 1944. szeptember 20-án a szervezetet megszüntette.¹⁷

Hain Péter távozásának másnapján a belügyminiszter Nagy Valér főkapitány-helyettestet bízta meg az Állambiztonsági Rendészet vezetésével.¹⁸ Az 1944. június 21-én kelt belügyminiszteri rendelet értelmében feloszlattott ÁR-t, osztályként visszaintegrálták a budapesti főkapitányság struktúrájába.¹⁹ A budapesti főkapitány szervezetszerű helyettesi posztját is betöltő Nagy Valér és a politikai rendészeti osztály közvetlen irányítását ellátó helyettese, Torma Tibor rendőr tanácsos megelegetett Hain Péter szűkebb körének eltávolításával, így csak a bukott rendőrfőnök legközelebbi hívei (mint pl. Koltay, Kotsis és Cser) kényszerültek elhagyni az osztályt. Több szélsőjobboldali vezető továbbra is a szervezet fontos pozícióiban maradt.²⁰ A régi-új politikai osztály szervezeti felépítését tekintve jó néhány lényegi elemében változott,²¹ de a szerv irányelveit, mindennapi működését továbbra is a németellenes és baloldali szervezetek elleni nyomozómunka, a zsidóság államrendészeti ellenőrzése és a németek „közelsége” határozta meg. A hatalom sáncain kívül rekedt nyilasokkal szembeni felderítéseket inkább az akkor már megbízhatóbbnak tartott katonai kémelhárítás egyes szervei és a Bakay Szilárd altábornagy parancsnoksága alá tartozó budapesti I. hadtest kémelhárító osztálya végezték.²² Az egymásnak ellentmondó utasítások, a politikai elit szinte napról napra változó „kívánalmi” lassan, de biztosan kezdték ki az osztály sok éven át tapasztalható hatékonyságának alapelveit.²³

Az sem könnyítette meg a politikai rendészeti osztály munkáját, hogy ez idő tájt került sor a rendőrség militarizálására. A tervezett intézkedés a rendőrség önállóságának megszűnésével és a politikai osztály csendőrségbe történő bekebelezésével fenyegetett. Az Állambiztonsági Rendészet feloszlattását kimondó belügyminiszteri rendelet napján hatályba lépett jogszabály szerint a „rendőrség egyenruha- és fegyverviselésére jogosított fogalmazói és felügyelőkarbeli tisztviselőit egységes rendőrtiszt karként, a m. kir. csendőrség tisztjeire, őrszemélyzetének tagjait pedig a m. kir. csendőrség legénységi állományú egyéneire megállapított rangosztályokba (rendfokozatok) kell sorolni”.²⁴ A rendeletalkotás célja az volt, hogy a rendőrséget a csendőrséghez hasonló katonai testületté változtassák, amely megfelel a háború eszkalálódásakor bekövetkező kihívásoknak. A rendeletet azonban sem a Sztójay-, sem a Lakatos-kormány nem tudta következetesen végrehajtani, ezért a politikai rendőrség továbbra is független maradt a csendőrségtől.

A csendőrségnél mindazonáltal nem történt olyan szintű szervezeti változás a német megszállást követően, mint a rendőrségnél. Ez alighanem azzal magyarázható, hogy a testület tisztikara már az 1930-as évek végétől komoly szélsőjobboldali és német befolyás alá került. Számos csendőrtiszt a világháború előestéjéről nem végzett érdemben nyomozást a nyilasok ellen, illetve – nyugállományba helyezését kérve – nyíltan csatlakozott valamelyik szélsőjobboldali pártcsoporthoz.²⁵ Azok a csendőrtisztek, akik az angolszász orientációjú konzervatív és a németbarát szélsőjobboldal közötti politikai küzdelemben elvesztették pozíciójukat, most újra nyeregbe kerültek. Így került a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnoksága államrendészeti előadócsoportjának vezetői beosztásába Ferenczy László csendőr alezredes, akit májusban a zsidó deportálások csendőrségi koordinátorának és a Szálasi-uralom alatt zsidóügyi kormánybiztosnak neveztek ki.²⁶ Ugyancsak ekkor lett a csendőrnemzet központ szűkebb vezetőgarnitúrájának tagja Árbócz János csendőr alezredes, aki 1944 nyarától a központ és a német biztonsági szolgálatok összekötőtisztjeként fontos információkkal látta el a nyilas ellenzékét.²⁷ Sok mindent elmond, hogy a későbbi nyilas államvédelmi szolgálat, a Nemzeti Számonkérés Szervezetének leendő parancsnoka is a német megszállás után kapott vezető beosztást. A nyíltan vallott szálasiista szimpátiája miatt az 1930-as évek végétől mellőzött Orendy Norbert csendőr alezredes 1944 májusában lett a táborigazgatás csendőrnemzet-osztály vezetője.²⁸ A németbarát tisztikar aktivitása, a testület hierarchikus szervezeti felépítése és a parancsokat minden körülmények között végrehajtó állománya alkalmassá tette a csendőrséget arra, hogy a szélsőjobboldal hatalmi törekvéseinek játékszere legyen. Baky László a zsidódeportálásokban az év tavaszán már erősen kompromittálódott katonai őrtisztet akarta felhasználni politikai ambíciói kielégítéséhez. A részleteiben máig tisztázatlan 1944. július eleji csendőrpuccs-kísérletet a kormányzóhoz hű katonai vezetésnek ezúttal sikerült megghiúsítania.²⁹ A hatáskörét már nem először túllépő csendőrtisztet a kormányzó azonnal eltávolította a rendvédelmi szervek irányítói posztjáról.³⁰

Baky menesztése ellenére a csendőrségen továbbra is megfigyelhető volt a német és nyilas befolyás érvényesülése. A kommunistaellenes nyomozások során nagy tapasztalatokat szerzett szélsőjobboldali csendőrtiszteknek a német megszállás után már nem kellett tekintettel lenniük a konzervatív politikai vezetés akaratára. Az 1944. március 24-től megindított újabb kommunistaellenes nyílt nyomozás során a csendőrség nyomozási módszerei maradéktalanul megvalósultak. A Csillaghegyen berendezett nyomozóközpont munkájában az Állambiztonsági Rendészet beosztottjai csak minimális erővel vettek részt,³¹ az irányítást a csendőrség végezte. Az államvédelmi szervek közötti viszony ismét kiegyeződött, annak ellenére, hogy mindkét politikai rendészeti apparátus élén szélsőjobboldali tisztviselők álltak. A régi keletű szakmai féltékenység mellett az ellenségeskedések kiújulásában az is szerepet játszott, hogy az év tavaszán még hatalma csúcán lévő Hain Péter – német mintára – az egész politikai rendészeti szakterületet a saját hatáskörébe akarta vonni.³² Az elhidegülést elősegítette továbbá, hogy a rendvédelmi szervek nyomozásainak koordinálását felügyelő Államvédelmi Központ működése a német bevonulást követően formálissá vált.³³

Az ÁvK vezetője 1944. március 19-e után Kuthy László vezérkari ezredes lett, aki egyben a 2. Vkf osztály parancsnoki beosztását is betöltötte. A németekkel látszólagosan együttműködő törzstiszt ténykedése inkább a klasszikus katonai hírszerzés-kémelhárítás területén érvényesült, politikai és államrendészeti ügyekben nem volt kompetens. A központ belbiztonsági és politikai rendészeti feladataiért Ujszászy vezérőrnagy korábbi helyettese, Kudar Lajos csendőr alezredes felelt, aki névleg az ÁvK vezetőjének helyettese maradt, de gyakorlatilag ő irányította a Sztójay-kormány és a németek által háttérbe szorított szerv működését. Kudar szoros kapcsolatot tartott fenn a nyugati szövetségesekkel szimpatizáló politikai elit tagjaival, ezért sok mindenben konspirációra kényszerült, a szélsőjobboldali adminisztrációval és az SD-vel a hátában nyíltan nem intézkedhetett. Mozgástere a nyomozásokban erősen korlátozott volt, mivel a rendőrség és a csendőrség nem a központtól, hanem a belügyi vezéstől és a németektől függött. Szerepe a németellenes konzervatív körökkel való kapcsolattartásban és az ország háborúból történő kiugrására irányuló előkészületek biztosításában merült ki.³⁴

Az állambiztonsági szervek működését szabályozó – sokszor egymással ellentétes tartalmú – törvények és rendeletek betartására semmilyen garancia nem létezett. A vezetők döntéseit a pillanatnyi politikai érdek, a személyes pártszimpátia és az utasítások végrehajtásához szükséges erő megléte határozta meg. Látszólag leegyszerűsítette, valójában nem sok mindenben mozdította elő a politikai rendészeti osztály munkáját, hogy a Sztójay-kormány egyik utolsó intézkedésével – a román kiugrást kihasználva – 1944. augusztus 24-én betiltotta a még megmaradt jobb- és szélsőjobboldali pártokat. Ennek ellenére a nyilasok továbbra is uralták az államapparátus különböző területeit, és a németek – immáron egyedüli kormányképes erőként számolva a Szálasi Ferenc-féle mozgalommal – fokozták támogatásukat. Ekkor született döntés arról, hogy a bukott, tömegbázissal nem rendelkező „szalonképes” szélsőjobboldal helyett a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalmat kell hatalomra juttatni.³⁵

Az 1944. augusztus 29-én hivatalába lépő Lakatos-kormány szabadon engedett néhány, a németek által letartóztatott polgári politikust, de semmit sem tett az államvédelmi szervek nyilas elemektől való megtisztításáért. A honvédség, a csendőrség és a rendőrség kulcspozícióiban továbbra is németbarát tisztviselők ültek, sőt a kormány több tagja és maga a belügyminiszter, Bonczos Miklós is szélsőjobboldali érzelmeiről tett tanúbizonyságot.³⁶ Ezek a vezetők nemcsak elszabotálták a kormányzó instruálta Lakatos-kabinet következtelen rendvédelem-politikáját, de tájékoztatták is a nyilasokat a kormány tervezett intézkedéseiről.³⁷

A hadi helyzet kedvezőtlené válása, a politikai élet nyilvános, pártkeretek közötti megszűnése teljesen átrendezte a rendőrség pártokat és politikai irányzatokat ellenőrző hagyományos államrendészeti feladatkörét. A megosztott és szétforgácsolódott államvédelem „politikailag semleges” irányítói mindjobban elbizonytalanodtak, miközben a hatalom megragadására készülő szélsőjobboldal ugrásra készen várakozott. 1944 kora őszen egyre több vezetőnek és beosztottnak lett világos, hogy a rendszer védelmében végzett nyomozómunka nem folytatható, az ország elkerülhetetlenül hadszíntérré fog változni. Ugyanakkor számos detektívben merült fel a kétely munkája értelmét illetően, látva azt, hogy rendszerellenes politikai tevékenység okán már korántsem csak a jól ismert „felforgatók” kerültek be, hanem olyan társadalmi csoportok tagjai is érintetté váltak, akik ez idáig, gyanún felül állva, a rezsim megbízható támaszainak számítottak. Mindez alapvetően elkedvetlenítette az állományt, és már a baloldali pártok, sőt a kommunisták ellen sem lehetett a korábbi intenzitású munkavégzésről beszélni. Eltökélt nyomozószellem csak a legfanatikusabb szélsőjobboldali detektívet jellemezte.³⁸ Ennek ellenére az előzetes fegyverszüneti tárgyalásokba beavatottak szűk köre a politikai rendőrség apparátusának azon részére sem terjedt ki, akik potenciálisan alkalmasak lehetnek volna a fegyverszünet biztosítására. A „Várban rekedt” politikai vezetés – Sombor-Schweinitzer József és társainak kiiktatását követően – többé már nem bízott a rendőrségben. Azok az állambiztonsági parancsnokok, akik nem számítottak sem szélsőjobboldali, sem németbarát tisztviselőnek, a kormányzat ellentmondó és kapkodó utasításainak következtében már csak sodródtak az események árával.

Dokumentum

[...] 1944. március 19-én Kiskunhalason tartózkodtam, ott értesültem a német megszállásról. Még aznap visszamentem autón Pestre. Az útvonalon láttam a délről Budapest felé menetelő német oszlopokat. Csak az éjjeli órákban értem haza, mikor is feleségem közölte velem, hogy már előző éjjel 3 óra körül Sombor³⁹ berendelt a hivatalomba. Csak 20-án reggel mehettem a hivatalomba, ahol már akkor a német Gestapo bent ült és mindennemű munkát megtiltott. Sombor még hivatalában ült, s nála jelentkezve közölte velem, hogy azért kéretett, mert a „kompromittáló iratok” égetésénél lett volna szüksége rám. De – mint mondotta – mindazt elégették, amit el kellett égetni, illetve tüntetni.

20-án és 21-én még mindannyian hivatalunkban ültünk, bár hivatalos ügyekkel foglalkoznunk nem volt szabad. A rendes, hivatalos órát betartottunk, s aztán hazatértünk. Március 21-én Sombor közölte az osztály beosztottjaival, hogy a német

biztonsági szolgálat vezetőjének rendelkezése értelmében déli 1 órakor a politikai osztály valamennyi beosztottja gyülekezzék a főkapitányság dísztermében. Szélesi Jenővel a délelőtt folyamán átmentünk a Böszörményi úti csendőrlaktanyába⁴⁰ körülnézni. Sem a laktanya kapujában, sem a laktanyában, sem a nyomozó osztály irodáiban német megszállókat nem láttunk. Rövid ideig beszélgettünk ott Árbócz őrnaggyal⁴¹ és Bakonyi századossal, majd visszatértünk hivatalunkba. Dr. Hivessy Jenő főcsoportvezető szobájában tartózkodtam, amikor oda egy pillanatra benyitott Hain Péter. Hivessy odaszólt Hainnak: „Péter! Nehogy eszedbe jusson valami pozíciót vállalni!” Hain, kezével legyintve, szó nélkül kiment. Az volt az érzésem, hogy csupán arról akart meggyőződni, hogy Hivessy a hivatalban tartózkodik-e.

Déli 1 órakor Hain Péter kivételével az osztály valamennyi beosztottja a díszteremben volt, csoportonként sorakozva. Egy német SD-ezredes⁴² egy fegyveres német katona kíséretében jelent meg. Közülünk kért tolmácsként olyant, aki jól beszél németül. Dr. Versényi János⁴³ detektív jelentkezett.

Az ezredes rövid beszédet tartott. Arról beszélt, hogy a biztonsági szolgálat nem várhat, míg a diplomácia tanácskozik a magyar kormány összeállításán, ezért nekünk tovább kell dolgoznunk a német érdekeknek megfelelően. Aki pedig másként cselekszik, azt Németországba viszik, s ott a német törvények szerint ítélik el. Hangsúlyozta, hogy nem fontos, hogy eddig kinek milyen politikai meggyőződése volt, azt nem kutatják, csupán a jövőbeni magatartását kísérik figyelemmel.

Ezután kabátujj-hajtokájából egy papírlapot vett elő, átadta dr. Versényinek, hogy a lapon szereplő neveket olvassa fel, s kérte, hogy a felolvasottak előtte sorakozzanak. Versényi e lapról 9 nevet olvasott fel. Az ezredes most egy másik lapot vett elő, s azt is átadta dr. Versényinek felolvasásra. E lapról Versényi újabb 4 nevet olvasott fel. Nem emlékszem arra, hogy kik szerepeltek az első és kik a második cédulán.⁴⁴ Ezután az ezredes a felolvasottakhoz fordulva azt mondta, hogy: „Önök jönnek velem.” Hozzánk fordulva pedig azt mondta, hogy a jövőben a hivatalos órák reggel 8-tól este 7-ig tartanak, menjenek, s végezzék dolgukat.

Az elhurcoltakat az Astoriába vitték, honnan még aznap elbocsátották dr. Kálnay főkapitány-helyettest és dr. Haraszty Vince rendőrtanácsost, majd a következő napon elengedték még vitéz dr. Antal István⁴⁵ detektív főfelügyelőt, Makány Imre⁴⁶ detektív felügyelőt, Joó Imre⁴⁷ és Várkonyi János⁴⁸ detektíveket. Viszont a hivatalból bevitték Okos Sándor⁴⁹ és Szabados Béla⁵⁰ detektíveket.

Még március 17-én a Hungária krt. angyalföldi részén a járókelők elfogtak egy röpiratterjesztőt, s bevitték a kaszárnnyába. Az ügyeletes tiszt a csendőrség nyomozó osztályát értesítette, honnan Juhász Istvánék kiszálltak, s ott a laktanyában kezdték meg a kihallgatást. Másnap vagy harmadnap Juhászék a főkapitányságra hozták a röpiratszórót, hogy ott folytassuk együtt a nyomozást. A csendőrség értesítette az ÁvK-t, honnan telefonrendelkezést kaptunk, hogy a nyomozás irányításával a csendőrséget bízta meg az ÁvK, s felhívta a rendőrséget, hogy a csendőrséget munkájában teljes erejével támogassa. Akkor már Hain Péter rangidősségére való hivatkozással átvette az osztály irányítását, bár erre miniszteri megbízatása nem lehetett, mert a kormány még nem alakult meg, a főkapitány napiparancsában pedig ez ügyben még nem intézkedett. Én jelentettem Hainnak a folyamatban lévő nyomozást, s hogy annak irányításával az ÁvK a csendőrséget bízta meg. Hain jelentésemre csak annyit válaszolt: „Nem érdekel.” Ezt nyilván az ÁvK döntésére mondta.

A röpiratszóró ügyében folytatott nyomozás során a detektívek előállították a katonai szolgálatból szabadságolt, de a szabadság leteltével be nem vonult Kállai Gyulát. Véletlenül futottak rá a megállapításra, hogy illegalitásban van – előállították. Mit kezdjek most, ilyen felfordult viszonyok között Kállaival? Úgy emlékszem, Kállai jelenlétében felhívtam katonai parancsnokát, s érdeklődtem ottani magatartása felől. A katonai parancsnok igen szépen nyilatkozott Kállairól, s kijelentette, hogy mindenféle tekintetben meg van vele elégedve. Én jeleztem, hogy a főkapitányságon őrizetben van, s kértem, hogy küldjön érte járőrt, mert át akarom adni.

A katonai parancsnok járőrt küldött Kállaiért, s én átadtam Kállait. Láttam Kállain, hogy intézkedésem okát megértette. Tudniillik a németek a baloldali politikusokat, főként a *Népszava* munkatársait már keresték, szedték össze és hurcolták el. Pár nap múlva

megalakult az új kormány,⁵¹ utána a főkapitány napiparancsában Hain Pétert a politikai osztály vezetésével megbízta.⁵² Hain Péter kijelentette, hogy az osztályt kiemeli a főkapitányság épületéből, s bővíteni fogja.

Egy napon, amikor még a főkapitányság épületében székelt Hain Péter, én a főkapitányság épületével szemben lévő fodrászüzletből kijőve hivatalomba igyekeztem. Láttam, hogy Hain magánautója a kapu előtt áll, s abban Hain felesége egyedül ül. Hainné üdvözölve az autóhoz mentem, mire Hainné megkérdezte, hogy mit szólok az eseményekhez. Azt válaszoltam, hogy nem sokra megyünk az események ilyen fejleményeivel, mert 3-4 hónap múlva amúgy is itt lesznek az oroszok. Hainné válaszomra az autó ajtaját orrom előtt behúzva azt mondta, addig éljük a mi időnket, aztán jöhet a ti időtök. Ma sem tudom, mit értett ez alatt, miért sértődött meg, de bizonyos, hogy urának elferdítve mondhatta el a rövid szóváltásunkat, mert másnap Hain Péter több kollégám jelenlétében durván rám támadt, hogy mit becsmérlem én a németeket. Én hasonló hangnemben tiltakoztam a szokatlan modor ellen.

A következő napokban környezetemből eltűnedezték detektívjeim. Az okot keresve megállapítottam, hogy Hain Péter küldte őket a hegyre, ahol a politikai osztály részére kiválasztott épületekben rendezik be az irodai helyiségeket. Így tudtam meg a hegyről lelátogató kollégáktól, hogy a politikai osztály részére Hain a svábhegyi Lomnic és Mirabell társasházakat választotta ki, melyekből előzőleg a németek a zsidókat elhurcolták, vagyontárgyuk, éléskamrájuk és ruhatáruk azonban ott maradt. Tudom, hogy Hain Péter bukása után igen sok beosztottja ellen folyt eljárás azon a címen, hogy onnan vagyontárgyakat, ruhaneműket és élelmiszercikket vittek el jogtalanul, s azokat magáncélokra használták fel. Hivatalosan csak a bűnügyi osztály detektívtestületének szolgálatvezetőjétől tudtam meg, hogy Hain a bűnügyi osztályra helyeztetett át, hol kb. április 1-jén jelentkeztem. A detektívfőnök intézkedése folytán az intellektuális osztály egy csoportjának vezetését vettem át.

Megjegyezni kívánom, hogy én magam a Svábhegyen meg nem fordultam a rendelkezés idején, s a politikai osztállyal, annak beosztottjaival minden összeköttetésem megszakadt. Megjegyezni kívánom azt is, a rendelkezés idején, tehát április 1. előtt, Cser István, hivatkozva Hain parancsára, felszólított, hogy a csoport nyilvántartását, feljegyzéseit, elővezetési és esemény könyveit neki adjam át. Átadás közben Cser hivatali helyiségemben formális házkutatást tartott, és még magándolgaimat is magához akarta venni.

Időközben a csendőrök is elhagyták a főkapitányságot, s a nyomozás színhelyéül most Csillaghegyet választották, s ott egy villában, Fő u. 6. szám alatt ütötték fel tanyájukat. Hain Péter csupán 2-3, a politikai ügyekben járatlan detektívet küldött ki a csendőrök támogatására, kik az előállításoknál segédkeztek.

Május hó közepe felé, amikor én már az intellektuális osztályon dolgoztam, hivatalunkban felhívott engem telefonon Bakonyi csendőr százados, s kért, hogy őt a csillaghegyi munkahelyén keressem fel, mert igen fontos dolgot akar közölni velem. Kimentem Csillaghegyre, ott Bakonyi Juhász Istvánt is magához szólította, s hármásban a kerti asztalnál leültünk.

Bakonyi itt közölte velem, hogy Hain magatartásával felsőbb helyen nincsenek megelégedve, mert munkájába függetleníteni akarja magát, s osztályának munkáját minden felsőbb ellenőrzés alól mentesíteni törekszik. Ezért felsőbb helyen úgy intézkedtek, hogy politikai természetű ügyek nyomozásának irányítására a Belügyminisztériumban egy új osztályt szerveznek csendőrtiszti vezetővel, s oda csendőr- és rendőrtiszteket, valamint detektíveket és csendőrnnyomozókat rendelnek be szolgálattételre. Ez az osztály lesz hivatva a politikai ügyek nyomozását országos viszonylatban irányítani, s a helyi nyomozószervek munkáját ellenőrizni. Bakonyi közölte velem azt is, hogy biztos tudomása szerint engem is kiszemeltek, hogy az új belügyi osztályhoz szolgálattételre berendeljenek. Én a Bakonyi által közölteket tudomásul vettem, s kijelentettem, hogy beosztásom ellen nem tiltakozhatom (akkor már folyamatban volt a rendőrség katonásítása⁵³), ott fogok dolgozni, ahová rendelnek.

Az időközben nálam jelentkező Stolte Istvánt és Demény Pált utasítottam, hogy miután engem a politikai osztálytól elhelyeztek, politikai ügyekkel nem foglalkozom,

jelentkezzenek Hain Péternél a Svábhegyen. Stolte felment Hainhoz, Demény azonban nem.⁵⁴

Egy vasárnapi napon reggel beállított lakásomra Demény Pál felesége a leányával, sírva beszéltek el, hogy Demény Pált Cser István előző nap detektívekkel előállította a Svábhegyre, és ott fogta. Kért, járjak közben ura érdekében. Én telefonon felhívtam Cser Istvánt, s kérdeztem, miért fogatta le Deményt. Cser azt válaszolta, hogy egy belügyminiszteri rendelet alapján minden „szokásos” kommunistát le kell tartóztatni, s az internálási eljárást meg kell indítani. Miután tudtam, hogy ilyen furcsa rendelet nem jelenhetett meg, megkérdeztem, hogy Demény lefogásáról tud-e Hain Péter, hiszen Demény Hain besúgója volt. Cser azt válaszolta, hogy még nem referálta az ügyet. Ezek után felhívtam telefonon Hain Pétert, közöltem vele Cser intézkedését, mire Hain kijelentette, hogy referáltatni fogja az ügyet, s aztán intézkedik. Deményt még aznap vagy másnap szabadon engedték.⁵⁵

Megjegyezni kívánom, hogy sem Csertől, sem Haintól nem kértem Demény elbocsátását, közbenjárásom célja pusztán az volt, hogy Demény lefogásának okát megkérdezzem. Cser István azután, mikor Deményt elbocsátotta, felhívott telefonon, s közölte velem, hogy pusztán az volt a célja Deménnyel, hogy a további besúgói munkára kényszerítse.

Ezekben az időkben egy levelet kaptam a németek által elhurcolt dr. Hivessy Jenőtől, melyben konspiratív módon arra kért, hogy Hain Péternél járjak közben szabadon bocsátása érdekében. Én magammal vittem dr. Hivessy feleségét, férje nekem címzett levelét átadtam neki, felvittem autómon a Svábhegyre, s ott az utcán vártam meg, míg Hivessyné Haintól lejött. Hain Hivessynét lekísérte autómhoz, s itt találkoztunk. Rövid beszélgetés után elváltunk.

Még egy alkalommal voltam Hainnál, most már a svábhegyi irodájában. Ugyanis főcsoportvezetőm, dr. Szatmáry Róbert⁵⁶ kért meg arra, hogy kísérem őt fel, mert Hainnál tisztelgő látogatást akar tenni. Hain láthatóan szándékosan megvárakoztatott bennünket, majd amikor fogadott, durva, minősíthetetlen hangon rátámadt Szathmáryra, hogy az osztályvezetői megbízatását és fényképét miért nem közölte le a *Magyar Rendőrben*. Szathmáry ugyanis a lap szerkesztőbizottságának a tagja volt. Szathmáry mondott valamilyen kifogást (hogy ő kiadta közlésre, de úgy látszik, máshol akasztották meg), s aztán lassan rendes mederbe terelődött a beszélgetés. Úgy emlékszem, hogy bejött később a szobába Hain Péter helyettese, dr. Kotsis Árpád,⁵⁷ s azzal rövid beszélgetést kezdeményezett Hain. Beszélgetésük témája az alakulóban lévő új belügyminisztériumi ügyosztály volt. Határozottan emlékszem, hogy Hain azt mondta Kotsis dr.-nak: „Tudok róla, hiszen jelen voltam a belügyben a tárgyaláson. Még azt is mondtam, hogy erre az osztályra semmi szükség nincs.” További beszélgetésünk folyamán Hain azt is mondta, hogy a közeljövőben Berlinbe kell utaznia.

Néhány nappal Hainnál tett látogatásom után a belügyminiszteri rendelet, amely a Hain által szervezett „Állambiztonsági Rendészet”-et felosztatja, utasította a főkapitányt, hogy egy új politikai rendészeti osztályt szervezzen.⁵⁸

Másnap utasítást kaptam a detektívfőnöktől, hogy ötödmagammal (dr. Wayand Tibor, Kaszala István⁵⁹, Bikszádi Endre, dr. Versényi János és Petri Béla) azonnal jelentkezzünk a Belügyminisztérium VII/d. osztályának vezetőjénél, Ugray Gábor⁶⁰ csendőr alezredesnél, mert további szolgálatra a belügyminiszter úr bennünket berendelt. Ugray alezredesnél jelentkezve tudtam meg, hogy nem önálló osztályt szerveztek, amint azt Bakonyi korábban mondotta, hanem csupán a közbiztonsági osztály kebelén egy alosztályt.⁶¹

Jelentkezésünk alkalmával jelentettem az alezredesnek, hogy a berendelték közül ketten Hain ügyosztályán dolgoztak. Nevezetesen Petri Béla Hainnak személyi titkára volt, dr. Versényi János pedig egyik csoportjának, illetve alosztályának vezetője volt. Miután pedig mindketten kérték, hogy őket helyeztesse vissza a bűnügyi osztályra, helyettük Ugray engedélyével Cselényi Antal és B. Varga István⁶² detektíveket rendeltettem be.

Hivatalos helyiségünk a Kossuth Lajos tér és Személynök utca sarkán lévő palotának öt lakása lett. A vadonatúj bútorokkal való berendezés vagy 2 hetet vett igénybe. Ezen idő alatt jelentkeztek a berendelt csendőr- és rendőrtisztek, valamint a

vidéki főkapitányságtól berendelt 5 detektív és a csendőr nyomozók. Létszámunk Ugrayval együtt 3 csendőrtiszt, 5 rendőrtiszt, 10 detektív, 10 csendőrnnyomozó s egy hivataloszolga. Dolgunk ezután nem akadt. Ugray szorgalmazta, hogy a bizalmi emberektől kérjünk helyzetjelentéseket, összegyűjtve a lakosság között kószáló rémhíreket s általában a lakosság hangulatát kifejező jelentéseket. Én érintkezést kerestem Stoltéval és Deménnyel, mint régebbi bizalmi emberekkel, s kértem, hogy részemre ilyen tájékoztató jelentéseket készítsenek legalább hetenként két ízben. Meg is kaptam tőlük. Demény valahol Alagon vagy Fóton lakott, s arra kért, hogy a jelentéseket a Nyugati pályaudvar közelében valamelyik közeli kávéházban vegyem át. Előzetes megállapodásunk szerint két ízben a Terminus, s egy ízben a Szabadság téri Szabadság kávéházban találkoztam Deménnyel. Úgy emlékszem, mindhárom esetben együtt volt Deménnyel lánya és a Rózsi nevű alkalmazottja is.

Emlékezetem szerint az alosztály 2 vagy 3 hónapi működése alatt két ízben kaptam Beodray⁶³ csendőr alezredestől, Ugray helyettesétől hivatalos megbízást. Az első eset: Az értelmiségi kormánybiztosság egy fiatal tisztviselőt helyezett el a Révay utcai Glückstahl cégnél. A fiatal tisztviselő (nevére már nem emlékszem), bízva összeköttetéseiben, a zsidó cég felszámolásával üzemvezetői megbízást óhajtván kikényszeríteni, feljelentette a cég keresztény üzemvezetőjét, hogy az mint stróman továbbra is a zsidó tulajdonos érdekeit szolgálja. A feljelentés ügyében Hain osztálya járt el. Szabálytalanságot ugyan nem állapítottak meg, de a zsidó tulajdonosnál házkutatást tartottak, s onnan autóval vitték el a lefoglalt különböző holmikat a Svábhegyre. Hain Péter az ügyben lefolytatott nyomozás eredményéről az államtitkárnak írásban tett jelentést. Jelentésében megállapította, hogy a zsidó cégtulajdonos és keresztény üzemvezetője baráti viszonyban van Radocsay⁶⁴ rendőr főtanácsossal, aki gyakran megfordul a cégtulajdonosnál. Jelentésében sejtetni engedte, hogy Radocsay a cégtulajdonost érő esetleges kellemetlenségeket elsimítja. A cég megtudta, hogy az eljárás a fiatal tisztviselő névtelenül tett feljelentésének eredménye, [ezért őt] elbocsátotta állásából. Az elbocsátott tisztviselő most az értelmiségi kormánybiztossághoz fordult panasszal, mire onnan egy csendőrtiszt (beosztott) felhívta az üzemvezetőt, s követelte, hogy az elbocsátottat vegye vissza állásába. A csendőrtiszt és [az] üzemvezető abban állapodtak meg, hogy házi vizsgálatot folytatnak le, s amennyiben a fiatal tisztviselő hibája beigazolását nyerne – bocsánatot kell kérnie. A házi vizsgálat lefolytatása során beigazolást nyert az elbocsátott rosszhiszemű magatartása és sértegetése (ezt ő maga is elismerte), [ezért] bocsánatot kért, s visszahelyezték állásába. Azonban újabb feljelentéssel fordult most már a belügy közbiztonsági osztályának vezetőjéhez, Király⁶⁵ ezredeshez, aki nyomozásra kiadta az ügyet Ugraynak.

Eljárva az ügyben megállapítottam, hogy a cég kifogástalanul járt el a fiatal tisztviselő ügyében, a névtelen feljelentésnek alapja nem volt, a házi vizsgálat során felvett jegyzőkönyveket áttanulmányoztam, a jegyzőkönyvezetteket kihallgattam, s ezután megállapítottam, hogy jogos panaszra ok nincs. Megállapítottam azt is, hogy a detektívek (Hain osztályáról) leltározás és elismervény visszahagyása nélkül foglalták le az autót elvitt holmikat, s hogy Radocsay rendőr főtanácsosnak az üggyhöz semmi köze nem volt.

A másik eset: Ugyancsak Beodraytól kaptam megbízást arra, hogy állapítsam meg, milyen címen bocsátott szabadon a toloncosztály 3 internált zsidót. (Nevükre már nem emlékszem.) A toloncosztály akkori vezetőjénél, Horváth főtanácsosnál érdeklődtem az ügyben. Azt a felvilágosítást kaptam, hogy a kormányzósági detektívkirendeltség vezetője, Szénásy Zoltán detektív járt nála ez ügyben, s hivatkozván a kormányzó úr szóbeli utasítására, kérte szabadlábba helyezésüket. A szabadlábba helyezés e címen történt. Megkérdeztem Szénásyt is, aki igazolta, hogy a parancsot a kormányzó úr személyesen adta neki. Amikor megállapításaimat jeleztem Beodraynak, ő azt a megjegyzést tette: „Pedig ezek a zsidók mégis visszakerülnek a toloncházba!” Nem tudok arról, hogy tényleg ismét internálták-e [őket]. A VII/d. alosztályhoz vezényeltek közül sem Juhász István, sem Cselényi Antal nem jelentkeztek a Szabadság téri palotában, mert mindketten a csillaghegyi nyomozásnál voltak elfoglalva. Juhász mint irányító, Cselényi mint figyelő szolgálatot teljesítő.

Egy napon felhívott engem telefonon Juhász, s közölte velem, hogy előkerült a keresett dr. Ságvári Endre. Előállításában közben tűzharc keletkezett, melynek során Ságvári meghalt. Cselényi, egy csendőrnnyomozó és egy csendőrsofőr pedig megsebesült. A három sebesült az Új Szent János kórházban fekszik. A hír vétele után Varga rendőr kapitánnyal (beosztva VII/d. alosztályánál) meglátogattuk a sebesülteket, velük beszélgetve megállapítható volt, hogy a személymotosztást elmulasztották, s ezért keletkezett a dr. Ságvári kezdeményezte tűzharc. Pár nappal később meghalt a rendőrsofőr is, aki haslövést kapott.

Pár nap múlva Ugray engem is Csillaghegyre küldött, hogy segítsek az egyre nagyobb méreteket öltő nyomozásban. Juhászék ebben az időben már figyelték Dessewffy⁶⁶ is, akit azzal gyanúsítottak, hogy a legitimista párt nevében ő áll kapcsolatban a Béke Párttal.

*

Még mielőtt a VII/d. alosztályba vezényeltettem volna, Juhász István telefonon értesített egy este, hogy elfogták Grünwald Lászlót. Bár akkor semmi közöm nem volt az üggyhez, mégis azonnal kimentem Csillaghegyre, hogy megtudjam tőle, igaz-e a hír, hogy vele szemben a központi bizottság bizalmatlan, s hogy ellene vizsgálatot folytat. Csak most hittem el, amikor Grünwald elbeszélte kikapcsolásának körülményeit.

*

Bekerült Csillaghegyre egy fővárosi tanácsnok (talán Felkay) fia pár társával, akik német- és háborúellenes röpiratokat készítettek és terjesztettek. Én, látva, hogy a társadalom különböző rétegei szinte csatlakozva a Béke Párt által kezdeményezett németellenes mozgalomhoz, talán minden kapcsolat nélkül a Béke Párttal egy síkon haladnak, szóltam Juhásznak, hogy e különös jelenségre hívjuk fel Ugray figyelmét. Addig is, míg ezt megtehetjük, halasszuk el a Bakonyi százados által sürgetett gróf Dessewffy előállítását. Alkalmadtán Juhással együtt felmentünk Ugrayhoz, s jelentettük neki az általunk észlelteket. Ugray ekkor közölte velünk, hogy adatai vannak arra vonatkozóan, hogy igen magas állású miniszteriális tisztviselők is beszélnek már arról, hogy lassan alkalmazkodni kell a viszonyokhoz, elkerülhetetlen az állami berendezkedésünk változtatása, állami funkcionáriusok kicserélése stb., hogy az oroszok Magyarországon már általuk elfogadható állapotokat találnak. Ezzel kapcsolatban felhívta figyelmünket, hogy ne csodálkozzunk, ha ő utasítást fog adni egyik-másik őrizetünkben lévő személy elbocsátására. Helyeselte, hogy Dessewffy nem állítottuk elő, s utasított bennünket, hogy az előállítást újabb rendelkezésig mellőzzük.

Ugray kihangsúlyozta, hogy nem hivatalos úton, nem felettesei révén tud e dolgokról, hanem saját meglátásai, társadalmi kapcsolatai révén jutott e következtetésig. Sejtetni engedte, hogy a „minisztériumokon felül álló helyen” is ilyen értelemben gondolkodnak a tennivalókról. Ugray a továbbiakban úgy magyarázta a dolgot, hogy a Moszkvában élő magyar emigráció két részre szakadt. Egyik oldalon a zsidók Rákosi Mátyás köré csoportosulnak, a másik oldalon a keresztények dr. Madzsar József⁶⁷ és dr. Molnár René mellé állottak. A moszkvai hivatalos körök dr. Madzsarékát támogatják inkább, s azoknak jelen pillanatban ott erősebb a befolyásuk. A magyarországi alkalmazkodni kívánók valamilyen úton kapcsolatra tettek szert dr. Madzsarékkal, s onnan kapnak biztatást arra, hogy Magyarország állami irányítását megfelelő helyzet esetére magyar kezekben hagyják.⁶⁸

Képzhetem, milyen hangulatban távoztunk Ugraytól! Látjuk és felettesünktől halljuk, milyen különös átmenet van készülöben, ugyanakkor megkívánják, hogy teljes erővel folytassuk a Béke Párt elleni nyomozást, s a párt törekvéseit minden erővel gátoljuk. Ilyen körülmények között természetes, hogy magam is gondolkodóba estem, s nem nagy kedvvel vettem részt a további nyomozásban. Ahol lehetett, elkerültem, hogy személyesen intézkedjek, s a további előállításokat is halogattam.

A csendőrnnyomozók – lehet, hogy e jelenségeket nem érzékelték – azonban továbbra is nagy igyekezettel végezték felszámoló munkájukat. Tömeges előállításokat

eszközöltek egy bányavidékről (talán Dorogról), ahol bizalmi emberünk jelentése szerint erős szervezkedés folyt. A szervezkedésről tudomást szereztek a németek is, s ott részleges lefogásokat eszközöltek. A német közbelépésre a szervezés irányítója megszökött, a többit a csendőrök összefogták, s Csillaghegyre szállították. A kihallgatásokon sem én, sem detektívjeim részt nem vettek, azokat kizárólag a csendőrök intézték, így az ügy lényegéről nem tudok.

Talán augusztus közepe felé felosztatták a VII/d. alosztályt.⁶⁹ Ezzel egy időben Nagy Valér⁷⁰ főkapitány-helyettes, kit időközben a budapesti főkapitányság politikai rendészeti osztályának vezetésével bíztak meg, magához hivatott, s közölte velem, hogy a VII/d. alosztályhoz vezényelt detektívjeim velem együtt, tekintet nélkül arra, hogy oda vidékről, avagy a budapesti főkapitányságról kerültek, a vezetése alatt álló osztályhoz vezényeltettek. Utasított, hogy én magam továbbra is a csillaghegyi nyomozókülönítménynél maradjak, [annak] segítségére levezényli Csillaghegyre K. Horváth Sándort⁷¹ egész csoportjával együtt. Ellenőrzésünkre s irányításunkra pedig utasítást adott dr. Akantisz rendőr kapitánynak.⁷²

A gyakorlatban maradt minden a régiben. Magát a nyomozást továbbra is Bakonyi százados és Juhász István irányította, Akantisz dr. minden másnap kijött Csillaghegyre, kihozva magával egy csomó iratot, azokat átadta K. Horváth Sándornak, hogy a detektívjeivel dolgozza fel. Érdeklődött ugyan az előállítottak számáról, a nyomozós menetéről, de mert én közöltem vele, hogy az ÁvK a nyomozás irányításával a csendőrnnyomozó parancsnokságot bízta meg, különösebb utasításokat nem adott.

A detektívek a felmerülő figyelő és felderítő munkát végezték, itt-ott előállítottak, de leginkább az Akantisz dr. által kiosztott ügyiratokat dolgozták fel. Dr. Akantisz egy alkalommal kihozta Csillaghegyre egyik bizalmi emberét, hogy hallgassam meg, s a szükséges intézkedéseket tegyem meg. A bizalmi ember arról beszélt, hogy a Vadász utcai üvegházban⁷³ (svéd követségi épület) a cionisták egy szervezet kiépítésében dolgoznak. A szervezet célja szabotázs- és robbantó cselekmények végrehajtása. Beszélt arról is, hogy ott egy okmányhamisító üzem dolgozik, mely minden odamenekült zsidót hamis okmányokkal lát el, s az üldöztetés elől menhelyet biztosít nekik. Mint mondotta, már addig is ezren felül van az üvegházban bujkáló zsidók száma. A bizalmi ember a szervezkedés irányítójának két embert jelölt meg, kiknek neveit nem tudta, de a kiküldendő detektíveknek megmutatni ígérte. Én hosszasan beszélgettem a bizalmi emberrel, ki maga is zsidó volt. Úgy láttam, hogy ő maga is cionista, de valamilyen oknál fogva összekülönbözött az üvegházban menekült zsidókkal, azok kizárták onnan, s most ő bosszúból jelenti fel őket. Két detektívet küldtem ki, hogy a bizalmi által megjelölt cionistákat figyeljék le, kapcsolataikat állapítsák meg. A detektívek több napon át a bizalmi ember mellett voltak, hogy a figyelést felvehessék, de mert a bizalmi a figyelendőket megjelölni nem tudta, s mert a detektívek is azt jelentették, hogy a bizalmi ember őket bosszúállásnál eszközül akarja felhasználni, a figyelést megszüntettem, s az ügy felett napirendre tértem. Akantisz dr. még néhány alkalommal szóvá tette az üvegházi ügyet, hogy miért nem foglalkozom komolyabban a dologgal, de mert én jelentettem, hogy próbálkoztunk a bizalmi emberének az útmutatásai szerint eljárni, komoly adatokat azonban tőle nem kaptunk, véleményem szerint nem érdemes az ügygel tovább foglalkoznunk. Akantisz tudomásul vette jelentésemet, s az ügyet nem szorgalmazta.

Szeptemberben az előállítottak közül többen panaszkodtak, hogy az éjjelek igen hidegek, fáznak. A csillaghegyi nyomdászotthon helyiségei valóban nem voltak alkalmasak arra, hogy ott a hideg idő beálltával dolgozhassunk, s vizsgálati foglyokat őrizzünk. (Időközben ugyanis a Fő u. 6. szám alól a Duna-parti nyomdászotthonba költöztünk, lévén a helyiség nyári üdülési célokra lett készítve.) Jelenttem dr. Akantisznak, hogy gondoskodni kell fűthető alkalmas helyiségekről. Ajánlottam, hogy a sok felosztott pártok közül valamelyiknek helyiségeit szerezze meg nekünk a nyomozás céljaira. Akantisz aztán úgy döntött, hogy a Röck Szilárd utcai rabbiképző intézetet kéri részünkre kiutalni. Ilyen értelemben járt el, s ki is utalták részünkre az épületet. Az áthurcolkodás több napot vett igénybe, mialatt a nyomozás, kihallgatás stb. csaknem szünetelt. Azután is igen vonatatva haladt, mert azt a rövidebb-hosszabb ideig tartó gyakori légiriadók meg-megszakították. A nyomozás során ismét olyan jelenségek

kerültek felszínre, amelyek azt igazolták, hogy a Béke Párt célkitűzéseit polgári, sőt katolikus egyházi személyek is magukévá tették.

Egyik előállított hozzátartozója csökönyösen figyelgette a rabbiképző ablakait, onnan a figyelmeztetés dacára nem akart eltávozni. Egy csendőrnymozó előállította, megmotozta, s talált nála egy háború- és németellenes röpiratot. Kérdésünkre, hogy kitől kapta a röpiratot, a röpirat osztogatójául Lázár Miklóst,⁷⁴ a *Reggel* volt főszerkesztőjét nevezte meg. Előállítottuk a főszerkesztőt, ki kertelés nélkül beismerte, hogy része van a röpirat készítésében, azt többen – többek között az EMSZO⁷⁵ főtitkára (egy katolikus pap)⁷⁶ – készítették. Beszélgetés közben körülbelül ugyanazokat mondotta, amiket nekünk Ugray is említett. Szükségesnek tartotta az állami átalakulás bizonyos fokát elérni, mielőtt az oroszok az országot elfoglalnák. Arról is tett említést, hogy tudomása szerint nem hivatalosan bár, de az átalakulás megvalósításán a kormányzóságon és a minisztériumokban bizonyos személyek tanácskoznak. Konkrétumot azonban erre vonatkozóan mondani nem tudott. Juhással együtt mentem el az EMSZO-központba, ott kihallgattuk a papot is, ki rövid tétovázás után a főszerkesztővel egybehangzóan vallott. Juhászt kértem, hogy az ügyből ne csináljunk casust, ebben az irányban szüntessük meg a nyomozást, várjuk meg a fejleményeket, nehogy útját vágjuk illetékesek jó szándékának. Azzal érveltem, hogy ezt a mozgalmat már amúgy sem tudjuk megakadályozni, de nem is állhat érdekünkben. Kifejezetten megmondottam, hogy ezalatt az egész magyarság érdekét értem. Juhász megértett, s a főszerkesztőt talán egy éjjeli őrizetben-lét után szabadon bocsátottuk, azzal, hogy naponta keressen fel bennünket a Röck Szilárd utcában, de itt rajtunk (kettőnkön) kívül senkivel ne tárgyaljon. Vagy engem keressen, vagy Juhászt. A főszerkesztő eltávozott, ruhájának egy részét, amivel éjjel takarózott, ott felejtette. A főszerkesztő előállításáról s elbocsátásáról sem Juhász, sem én jelentést nem tettünk.

Pár alkalommal fordult meg nálunk Lázár Miklós, beszélgettünk vele az ügyről, de újabb fejleményekről ő sem tudott beszámolni. Egy alkalommal aztán betelefonált, hogy a zsidóüldözések miatt nem mer az utcán mozogni, s kérte, hogy további jelentkezései alól mentsük fel. Közölte velünk, hogy lakását is elhagyta, oda vissza nem szándékozik térni, kérte, hogy visszahagyott ruháit valamilyen módon juttassuk el rejtekhelyére, melyet közölt velünk. Ruháit Juhással együtt vittük el Lázárnak, s megnyugtattunk, hogy a röpirat ügyében eljárás nincsen folyamatban. Ha valami különösebb baj érné, értesítsen minket. Lázár többé nem jelentkezett, sorsáról nem tudok.

Még Lázárral történt napi tárgyalásaink idején hallottuk a hírt arról, hogy Faragho⁷⁷ altábornagy, a csendőrség és a rendőrség felügyelője Moszkvába utazott. Megkérdeztem Bakonyi századost és Juhászt is, hogy tudnak-e Faragho utazásáról. Mondották, hogy hallottak ők is róla, de bizonyosat nem tudnak. Tény az, hogy Faragho eltűnt, sem lakásán, sem hivatalában nem találják. Neve nem volt még e titokzatos mozgalomnak, de én már ekkor Juhással és Bakonyival magunk között mint ellenállási mozgalomról beszéltünk, mert láttuk, hogy tényleg a társadalom legkülönbözőbb rétegei csatlakoznak ahhoz.

Egy napon nyomozóink figyelései során ráfutottak a Nagymező utcában lévő dr. Matheidesz Géza⁷⁸ üzemére, mert úgy látták, hogy a röpiratokat onnan hordták szét. Dr. Matheideszt már nem találták, de találtak kompromittáló anyagot. Juhász intézkedésére az üzemből detektíveket és nyomozókat helyezett el azzal az utasítással, hogy aki az üzembe befut, állítsák elő. Még aznap előállítottak az üzemből egy őrnagyot (hadbiztos),⁷⁹ ki kérdésünkre válaszolni nem volt hajlandó, kérte, hogy katonai hatóság elé állítsuk. Bakonyi százados intézkedett, az őrnagyot tőlünk el is vitték. Úgy emlékszem, hogy egy másik őrnagy⁸⁰ is befutott a dr. Matheidesz üzemébe, kit Bakonyi az elsőhöz hasonlóan elvitetett. Bakonyi százados mondotta később, hogy a két őrnagy szintén az ellenállási mozgalom részesei, dolguk az volt, hogy a mozgalom tagjainak felfegyverkezését mozdítsák elő, s a kezelésükre bízott katonai fegyvereket és robbantóanyagokat a mozgalom részére biztosítsák. Bakonyi nem közölte, hogy a hadbiztos tisztek tettek-e valamit már ezen a téren, így arról én nem tudok.

Dr. Matheidesz Géza utáni puhatolásunk során megállapítottuk, hogy a detektívek megjelenésének napján a reggeli órákban egy rendőr által vezetett oldalkocsis motorkerékpár futott a Matheidesz-üzemhez, Matheidesz a rendőr sofőrrel elhajtattott, s

azóta nem látták. Azt is megállapítottuk, hogy a rendőr motorkerékpár a várba vitte dr. Matheideszt, mert Lázár⁸¹ altábornagy, a testőrség parancsnoka küldött Matheideszért. Ilyen jelenségek következtében teljesen megbénult a Röck Szilárd utcai nyomozókülönítmény munkája. Beszéltek már a detektívek és a nyomozók is, hogy Faraghót a kormányzó küldötte ki Moszkvába, hogy valami különös dolog van készülődésben.

Juhással megállapodtunk, hogy az előállítottakat átrostáljuk, a kisebb szerepűeket szabadon bocsátjuk. Így került ki Büchler is, akit tulajdonképpen pusztán azért állítottunk elő, mert illegalitásban élt, s később saját érdekében tartottunk őrizetben, mert a németek keresték. Ezen nyomozati cselekményekről azért írok ilyen hézagosan, mert én magam is csak hézagosan ismerem az anyagát. Ebben az időben már nem érdekelt a rendőri munka. Nem tudtam komolyan foglalkozni a dolgokkal, láttam a jövőt, tudtam, hogy előbb-utóbb el kell hagynom Budapestet, majd az országot is, bár azt semmiképpen nem volt szándékomban tenni. Kóvályogtam, alvajáró lettem. Nem érdeklődtem semmi után, nem érdekelt semmi. Ha referáltak valamiről, csak hézagosan appercipáltam⁸² a leadottakat, akaratérőm megbénult. Ha csak lehetett, eltávoztam a Röck Szilárd utcából, ahol amúgy sem folyt akkor már semmi munka.

Ilyen hangulatban ért bennünket október 15-e. [...]

[ÁBTL 4. 1. A-795 57–67. Géppel írt tisztázat.]

¹ Vö. Varga, 2010a; 2010b; 2011.

² A téma dokumentumait a rendszerváltást megelőzően publikálta, illetve sajátosan értékelte: Hollós, 1971; Beránné–Hollós, 1977. A korszerű értelmezésekhez lásd: Szita, 2002; Kovács, 2005; Haraszi (szerk.), 2007; Ormos, 1998; Romsics, 2001: 263.; Vargyai, 1994; Kovács, 2009: 7–33.; Varga, 2009. A dolgozatnak nem célja az ellenállási mozgalomban részt vevő szervezetek bemutatása, de annyi feltétlenül említést érdemel, hogy a németek elleni nemzeti küzdelemben a baloldali pártok képviselőin kívül számos, a hagyományos jobboldalhoz sorolható egyesület tagjai is komoly szerepet játszottak. Korom, 1994: 166–167.; Demény, 1989.

³ Demény, 1988: 128.

⁴ Romsics, 2001: 265.

⁵ Az Állambiztonsági Rendészet (ÁR) működéséről és szervezeti felépítéséről bővebben lásd Szita, 2002: 160–178.

⁶ Kovács, 2009: 143.

⁷ Kovács, 2005: 7.

⁸ BFL VI. 1.d. 4. kisdoboz. Kerekes Béla detektív önéletrajzának melléklete a politikai rendőrség felépítéséről, 1945. március 10.

⁹ ÁBTL 4. 1. A-417. Wayand Tibor horthysta politikai detektív visszaemlékezései, 1945. 23.

¹⁰ Hollós, 1971: 385.

¹¹ ÁBTL 4. 1. A-417. Wayand Tibor horthysta politikai detektív visszaemlékezései, 1945. 24.; ÁBTL 3.1.9. V-77426. Baky László tanúvallomási jegyzőkönyve, 1945. október 16., 2.

¹² ÁBTL 4.1. A-417. 24.; Hollós, 1971: 387.

¹³ A belügyminiszter rendelete a politikai rendészet egységes megszervezéséről, az Állambiztonsági Rendészet megszüntetéséről, Budapest, 1944. június 21. Közli: Beránné–Hollós, 1977: 423.

¹⁴ Uo. 423–424.

¹⁵ ÁBTL 4.1. A-1098/1. A kifejezést K. Horváth Sándor használta gyanúsítottként való kihallgatása alkalmával. K. Horváth Sándor jegyzőkönyve, 1945. március 30., 120.

¹⁶ A belügyminiszter rendelete a politikai rendészet egységes megszervezéséről, az Állambiztonsági Rendészet megszüntetéséről, Budapest, 1944. június 21. Közli: Beránné–Hollós, 1977: 423.

¹⁷ Kovács (szerk.) 2009: 17–18.

¹⁸ BFL VI. 1.d. 4. kisdoboz. Kerekes Béla detektív önéletrajzának melléklete a politikai rendőrség felépítéséről, 1945. március 10.

¹⁹ A belügyminiszter rendelete a politikai rendészet egységes megszervezéséről, az Állambiztonsági Rendészet megszüntetéséről, Budapest, 1944. június 21. Közli: Beránné–Hollós, 1977: 423.

²⁰ BFL VI. 1.d. 4. kisdoboz. Kerekes Béla detektív önéletrajzának melléklete a politikai rendőrség felépítéséről, 1945. március 10.

-
- ²¹ Uo. és ÁBTL 4. 1. A-417. Dr. Wayand Tibor beszámolója a politikai rendőrség működéséről (1920–1944) 25.
- ²² ÁBTL 3. 1. 9. V-113114. Dr. Major Ákos tanúvallomási jegyzőkönyve, 1946. február 12., 46.
- ²³ ÁBTL 4.1. A-1098/1. K. Horváth Sándor gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. március 30., 130.
- ²⁴ Rendelet a rendőrség katonailag szervezett testületé alakításáról, Budapest, 1944. június 21. Közli: Beránné-Hollós, 1977: 419–422.
- ²⁵ ÁBTL 2. 1. VII/20-b (sz. n.) Juhász Antal önéletrajza, 1950. október 11., 15–16.
- ²⁶ Haraszti (szerk.) 2007: 210.
- ²⁷ Kovács, 2009: 17.
- ²⁸ Haraszti (szerk.) 2007: 210–211.
- ²⁹ Vargyai, 1994: 72.
- ³⁰ Bencsik, 2001: 263.
- ³¹ ÁBTL 4. 1. A-795. Wayand Tibor feljegyzése horthysta politikai rendőrségi munkájáról, 1946. 60.
- ³² Szita, 2002: 177–178.
- ³³ Kovács, 2010.
- ³⁴ Haraszti (szerk.) 2007: 282–283.
- ³⁵ Vigh, 1979: 87.
- ³⁶ Uo. 93.
- ³⁷ Kovács, 2009: 17.
- ³⁸ ÁBTL 4.1. A-1098/1. K. Horváth Sándor gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1945. március 30., 130.
- ³⁹ Néhány fontosabb névhez, amelyeket Wayand a korábbi önálló munkái során már említett (pl. Sombor-Schweinitzer József, Hain Péter, Demény Pál, Stolte István, Kállai Gyula, Grünwald László stb.), nem készítettem újabb lábjegyzeteket. Lásd Varga, 2010a; 2010b; 2011.
- ⁴⁰ A Budapest, XII. kerület Böszörményi út 21. sz. alatt található épületegyüttes 1944-ben a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságának székhelye volt. Jelenleg az Országos Rendőr-főkapitányság Rendészeti Szervek Kiképző Központjának ad otthont.
- ⁴¹ Árbócz Jánosnak 1944 márciusában alezredesi rendfokozata volt.
- ⁴² Josef Urban SS-Obersturmbannführer (alezredes).
- ⁴³ Versényi János (1891) dr., detektív felügyelő az Állambiztonsági Rendészet III. (bizalmi) osztályának vezetője. Az ÁR feloszlását követően a politikai osztályon maradt. A nyilas puccs után visszakapta korábbi pozícióját. 1945 márciusában az osztály szombathelyi kirendeltségén működő offenzív felderítőcsoport vezetője. A háború végén szovjet hadifogságba esett.
- ⁴⁴ Wayand másik – 1945 végén írt – önálló munkájában név szerint is megemlíti a neveket. Ezek a következők: dr. Sombor-Schweinitzer József, dr. Borbáth Sámuel, dr. Hivessy Jenő, Bánhidó Ottó, Czobor István, dr. Dombi Antal, Okos Sándor, Szabados Béla, Szélesi Jenő, valamint dr. Kálnay Gyula, dr. Haraszthy Vince, dr. Antal István és Makány Imre. Vö. ÁBTL 4. 1. A-417. Dr. Wayand Tibor beszámolója a politikai rendőrség működéséről (1920–1944), 1.
- ⁴⁵ Antal István (1886) vitéz, dr., detektív főfelügyelő. 1938-tól lett vezetője a központi szolgálatirányítói csoportnak. 1944. március 21-én az SD rövid időre őrizetbe vette, kihallgatta, majd elengedte. Kiszabadulása után az ÁR IV/3. (szabotázs-elhárító) alosztály 2. detektívcsoportjának vezetője lett. Az ÁR feloszlása után a politikai osztály baloldalelles alosztályán az egyik detektívcsoport vezetését látta el. 1944. október végétől a Hain-féle politikai rendőrség II. (személyzeti) osztály vezetője. 1944 végétől az ÁR szombathelyi kirendeltségének vezetőjeként feladata volt az offenzív jellegű politikai hírszerző munka koordinálása. 1945-ben amerikai hadifogságba esett, majd nem tért haza.
- ⁴⁶ Makány Imre (1891) detektív felügyelő. A Tanácsköztársaság után lett a politikai főcsoport tagja, ahol majdnem két évtizeden keresztül Sombor-Schweinitzer József személyi titkára volt. Sombor bizalmasaként több, a németekkel és hazai támogatóikkal kapcsolatos információt adott át a Külügyminisztériumon keresztül az angolszászoknak. 1944. március 21-én az SD őrizetbe vette, de később szabadon engedték. Az Állambiztonsági Rendészetben jelentéktelen feladatokat látott el. Az ÁVH 1951-ben, a BM Politikai Nyomozó Főosztálya 1959-ben internálta (közbiztonsági őrizet). A háború után segéd munkásként a KÖMI (Közlekedésmérnöki Iroda) dolgozója volt.
- ⁴⁷ Joó Imre (1903) detektív, raktáros.
- ⁴⁸ Várkonyi János (1910–1986) detektív. 1938-tól Sombor-Schweinitzer József másodtitkáráként a politikai osztály iktatójának vezetője. Hivessy Jenő beosztottjaként részt vett a szélsőjobboldali mozgalmak elleni operatív feldolgozó munkájában, majd – Sombor utasítására – állandó rádiós összeköttetést alakított ki a Külügyminisztériumon keresztül a szövetséges hatalmakkal. 1944. március 21-én az SD őt is letartóztatta és néhány napig házi őrizetben tartotta. 1944 végén Hain Péter utasítására Oroszváron koordinálta a rádiós összeköttetést a budapesti és a vidéki politikai detektív szervezetek között. Kitelepülőkkel együtt Bajorországba került, amerikai hadifogságba esett. Hazajövele után a Politikai Rendészeti Osztály (PRO) többször kihallgatta. 1948-ban Kistarcsára internálták.

⁴⁹ Okos Sándor (1893) detektív felügyelő.

⁵⁰ Szabados Béla (1911) detektív.

⁵¹ A Sztójay Döme miniszterelnök-külgyminiszter vezetésével felálló szélsőjobboldali koalíciós kabinet 1944. március 22-én kezdte meg működését.

⁵² Hain Péter kinevezése nem a főkapitánytól, hanem az újonnan felállított kormány belügyminiszterétől, Jaross Andortól, valamint a rendvédelmi szervek felett diszponáló Baký Lászlótól érkezett 1944. március 28-án. Az új, országos hatáskörű nyomozószerv – melyet a 119/1944. BM. VI. res. (1944. március 28.) rendelet kivont a főkapitányság hatásköre alól, és közvetlenül, Baký államtitkáron keresztül, a belügyminiszter irányítása alá rendelt – az Állambiztonsági Rendészet nevet viselte. Vö. Beránné–Hollós, 1977: 406. és 423–424.

⁵³ A 2300/1944. M.E. számú, 1944. június 21-én kibocsátott rendelet a rendőrség katonailag szervezett fegyveres testületé alakításáról döntött. Uo. 417–422.

⁵⁴ Wayand Deményről és Stoltéról szóló vallomásainak keletkezési körülményeiről lásd a korábbi önvallomásban közöltek. Varga, 2010a; 2010b; 2011. A vonatkozó iratok hiányában csak annyi bizonyos, hogy Stolte István tisztázatlan jellegű munkakapcsolatban állt Sombor-Schweinitzer Józseffel és – az 1940-es évek elejétől – a politikai rendőrségen kizárólag a főkapitány-helyetttel érintkezett, így annak elhurcolását követően minden rendőrségi kapcsolata megszakadt. Vö. Soltész, 2011.

⁵⁵ A belügyminiszter 1944. március 31. napon kelt 5999/1944. VII. res. szám alatt hozott rendelete minden „állambiztonsági és közbiztonsági szempontból veszélyes baloldali személyek” őrizetbe vételéről és internálásáról rendelkezett. A rendelet módosítására 1944. április 26. napon kelt 7060/1944. VII. res. szám alatt került sor, melyben csak a „veszélyesnek” és „gyanúsaknak” minősülő személyek internálásáról volt szó, tekintettel a nagyszámú feljelentések miatt leterhelt közbiztonsági apparátus teljesítőképességére. Vö. Beránné–Hollós, 1977: 408–410. Deményt e rendelet értelmében internálták volna, hiszen tevékenysége, büntetett előélete alapján, mint ismert kommunista, a rendőrség látókörében volt. Az őrizetbe vételre minden bizonnyal azért nem került sor, mert Demény – állítása szerint – korábban korrumpálta Wayandot, illetve a detektív felügyelő téved: Demény előállítását a német bevonulást követően nem történt meg. Vö. Demény, 1988: 114, 122–123, 178–179. Az önvallomás során visszatérő „Demény-ügy” kibogozása rendkívül nehézkes, mivel a detektív felügyelő következetesen terhelő adatokat közöl Deményről (ön)vallomásaiban, illetve a Péter Gábor vezette Politikai Rendészeti Osztály (PRO) instrukciói szerint jár el, és ezúttal is azt sugallja, hogy a kommunista vezető a politikai rendőrség informátora volt. Wayand Tibor – és a többi politikai detektív – 1944 tavaszán feltehetőleg már nem találkozhatott Demény Pállal, mivel az ellenállási mozgalom egyik szervezője a német megszállást követően illegalitásba vonult. Lásd uo. 122–123. Wayand verzióját közvetve az is cáfolja, hogy az új politikai rendőrség elsősorban a nyílt megfélemlítésre és nem a „hálózatépítésre” törekedett. A korábban jól bevált, főleg Hetényihez és Somborhoz kötődő bizalmi embereket Hainék nem foglalkoztatták tovább, többségüket a magyar Gestapo vezetője egyszerűen deportáltatta a németekkel. Vö. ÁBTLL 4.1. A-1098 Cser István vallomása, 1945. október 19., 272.

⁵⁶ Helyesen Szathmáry Róbert dr., jogász, egyetemi magántanár, detektív főfelügyelő. A Budapesti Főkapitányság Bűnügyi Osztályának intellektuális bűncselekményeket felderítő detektív főcsoportvezetője. Munkája mellett rendszeresen tanított az egyetem jogi karán, a detektíviskolában, és publikált a *Detektívben*, a *Magyar Detektívben* és a *Magyar Rendőrben* főleg kriminalisztikai témájú tanulmányokat.

⁵⁷ Kotsis Árpád (1902–1946) detektív főfelügyelő. Az Állambiztonsági Rendészet I. (személyügyi) osztály vezetőjeként Hain Péter szervezetszerű helyettese. Főnöke leváltását követően a lakásügyi kormánybiztossághoz vezényelték, majd 1944. október végétől 1945 májusáig – a politikai osztály újjászervezése után – az elnöki osztály irányítója volt. Feladatai közé a különböző állami szervekkel és minisztériumokkal való kapcsolattartás, tervezetek, beszámolók készítése tartozott, de döntési jogköre volt az őrizetbe vett személyek sorsa felől is. A háború végén amerikai hadifogságba esett, akik 1945 őszén kiadták a magyar hatóságoknak. 1946-ban háborús bűnösneként kivégezték.

⁵⁸ A belügyminiszter 11200/1944. VII. res. (1944. június 21.) rendelete a politikai rendészet egységes megszervezéséről és az Állambiztonsági Rendészet megszüntetéséről Vö. Beránné – Hollós, 1977: 423–424.

⁵⁹ Kaszala István (1901) detektív. A 30-as évek végétől tagja a politikai osztálynak. Főleg baloldallelens nyomozások felderítőmunkájában, külső figyelésekben vett részt. A háború után internálták és kitelepítették. 1959 elején a BM állambiztonsági szervei őrizetbe vették. A bíróság a korábbi kommunistaellenes nyomozásokban történő részvéte miatt 5 év szabadságvesztésre ítélte.

⁶⁰ Ugray Gábor (1899–1988) vitéz, csendőr alezredes. Részt vett az I. világháború harcaiban, majd 1920-tól különböző beosztásokban dolgozott a csendőrségnél. 1940 szeptemberétől a Marosvásárhelyi (X.) Csendőrkerület nyomozóosztály-vezetője. 1943 júliusában a Tábort Biztonsági Szolgálat nyomozó osztályának parancsnokává nevezték ki. 1944 májusától a Csendőrség Központi Nyomozó Parancsnokságának „A” (állambiztonsági) csoportvezetője, majd júniustól a Bűm VII/d. (állambiztonsági) alosztály vezetésével bízták meg. A Belügyminisztériummal települt ki Németországba, majd 1945 májusában amerikai hadifogságba esett. Az amerikaiak háborús bűnösneként adták át a magyar hatóságoknak. 1948-ban 6 évre ítélték el. 1951–53 között

Kistarcsára internálták. 1953-ban a BM államvédelmi szervei „Uzoni” fedőnéven beszervezték és a volt csendőr törzstisztek között végzendő operatív felderítőmunkával bízták meg.

⁶¹ 1944. június 9-én Jaross Andor belügyminiszter 4213/1944. eln. számú rendeletében a VII. közbiztonsági osztályon belül meglévő három alosztály mellé egy negyedik, „d” jelzésű alosztályt hozott létre. Vö. Beránné-Hollós, 1977: 417–424.

⁶² B. Varga István (1908) detektív. 1944. március végétől az ÁR IV/3. (szabotázs-elhárítás) alosztály 1. detektívcsoportjának vezetője. A szervezet 1944. júniusi feloszlata után a Büm VII/d. (államvédelmi) alosztályára vezényelt detektívkülönítmény tagja lett. Az 1944. október 15-e után újjászervezett politikai osztályon újra a szabotázs-ügyekkel foglalkozó alosztály 1. csoportjának vezetője. 1959-ben a BM Politikai Nyomozó Főosztálya közbiztonsági őrizetbe vette.

⁶³ Beodray Ferenc (1899) csendőr alezredes a Büm VII/d. alosztályhoz történő kinevezése előtt az V. (szegedi) Csendőrkerület nyomozó alosztályának parancsnoka volt. 1944. június 21-én hozott belügyminiszteri rendelet értelmében a VII/d. alosztály vezetőjének állandó helyettese, egyben a csendőrségi tagozat vezetője lett. Irányítása alá az ország területén működő csendőrnemzeti alosztályok, valamint a központi csendőrnemzeti parancsnokság „A” (államrendészeti) csoportjai tartoztak

⁶⁴ Radocsay Jenő (1888) dr., jogász, rendőr főtanácsos. A Budapesti Főkapitányság Bűnügyi Osztályának fogalmazáskarbéli vezetője. 1945 májusában a rendőrököt igazoló bizottság nem javasolta a vezető állás betöltésére.

⁶⁵ Király Gyula (1893–1979) vitéz, csendőr ezredes. Az I. világháború alatt a Monarchia honvédtisztje, majd a háborút követően a csendőrség szolgálatába lépett. 1942-től a Belügyminisztérium XX. (csendőrségi) osztályának beosztottja, majd a VII. (közbiztonsági) osztályának vezető helyettese, 1944 júniusától ezredesi rendfokozattal vezetője. 1944. október 15-én utasítást adott a repterek és a határkirendeltségek lezárására ifj. Horthy Miklós elrablásának megakadályozása érdekében, ezért a német SD hivatalában másnap letartóztatta és deportálta. 1945-ben amerikai fogságba esett. A háború után nem tért haza, kiadatását a magyar hatóságok nem kérték. Brazíliában hunyt el.

⁶⁶ Dessewffy Gyula (1909–1998) gróf, cserneki és tarkeői, újságíró, politikus. A harmincas években a Kisgazdapárt szimpatizánsa, majd 1940-ben a párt szócsövének számító *Kis Újság* tulajdonos-főszerkesztője lett. Következésképpen antináci politikus, személye által kapcsolódtak a Magyar Fronthoz a hazai németellenes legitimista arisztokraták. 1945-ben tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd a fokozódó kommunista nyomás miatt lemondott Nagy Ferenc miniszterelnököt követve 1947 júniusában Párizsba emigrált, ezért állampolgárságától megfosztották. Külföldön részt vett a magyar emigráció politikai életében. 1961-től Brazíliában telepedett le. A rendszerváltás után jogi és politikai rehabilitációban részesült, visszakapta magyar állampolgárságát. Brazíliában hunyt el.

⁶⁷ Madzsar József (1876–1944) dr., fogorvos, polgári radikális, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. Részt vett a *Huszadik Század* c. folyóirat szerkesztésében, 1918-ban a Fővárosi Könyvtár igazgatója, az Országos Polgári Radikális Párt alelnöke. A Károlyi-kormány Honvédelmi Minisztériumának osztályvezetője, majd közegészségügyi államtitkár a Berinkey-kormányban. A Tanácsköztársaság alatt a Vörös Hadsereg egészségügyi felügyelője. A Kommun bukását követően tagja lett a szociáldemokrata pártnak, a centrizmus híve. Rendőrségi retorziók miatt 1921-ben Ausztriába emigrált. 1924-ben hazatért, és belépett a KMP-be. Kommunista tevékenysége miatt a rendőrség többször őrizetbe vette, 1931-ben az MSZDP kizárta soraiból. 1936-ban a sorozatos lebukások miatt a Szovjetunióba emigrált. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták és elítélték. 1944 szeptemberében egy kényszermunkatelepen halt meg.

⁶⁸ Az Ugray által elmondottak a korabeli „keresztény-nemzeti-konzervatív” gondolkodás egyik jellemzőjére világítanak rá. A kommunista emigráció zsidó versus keresztény felosztása jellegzetesen a két világháború közötti Magyarország politikai közgondolkodásának alapfelállítását tükrözte. E felfogás kivetítése a moszkvai magyar kommunista politikusokra nemcsak az 1944-es helyzetnek, hanem magának a kommunista mozgalomnak a teljes félreismeréséből, a több évtizedes előítéletekből leszűrt fals következtetésekből fakadtak. Másrészt, a légből kapott információk a vezetés azon illúzióit fejezték ki, hogy a konzervatív körök antiszemita és nacionalista gondolkodásmódját egy idegen nagyhatalom képes elfogadni és azt a meghódítandó területeire alkalmazni. A csendőr alezredes – valamint feletteseinek – információi már csak azért sem állhatták meg a helyüket, mivel a „keresztények”-nek titulált kommunista vezetők ez idő tájt (szovjet) fogságban voltak vagy már nem éltek.

⁶⁹ Az alosztályt Bonczos Miklós belügyminiszter 1944. szeptember 20-án oszlatta fel.

⁷⁰ Nagy Valér (1890) dr., rendőr főkapitány-helyettes, rendőr vezérőrnagy. A második világháború alatt a Budapesti Főkapitányság Útlevelel Osztályának vezetője. 1944 júniusában bízták meg az Allambiztonsági Rendészet vezetésével. A militarizálási rendeletet követően, rendőr vezérőrnagyként, egyesítette a budapesti főkapitányság helyettes vezetői beosztást a politikai osztály irányításával, és eltávolította az osztályról Hain Péter embereit. Mivel szolgálatkész, a felsőbb utasításoknak minden körülmények között engedelmessé hivataltok hírében állt, 1944. október 15-e után Vajna Gábor belügyminiszter megtartotta pozíciójában, de a politikai

ügyeket kiszervezte hatásköre alól. A háború végén szovjet hadifogsága esett, majd hazaszállítását követően az ÁVH internálta.

⁷¹ K. Horváth Sándor (1909) detektív 1938-tól volt tagja a politikai osztály baloldali ügyekkel foglalkozó detektívcsoportjának. Az 1940-es évek jelentős kommunista- és baloldalelleses nyomozásaiban már mint Wayand Tibor egyik helyettese vett részt. 1944. március végétől az ÁR IV/1. (baloldalelles) alosztály 2. detektívcsoportjának vezetője. 1944. május 27-től 1944. december 16-ig az ún. külső helyszíni nyomozó objektumokba vezényelt detektívkülönművek irányítója. Az egyik ilyen akció során 1944. december 7-én beosztottjai őrizetbe vették az illegalitásban lévő Rajk Lászlót. Az ostrom alatt beteget jelentett, majd szovjet hadifogságba esett. 1947-ben háborús bűncselekmények miatt a népbíróság többéves szabadságvesztésre ítélte.

⁷² Akantisz Rezső (1908–1975) dr., rendőrkapitány 1942-től 1944-ig a Zombori Rendőrkapitányság vezető-helyettese. A Nagy Valér-féle Állambiztonsági Rendészet, majd az átszervezett politikai rendészeti osztály (baloldalelles) csoportjainak fogalmazáskarbelti referense. Tevékenysége elsősorban a nyomozásban részt vevő detektívek ellenőrzésére és a csendőrnnyomozó szervekkel, valamint a német biztonsági szolgálatok összekötőivel való kapcsolattartásra terjedt ki. 1944. október 15. után Hain Péter eltávolította az újjászervezett politikai osztályról. A háború után internálták. 1959-ben a BM Politikai Nyomozó Főosztálya őrizetbe vette és kihallgatta. Háborús bűncselekmény vádjával a bíróság életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte, amit másodfokon 10 évi börtönbüntetésre mérsékeltek. 1963-ban szabadult.

⁷³ A Budapest–Lipótváros Vadász utca 29. sz. alatt eredetileg Weiss Artúr üvegyáros raktára és irodaháza volt található, aki 1944 nyarán a svájci követség oltalmába helyezte az ingatlant. A budapesti Palesztin Hivatal munkatársai, valamint a svájci Carl Lutz alkonzul segítségével az irodaház a Svájci Követség Idegen Érdekek Képviselő Kivándorlási Osztályának adott otthont. Az üvegháznak nevezett ingatlan kezdetétől fogva a budapesti cionista fiatalok ellenállási mozgalmának lett az egyik fellegetve. Mivel az ingatlan a svájci követséghez tartozott, ezért a Szálasi-kormány – diplomáciai megfontolásokból – óva intette a rendvédelmi apparátus tagjait a házkutatásoktól és az ott rejtőző zsidók elhurcolásától, akiknek a többsége így megmenekült.

⁷⁴ Lázár (Léderer) Miklós (1887–1968) újságíró-laptulajdonos, liberális politikus. 1930–1936 között párton kívüli országgyűlési képviselő. Következésképpen liberális *Reggel* c. lapját az első zsidótörvény alapján betiltották. Később kapcsolatot teremtett a hazai német- és nyilasellenes mozgalmakkal. 1947-ben polgári liberális gondolkodása miatt külföldre emigrált. A müncheni *Szabad Európa Rádió* és az *Amerikai Magyarország* munkatársa. Az Egyesült Államokban hunyt el.

⁷⁵ Egyházközségi Munkásszakosztály (EMSZO), 1937–1946 között a katolikus egyházközségek keretében működő valláserkölcsi és szociális eszmeiséget hordozó keresztény munkásszervezet. Központja a Budapest IV. kerület (ma V. kerület) Irányi utca 21. sz. alatt volt. Az EMSZO 1944 májusában csatlakozott a Magyar Fronthoz, ahol a szervezetet Freesz József igazgató képviselte. A nyilas rendvédelmi szervek 1944. november végén a szervezet működését földérettették, tagjaikat – köztük Benkő István főtitkár katolikus papot – letartóztatták és a dachau koncentrációs táborba deportálták. Az új demokratikus kormányzat 1945. február 26-án kibocsátott rendelete értelmében a szervezetet fasisztának minősítette és egyesületeivel együtt föloszlatta.

⁷⁶ Benkő István (1914–1977) lelképásztor, író. 1937–38-ban Kerekegyháza, 1938–40-ben Gután katolikus pap, 1940-ben tábori lelkész. 1940–41-ben Balassagyarmaton, 1941–43 között Budapest Felső-Vízvárosban szolgált. 1943-ban tábori lelkész, majd budapesti hitoktató és az EMSZO központi titkára. A német megszállás idején Freesz Józseffel együtt részt vett a földalatti Magyar Front akcióiban. 1944. december 5-én a nyilasok letartóztatták és Dachauba hurcolták. A táborból 1945. április 29-én az amerikai csapatok bevonulásakor szabadult. 1945–47 között Budapesten a Szent Mihály-plébánián hitoktató, munkáslelkész. 1947–54-ben Tokod-Altárón bánya-lelkész, 1954–77 között a Budapest–Lágymányos Szent Adalbert plébánia plébánosa.

⁷⁷ Faragho Gábor (1890–1953) vitéz, hivatásos katonatiszt, vezérezredes, miniszter. Részt vett az első világháborúban, majd az 1920–30-as években vezérkari tiszt beosztásokat töltött be különböző tüzéregységeknél. 1940. július 1-jétől 1941. június 23-ig tábornoki rendfokozattal katonai attaséként teljesített szolgálatot Moszkvában. Visszatérése után a HM Elnökség vezetője, majd 1942. november 15-től a csendőrség felügyelője lett. Kitűnő orosznyelv-tudása, helyismerete és a kormányzó iránti személyes hűsége alapján Horthy Miklós őt bízta meg a Moszkvába küldött fegyverszüneti delegáció vezetésével. Az október 15-i sikertelen kiugrást követően Moszkvában maradt, később az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 22-én közellátásügyi miniszterré választotta meg. 1945-től visszavonult a politikai élettől, és kecskeméti kényszerlakhelyén halt meg.

⁷⁸ Matheidesz Géza (1920) dr., mérnök, kereskedő. Részt vett a németellenes mozgalomban, csoportja kapcsolatban állt több polgári politikussal. A nyilas hatalomátvételt követően fegyveres ellenálló csoportot szervezett. Budapest ostroma után a csoportból katonai nyomozó részleget alakított, amely a szovjet városparancsnokság és Vörös János honvédelmi miniszter hozzájárulását is megszerezve a HM 40. osztályaként működött. 1945 tavaszán a kommunista irányítású katonapolitikai osztály (KatPol) felszámolta a Matheidesz Géza és báró Kruchina Viktor vezette szervezetet.

⁷⁹ Milassin István hadbiztos őrnagy.

⁸⁰ Dezsényi Miklós folyamór őrnagy.

⁸¹ Lázár Károly (1890–1968) vitéz, nemes csiktoplóczai, testőr altábornagy. Részt vett az első világháborúban, majd szolgált a Tanácsköztársaság Vörös Hadseregében. 1927-től a kormányzó testőrségének tisztje. 1935-től a lovastestőrség parancsnoka, 1939-től a testőrség főparancsnoka. Mindvégig Horthy legszűkebb köréhez, a „Várklykk”-hez tartozott, osztotta annak világnézetét, politikai felfogását, ezért nemcsak a hatalomra törő hazai szélsőjobboldalnak, hanem a németeknek is a célkeresztjében volt. 1944. október 16-án felvette a harcot a Skorzeny-féle német alakulattal a Vár védelmében. A németek Mauthausenbe deportálták, majd 1945 elején átadták a nyilas hatóságoknak. 1945-ben amerikai hadifogság után visszatért Magyarországra, ahol a HM igazoló bizottsága igazoltá nyilvánította. 1946-ban „B” listázták, majd haláláig nyugdíjának megvonása miatt igen nehéz körülmények között élt. Budapesten halt meg.

⁸² Helyesen: appericipiál (latin): világosan észlel, több érzék útján szerzett világos észlelet.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

VII/20-b (sz. n.) Juhász Antal

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)

A-417 Wayand Tibor beszámolója a politikai rendőrség működéséről (1920–1944), kézirat

A-795 Wayand Tibor feljegyzései a horthysta politikai rendőrség munkájáról

A-1098 Dokumentumok a volt magyar királyi rendőrtisztekről és detektívekről, és a kommunistaellenes nyomozásokról. I. kötet.

A-1098/1. Dokumentumok a volt magyar királyi rendőrtisztekről és detektívekről, és a kommunistaellenes nyomozásokról. II. kötet.

3.1.9. Vizsgálati dossziék (V-dossziék)

V-77426 Hain Péter és társai

V-101621 Cser István

V-113114 Bolhoy Imre

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VI. 1. Magyar Királyi Államrendőrség budapesti Főkapitányságának iratai (1868–1951)

1. d.	Politikai és rendészeti osztály (nyomozó csoport) iratai (1919–1948)
4. kisdoboz	Politikai és rendészeti osztály töredékiratai (1944–1946)

Nyomtatásban megjelent források

Beránné–Hollós, 1977

Beránné Nemes Éva – Hollós Ervin: *Megfigyelés alatt... Dokumentumok a horthysta titkosrendőrség működéséből (1920–1944)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Demény, 1988

Demény Pál: „*A párt foglya voltam.*” *Demény Pál élete*. Az interjút készítette, a szöveget szerkesztette és a dokumentumokat válogatta: Kiss József. Budapest, Medvetánc. Az ELTE és az MKKE társadalomelméleti folyóiratának melléklete.

Demény, 1989

Demény Pál: *Rabságaim*. II. kötet. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

Haraszti (szerk.), 2007

Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései. Szerkesztette: Haraszti György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára – Corvina Kiadó.

Kovács (szerk.), 2009

Rendőrségi célkeresztben a szélsőjobb. Dr. Sombor-Schweinitzer József feljegyzése a szélsőjobbaldali mozgalmakról, 1932–1943. Szerkesztette: Kovács Tamás. Budapest, Gondolat Kiadó.

Hivatkozott irodalom

Bencsik, 2001

Bencsik Gábor: *Horthy Miklós. A kormányzó és kora*. Budapest, Magyar Mercurius Kiadó.

Hollós, 1971

Hollós Ervin: *Rendőrség, csendőrség, Vkf. 2*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

Korom, 1994

Korom Mihály: A Magyar Frontban részt vett politikai erők és tevékenységük fő jellemzői. In *Magyarország 1944. Fejezetek az*

ellenállás történetéből. Szerkesztette: M. Kiss Sándor. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó – Pro Homine – 1944 Emlékbizottság.

Kovács, 2005

Kovács Tamás: A nyilas éra politikai rendészetének felépítése. In *Kutatási Füzetek XII. Ünnepi szám Ormos Mária 75. születésnapjára*. Szerkesztette: Vitári Zsolt. Pécs, Pécsi Tudományegyetem.

Kovács, 2009

Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Máriabesenyő–Gödöllő, Attraktor Kiadó.

Kovács, 2010

Kovács Tamás: Államvédelmi Központ 1942 – az első kísérlet az egységes magyar állambiztonsági csúcsszerv kialakítására. In *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*. Szerkesztette: Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán. Pécs.

Ormos, 1998

Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában (1914–1945)*. Debrecen, Csokonai Kiadó.

Romsics, 2001

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó.

Soltész, 2011

Soltész Ilona Rita: A Rajk-per árnyékában: Stolte István. *Kommentár*, 3. sz. http://kommentar.info.hu/iras/2011_3/a_rajk-per_arnyekaban_stolte_istvan#up8 (utolsó letöltés: 2012. február 1.)

Szita, 2002

Szita Szabolcs: *A Gestapo Magyarországon*. Budapest, Korona Kiadó.

Varga, 2009

Varga Krisztián: Az 1945 előtti politikai rendőrség Wayand Tibor detektívfelügyelő önvallomásában. *Betekintő*, 1. sz. http://www.betekinto.hu/2009_1_varga_k (utolsó letöltés: 2012. január 5.)

Varga, 2010a

Varga Krisztián: A politikai rendőrség és a baloldali munkásmozgalom Wayand Tibor fogságban írt önvallomásában. *Betekintő*, 1. sz. http://www.betekinto.hu/2010_1_varga_k (utolsó letöltés: 2012. január 15.)

Varga, 2010b

Varga Krisztián: A harmincas évek politikai rendőrsége Wayand Tibor önvallomásában. *Betekintő*, 4. sz. http://www.betekinto.hu/2010_4_varga_k (utolsó letöltés: 2012. január 16.)

Varga, 2011

Varga Krisztián: Kommunistaellenes nyomozások a második világháború alatt Wayand Tibor önvallomásában. *Betekintő*, 2. sz. http://www.betekinto.hu/2011_2_varga_k (utolsó letöltés: 2012. január 15.)

Vargyai, 1994

Vargyai Gyula: A megszállt ország politikai rendszere. In *Magyarország 1944. Német megszállás*. Szerkesztették: Vargyai Gyula, Almási János. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Vigh, 1979

Vigh Károly: *Ugrás a sötétbe*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

„Informátorunk is a Turul Szövetségnek volt tagja...” **Egykori Turul-tagok a politikai rendőrség látóterében 1945 után**

Bevezetés

A Turul Szövetség a Horthy-kori Magyarország legmeghatározóbb jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezete volt, amely az 1930-as évek folyamán – túllépve a felsőoktatási intézmények falain – tagegyesületei révén szinte az egész országot behálózta. Eszmei és szervezeti előzményei az első világháború végére, illetve az 1918/19-es forradalmak időszakára nyúlnak vissza.¹ Ekkor a vereség keserű életérzése, az egzisztenciális kilátástalanság, az ország területi integritásának felbomlása, a liberális-pacifista, majd az internacionalista-kommunista mozgalmak egyre erőteljesebb térnyerése szinte törvényszerűen magával hozta azt, hogy a jobboldali radikális, nacionalista és irredenta érzelmű fiatalok is szervezkedésbe kezdjenek. A lassan kibontakozó és kevésbé erőteljes próbálkozásait (ilyen volt például a Piros-Fehér-Zöld Blokk) a Tanácsköztársaság megakasztotta, és csak az (általuk is) ellenforradalminak nevezett mozgalmak révén, a „keresztény-nemzeti” eszme és a „szegedi gondolat” zászlóbontásával kaptak új lendületet – főként a kommunista diktatúra után. Ekkor a főváros felsőoktatási intézményeiben a rend fenntartására, illetve a baloldali érzelmű (és zsidó) hallgatók eltávolítására a jobboldali radikális fiatalok karhatalmi alakulatokat hozott létre, az úgynevezett medikus, tudományegyetemi és műegyetemi (csendőr)zászlóaljokat. Ezekre a félkatonai csoportokra alapulva jöttek létre az új típusú és a két világháború közötti időszakban végig meghatározó egyetemi ifjúsági szervezetek, a bajtársi szövetségek: elsőnek még 1919/20 folyamán a tudományegyetemek diákságát összefogó Turul Szövetség, majd a műegyetemisták szervezete, a Hungária Magyar Technikusok Egyesülete, 1921-ben a csak katolikusokat tömörítő Foederatio Emericana, majd 1927-ben a Habsburg-párti legitimizmust hirdető Szent István Bajtársi Szövetség.

Noha több konfliktus is elválasztotta őket egymástól, közös volt bennük a „bajtársi eszme”, ami főként a keresztény-nemzeti ideológiát, a militarizmust, a revizionizmust és az antiszemizmust foglalta magába, szervezeti tekintetben pedig az, hogy csúcsszervezetként a felsőoktatási intézmények különböző fakultásain működő bajtársi tagegyesületeket (csoportokat, ún. „törzseket”, korporatiokat stb.) fogták össze (például a Turul az orvosi karokon működő Csabát, a jogászokat tömörítő Werbőczyt, a bölcsészek Árpád Bajtársi Egyesületét stb.). A fentiekben felsorolt négy nagy szövetség közül a Turul tett szert legnagyobb befolyásra az egyetemi hallgatók között, ami több okból fakadt. Egyfelől abból, hogy nem szorítkozott csupán egy felsőoktatási intézményre (mint a műegyetemi Hungária), valamint felekezeten felüliséget hirdetett (tehát nem korlátozódott a tagsága kizárólag egy vallásfelekezetre, mint az Emericana esetében), és a fiatalok körében népszerűbb szabad királyválasztó álláspontot képviselte (szemben a Szent István Bajtársi Szövetséggel). Fontos arra is rámutatni, hogy a Turul alapvető céljának tekintette a tagok segélyezését, ezért a fiatal, egyetemest kezdő – főként a nehéz szociális háttérű – hallgatóknak előnyökkel járhatott belépniük a szövetség valamelyik tagszervezetébe, még ha nem is szimpatizáltak annak ideológiájával vagy módszereivel. Ennek ellenére a turulos múlt – bármilyen motiváció (meggyőződés vagy szükség) is állt a háttérben – a második világháború után „fekete foltként” szerepelt szinte minden érintett életpályájában.

A Turul Szövetség teljes, egész országra vonatkozó pontos taglétszámadatai sajnos nem állnak rendelkezésre. Egyes források (elsősorban a Turul propagandakiadványai) az 1930-as évek végén 40 ezer főre tették ezt a számot,² ami reálisnak tekinthető, mivel a szövetség fontosnak tartotta, hogy az egyetemest végzett fiatalok a diplomájuk megszerzése után is tartsák meg a tagságukat (őket nevezték „dominusoknak” vagy „öreguraknak”), és továbbra is tevékenykedjenek a Turul érdekében (a bajtársi eszme terjesztése, állásszerzés a felsőoktatási intézményekből frissen kikerülőik számára, rendezvények szervezése stb.). Ez tette a szervezetet egyetemi ifjúsági mozgalom helyett szélesebb társadalmi mozgalommá, azonban kérdéses, hogy a dominusok közül mennyit tekinthetünk valóban aktív tagnak.³

A Turul Szövetséggel és rokonszervezeteivel, illetve általában a két világháború közötti egyetemi ifjúsági mozgalmakkal foglalkozó, örvendetesen megszorodó szakirodalmi munkák már több fontos aspektust megvizsgáltak és lényeges kérdést tisztáztak, illetve számos tévhitet eloszlattak. Szóltak a bajtársi szövetségek/egyesületek szervezeti kereteinek kialakulásáról és szokásrendjéről, az antiszemita akcióik természetéről, motivációiról, a királykérdéshez való viszonyokról és az abból fakadó konfliktusaikról, egyéb – az egyetemeken jelentősen túlnyúló, szélesebb szociális és társadalmi – tevékenységeikről (például az önkéntes munkatáborokról vagy a Magyar Egészség Hetéről). De – lényegesen árnyalva a főként rendszerváltás előtti történetírás egyoldalú véleményét – rámutattak arra is, hogy ezek a szervezetek az 1930-as évek folyamán már egyre inkább a fiatal generáció szellemi útkeresésének színtereivé váltak, így nemcsak jobboldali radikális, hanem baloldali vagy demokrata érzelmű egyetemisták is tagjai lettek.⁴

Azonban a szakirodalom eddig kevésbé „vitte tovább a szálakat” a második világháború utáni időszakra. Érdeemes felvetni azt a kérdést, hogy a legjelentősebb egyetemi bajtársi szövetség, a Turul „bajtársi eszmében” nevelkedett tagjai hogyan illeszkedtek be (ha egyáltalán beilleszkedtek) az 1945 után egyre inkább balra tolódó és végül kommunista diktatúrába torkolló politikai-társadalmi környezetbe. Ennek megvizsgálása azért is fontos, mert a két világháború közötti fiatal generációk jelentős részének gondolkodásmódját befolyásoló és meghatározó Turult nemcsak feloszlatta az 1944 végén hatalomra kerülő új politikai elit,⁵ hanem az általa képviselt ideológiát, mentalitást kifejezetten az ellenségének tekintette. Révai József, a Magyar Kommunista Párt (MKP) fő ideológusa 1945 decemberében egy nemzetgyűlési vitanap alkalmával például úgy fogalmazott, hogy „ifjúságunk jelentős része, különösen az egyetemi ifjúság, nemcsak idegenül, hanem egyenesen ellenségesen áll szemben a demokráciával, [...] nem is lehet másként, mert tudjuk, hogy ezt az ifjúságot az elmúlt két és fél évtizedben elég mélyen megmérgezte a Turul szelleme, a nyilas-szellem, a fasizmus szelleme”.⁶ Hasonlóan vélekedett, de kevésbé radikálisan fogalmazott a szintén kommunista – és egyébként korábbi Turul-tag – Losonczy Géza is 1948 márciusában az MKP politikai akadémiáján tartott előadásában, amiben kifejtette, hogy „míg a Horthy-rendszer a Turul vezér ideálját állította az ifjúság elé, addig a demokratikus rendszer a tanulj többet ideált”.⁷ Nem meglepő, hogy a második világháború után létrejövő (vagy újjáalakuló) egyetemi ifjúsági egyesületek is elhatárolódtak a Turul által korábban képviselt mentalitástól és szellemiségtől. Az 1945 utáni új egyetemi ifjúsági csúcsszervezet, a valójában egyre erősebb kommunista befolyás alá kerülő Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) budapesti központjának hetilapja, az *Ifjúság* is úgy foglalt állást, hogy a Szálasi-kormány „életrehívásában és terjesztésében az egyetemi hallgatóknak, sajnos, igen nagy részük volt”, elsősorban a „dzsentriszármazású turulistáknak”.⁸

Tehát a konfliktus – kissé lesarkítva – adott: a Turul szellemiségében szocializálódott, az 1940-es, 1950-es évek folyamán is legfeljebb középkorú emberek a két világháború között a szervezettől az antikommunista mentalitást kapták, 1945 után azonban már éppen annak a szélsőbaloldalnak a képviselői kerültek hatalomra, akik ugyanennyire ellenségesen tekintettek rájuk. Mindezekből a tanulmány fő kérdése egyfelől az, hogy milyen életpályát futhattak be az egykori Turul-tagok a második világháború után, másfelől pedig az, hogy a kommunista belügyi és államvédelmi szervek mennyire szenteltek figyelmet az egyes személyek turulos múltjának.

Életút-lehetőségek 1945 után⁹

Általában megállapítható, hogy a második világháborút követően az egyéni sorsok alakulása nagyban függött a Horthy-korszakban befutott pályafutástól és attól, hogy a Turulon belül, illetve azon kívül ki mennyire, milyen módon és szervezetekben (egyesületekben, pártokban) exponálta magát a jobboldali rendszer, valamint az akkor „divatos” ideológiák („keresztény-nemzeti” gondolat, fasizmus, nemzetiszocializmus, hungarizmus) mellett vagy azokkal szemben. Az egykori Turul-tagok 1945 utáni életpályái hasonlóan alakultak, mint más jobboldali radikális szervezetekben, pártokban tagságot vagy funkciót viseltek esetében, és több csoportba oszthatók.

Az egyik kategóriába azokat sorolhatjuk, akik a világháború utáni magyar emigrációs hullám(ok)ban külföldre távoztak, és nem is tértek haza. Ezt az utat választotta például Salló János, aki az 1930-as években a Turul propagandavezére, a szövetség központi lapjának, a *Bajtársnak* a szerkesztője, az egyetemi hallgatók önkéntes nemzeti munkatáborainak egyik szervezője volt, és 1936-ban ő hívta életre a szélsőjobboldali Nemzeti Frontot. A háború alatt egyre inkább háttérbe szorult, korábbi híveinek egy része Imrédy Bélához, a másik része pedig Szálasihoz pártolt át, bár Salló elvetette az utóbbival való együttműködést. Egészen bizonyos, hogy a világháború után – a politikai múltja miatt – őt is felelősségre vonta volna az új rendszer, ezért ezt reálisan felmérve az emigráció mellett döntött. A háború végén Nyugat-Európába távozott, 1952-ben pedig az Egyesült Államokba, ahol tevékenyen részt vett az ottani magyarok életében, és egyik szervezője volt a San Franciscó-i Magyar Háznak.¹⁰

Az 1945 utáni életutak másik kategóriájába azok tartoznak, akik – önként vagy kényszerűségből – turulos múlttal is Magyarországon maradtak. Közöttük legkényesebb helyzetben az igazoló bizottságok és a népbíróságok által elítélt egykori, főképpen exponált szélsőjobboldali turulisták voltak. A velük szembeni eljárásokra egészen az 1950-es évek elejéig találunk példákat. A leginkább elmarasztaló ítéletek főképpen azokat sújtották, akik a német megszállás után is hivatalt viseltek, vagy aktív tagként tevékenykedtek a Nyilaskeresztes Pártban, a Szálasi-rendszert is támogatták, illetve kiszolgálták, és a háború végén Németországba is követték a szovjetek elől visszavonuló magyar hivatali apparátust.¹¹

A leggyakoribb ítélet a többéves börtönbüntetés, a politikai jogfosztás, a vagyonelkobzás és/vagy az internálás volt. Erre példa Kemény Zoltán esete. Ő 1932-ben lépett be a Turul Szövetségbe, 1937-től a Salló János által vezetett Nemzeti Front, majd nem sokkal később, 1940 májusától a Nyilaskeresztes Párt tagja volt. 1944 októberében tevékenyen részt vett a nyilas hatalomátvételben, amikor fegyveres őrséget állt a párt főhadiszállásán. 1944. október 23-án a Nemzetvédelmi és Propaganda Minisztérium ideológiai osztályának vezetőjévé nevezték ki, és „Mi a hungarizmus?” címmel kátét készített Szálasi munkái alapján. 1944 decemberében Szombathelyen átvette a propagandaminisztériumban az elnöki osztály vezetését is. A Népbíróságok Országos Tanács 1947 júniusában 8 év börtönre, teljes vagyonelkobzásra és politikai jogainak 10 éves felfüggesztésére ítélte. Börtönbüntetésének letöltése után 1955 augusztusában szabadult.¹²

Több olyan egykori Turul-tagot is találunk, akik – önként vagy kényszerűségből – kiszolgálták az 1945 utáni politikai rendszert. A Rákosi-diktatúra kiteljesedéséig viszonylag nyugodtabb körülmények között élhettek azok, akik a két világháború között illegális kommunistaként lettek a Turul tagjai, vagy a szövetségben orientálódtak a baloldali eszmék felé. Közöttük akadtak olyanok is, akik meglehetősen magas pozícióig is eljuthattak, mint Losonczy Géza, Kállai Gyula vagy Zöld Sándor. Losonczy a népművelési minisztérium államtitkára (1949–1951), Kállai előbb a tájékoztatási minisztérium politikai államtitkára (1945–1947), majd a Dobi-kormány külügyminisztere (1949–1951), Zöld Sándor pedig 1950 júniusa és 1951 áprilisa között – Kádár János után – belügyminiszter volt. Azonban az 1950-es évek elején, a diktatúra „csúcspontján” ők is kegyvesztettek lettek a hatalmon lévő Rákosiék szemében: Losonczyt és Kállait 1951-ben koncepció perbe fogták, ekkor (illetve az 1954-es felülvizsgálati tárgyalásaik során) az államvédelmi szervek az egykori Turul-tagságukról is faggatták őket, és börtönbe kerültek. Zöld Sándor sorsa tragikusabban alakult: Rákosi a Magyar Dolgozók Pártja Politikai Bizottságának egyik ülésén bírálta őt a korábbi illegális kommunistákhoz és egykori Márciusi Front-tagokhoz fűződő baráti kapcsolatai miatt, ami után másnap egész családjával együtt öngyilkos lett.¹³

„Hazafias alapon” – Az egykori Turul-tagok és a politikai rendőrség

Nem véletlen, hogy 1945 után nemcsak az igazságszolgáltatás, hanem az államvédelmi/állambiztonsági szervek látóterébe is bekerültek az egykori Turul-tagok. Ahogy a korábbiakban utaltunk rá, ez a szervezet a két világháború között, markáns gondolkodásmód-formáló erővel bírva, a fiatal értelmiségi generáció jelentős részére hatást gyakorolt, olyanokra, akik az 1930-as évek folyamán fontos vagy megbecsült társadalmi pozícióba kerül(het)tek, és a kommunista diktatúra kiépülésének, illetve csúcspontjának időszakában is még csak középkorúak voltak. Egy 1945 utáni, Turul Szövetségről készült összefoglalás a

következőképpen érzékeltette a velük kapcsolatos (államvédelmi szempontból is) fontos veszélyeket: „a bajtársi egyesületek a nácizmus trójai falovává lettek”, a „diákvezérek [pedig] a fasiszta mételyt szerte-szét szórták az egyetemi ifjúság soraiban, s rajtuk keresztül az egész magyar értelmiségi rétegben, mely bizony amúgy is alig érdemelte meg az »értelmiségi« nevet. A két háború után [sic!] több százezer fiatalember részesült ilyen »keresztény-nemzeti« nevelésben, s ráadásul mind olyanok, akik osztályhelyzetüknél és képesítésüknél fogva vezető helyekre kerültek!”¹⁴

Ezt természetesen az államvédelmi szervek is felismerték a második világháború után, ezért ezt a réteget (tisztviselőket, egyetemet végzett értelmiségieket) komoly figyelemmel kísérték, hiszen azzal valószínűleg maguk is tisztában lehettek, hogy a Turul által mintegy negyed évszázadon át a fiatalokba táplált ideológiát és gondolkodásmódot nem lehetett egy rendelettel eltüntetni. Beszédes az az 1945 után készült, szélsőjobboldali pártokban és/vagy egyesületekben tagságot viselt és emiatt megfigyelt személyekről készített, mintegy 4400 nevet tartalmazó kimutatás is, amiben a néven nevezett egykori Turul-tagok száma meghaladta a 160 főt, és megtalálható volt közöttük színész, egyetemi oktató, törvényszéki bíró, sőt minisztériumi államtitkár is.¹⁵ De jól érzékelteti a Turul által az értelmiségbe „szórt mételyt” az is, hogy az 1950-es évek első felében Szegeden néhány egyetemi hallgató Turul-gárda néven titkos csoportot alakított, amit 1955 szeptemberében leplezett le az államvédelem. Ez a szervezet nemcsak a neve miatt hozható összefüggésbe a két világháború közötti Turul Szövetséggel, hanem a tagok tevékenysége miatt is, akik kifejezetten Trianonnal foglalkozó, nacionalista szellemű könyveket olvastak és azok tartalmáról vitatkoztak.¹⁶

Az 1945 és 1956 közötti időszakból több olyan ügynököt, besúgót találunk, akik kifejezetten volt turulosokat figyeltek meg, sőt olyat is, akit éppen egykori Turul-tagsága miatt szerveztek be azért, hogy rendszeresen jelentsen egykori egyesületi társairól. Eklatáns példáját adja az utóbbinak a „Nagy Dezső” fedőnevű ügynök, aki 1950-es évek elején áruforgalmi osztályvezetőként dolgozott a hódmezővásárhelyi kötöttáru-gyárban. Beszervezési dossziéja szerint: „Nevezettet 1956. II. hó 2-án hazafias alapon informátorként szerveztük be [...] azzal a céllal, hogy rajta keresztül felderítsük azon osztályidegen személyek tevékenységét, akik a felszabadulás előtt a Turul Szövetségnek voltak a vezetőségi tagjai. Informátorunk is a Turul Szövetségnek volt tagja, és mint ilyen a kapcsolattartás során tudomásunk szerint azoknak részben csak az adatait adta meg, mivel hivatkozott különböző elfoglaltságaira.” A „Nagy Dezső” fedőnevű ügynökkel azonban „a rendszeres kapcsolattartás [csak] kb. fél évig tartott, mivel közben az [1956. októberi] ellenforradalmi események megszakították”.¹⁷

Kapcsolatba került a belügyi szervekkel a Turul Szövetség egyik leghosszabb ideig, 1932 és 1939 között hivatalban lévő országos fővezére, Végváry (eredeti nevén Verbovszky) József is. Végváry 1921 óta játszott jelentős szerepet a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági mozgalmakban. Miután 1932-ben fővezérnek választották, tevékeny munkát fejtett ki a szövetség kibővítése érdekében, és lényegében neki köszönhető az, hogy a Turul a felsőoktatási intézményeken túlnyúló társadalmi szervezetté vált. Ezt bizonyítja az is, hogy 1932 és 1935 között 32 új bajtársi egyesület alapításában vállalt szerepet. A Turulon belül főleg szociológiával, falu- és munkásszemináriumok megszervezésével foglalkozott. A bajtársi szövetség mellett tagja volt a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének, illetve alelnöke lett a Társadalmi Egyesületek Szövetségének. Kifejezetten Gömbös Gyula hívének számított, ezért nem meglepő, hogy az 1935-ös választásokon a kormánypárt, a Nemzeti Egység Pártja jelöltjeként kapott mandátumot Nagylakon. Noha több alkalommal is hangoztatta, hogy országgyűlési képviselőisége és párttagsága nincs hatással a fővezéri feladataira, lényegében a NEP-ben vállalt szerepe miatt a kortársak és az utókor is úgy látta, Végváry célja az volt, hogy a Turult Gömbös politikájának rendelje alá. A miniszterelnök és a bajtársi szövetség összekapcsolása kézenfekvőnek látszik, hiszen szellemi-ideológiai alapjaik és hangoztatott jelszavaik ugyanazok voltak (fajvédelem, szegedi gondolat, „nemzeti öncélúság”), azonban a Turul tagjainak egy része az 1930-as évek közepétől egyre élesebben támadta Végváryt a politikai szerepvállalása miatt. Ennek oka a Turulban megjelenő fiatalabb generáció egyre nagyobb térnyerése volt, akik számára a meghatározó élményt már nem elsősorban az 1918/19-es forradalmak időszaka, hanem maga a konszolidált Horthy-rendszer, majd a gazdasági válság jelentette. Ők olykor már nyíltan bírálták Gömbös politikáját is, és ebből

adódóan más mozgalmakkal (főként a nyilasokkal, de a baloldali Márciusi Fronttal is) akartak kapcsolatot keresni. Ez a konfrontáció Végváry bukásához vezetett.

Miután 1939 elején leváltották a szövetség fővezéri posztjáról, visszavonult a politizálástól, és a világháború alatt a gyógyszerészeti cikkek forgalmazásával foglalkozó Oleokémiai Vegyipari Kft. résztulajdonosa lett. Érdekesség, hogy a náciellenes, de olykor durván antiszemita Végváry a holokauszt idején zsidókat mentett, ennek ellenére a hosszú ideig tartó Turul-fővezérsége és a korábbi kormánypárt színeiben viselt parlamenti mandátuma miatt nem kerülhette el a felelősségre vonást a második világháború után. A politikai rendőrség indoklása szerint „tekintettel arra, hogy gyanúsított a politizálást 1939-ben már abbahagyta, másrészt viszont politikai szereplése a hírhedt Turul szellem jegyében történt, kívánatosnak látszanék őt a magyar társadalomból egy időre kiküszöbölni, de legalább is a demokratikus magyar társadalom ellenőrzése alá vonni”.¹⁸ Az 1945 júliusa és októbere között lezajlott monstre perében lényegében nemcsak Végváry, hanem az egész Turul felett mondott ítéletet a népbíróság. Az egykori fővezér (másodfokon) egy év börtönbüntetést kapott, és politikai jogait öt évre felfüggesztették. Büntetése letöltése után magánorvosként praktizált, azonban nem gyakorolhatta nyugodtan hivatását, ugyanis ekkor az Államvédelmi Hatóság kényszerrel beszervezte. A zsarolás alapját természetesen a Turulban betöltött fővezéri szerepe és a kiterjedt kapcsolatrendszere jelentette. Végváry semmitmondó jelentéseket írt, majd 1949 elején – az ÁVH folyamatos nyomása miatt – Ausztriába disszidált. Azonban a magyar államvédelmi szervek itt is figyelemmel kísérték, és megkísérelték az újbóli beszervezését azért, hogy az emigráns magyar szervezetekről készítsen jelentéseket. Ekkor a Magyarországon maradt családtagjaival zsarolták meg, illetve azzal, hogy a korábbi jelentéseinek eljuttatásával kompromittálják őt az emigráns barátai előtt. Arra vonatkozóan nem maradtak fenn források, hogy sikerült-e Végváry ismételt beszervezése. Valószínűbb, hogy nem, ugyanis már csak annyi adat található róla a politikai rendőrségi iratokban, hogy 1951/52 fordulóján az Egyesült Államokban telepedett le, és ezután teljesen visszavonultan élve kikerült az AVH látóteréből.¹⁹

Fordulatos és az államvédelmi szervekhez is kapcsolódó életpályát futott be a Turul másik meghatározó vezéralakja, Fitos Vilmos is. Az 1913-ban Budapesten született Fitos a Turul új generációjához tartozott. 1933-ban lett egyetemista és a budapesti bölcsészhallgatók Árpád Bajtársi Egyesületének tagja. Ismeretségi köre meglehetősen kiterjedt volt, amit a Magyar Közösség nevű titkos szervezetben viselt tagságának köszönhetett, és 1938-tól a népiekhez közel álló *Magyar Élet* szerkesztőjeként is fontos kapcsolatokat építhetett. 1939-ben Fitos is jelentős szerepet játszott a Turul korábbi fővezérének, Végváry Józsefnek a megbuktatásában, és ezt követően – egészen 1941-ig – helyet kapott a szövetség legfelsőbb vezetőségében kulturális alvezérként. A következő évben vezetője lett a Magyar Ifjúság Nagybizottságának, amely elsősorban a háborúellenes egyetemistákat tömörítette, majd 1944-ben bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba is. A világháború után a Magyar Közösségben viselt tagsága miatt letartóztatták. 1946 decemberétől 1947 nyaráig ült börtönben, ahonnan aztán – saját bevallása szerint – „szilárd kommunista meggyőződéssel” szabadult. Ezután különböző külkereskedelmi vállalatoknál dolgozott. Az Államvédelmi Hatóság 1949-ben szervezte be, és egészen 1969-ig „Futó” fedőnévvel volt az ügynökhálózat tagja. Ekkor feltehetően kizárták, és csak később, (valószínűleg) 1981-ben vette fel vele újra a kapcsolatot a III/III-as csoportfőnökség. Ezután a rendszerváltozásig „Hegyi” fedőnévvel volt informátor. A forradalomban nem vett részt, viszont 1956 novemberében tagja lett a Magyar Szocialista Munkáspártnak (innen ismeretlen okból 1972-ben kizárták). Fitos neve felbukkant az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány honlapján 2009 nyarán közzétett, Nagy Imre újratemetésekor tevékenykedő és jelentő ügynökök listáján is. Feladata ekkor az volt, hogy az eseményre utazó emigráns jobboldali ismerőseivel felvegye a kapcsolatot, és készítsen róluk (hangulatukról, véleményükről) jelentéseket.²⁰ A rendszerváltozás után tagja lett a Magyar Szocialista Pártnak, de a szélsőjobboldali *Hunnia* lapjain is publikált.²¹

De volt olyan beszervezett egykori Turul-tag is, aki tudatosan törekedett az állambiztonság félretájékoztatására és kijátszására. Jászai Lajos még 1947 novemberében lett a hálózat tagja „Tamási” fedőnévvel. Jászai Mari színművész nő unokaöccse 1934-ben került be a Turul vezetőségébe, ahol hamar a Fitos Vilmos körül csoportosuló ellenzékhez csatlakozott, és a népi gondolat híve lett. Egyes források szerint Teleki Pál miniszterelnök öngyilkossága után került

összetűzésbe a Turul vezetőségével, konkrétan az akkori fővezérrel, Ambrus Józseffel, mert „míg Jászai erősen németellenes volt, s Teleki halálán, illetve temetésén demonstrálni akart az ifjúsággal a németek ellen, addig Ambrus ezt ellenezte”, és – jellemző módon – „kölcsonösen lehazaárulózták egymást”.²² A második világháború alatt elhagyta a Turult, és részt vett a Magyar Közösség tevékenységében, illetve az ellenállási mozgalomban, amiért a nyilasok 1944 decemberében letartóztatták. Érdekes, hogy beszerzése előtt hogyan jellemezték őt a politikai rendőrségnél: „Egy valódi úgynevezett »kitenyészett fajmagyar«, »magyar lelkeséggel«. Egyszerű gondolkodású – de reakciós – semmi szakképzettséggel nem rendelkezik, de azért magát nagyszerű kereskedői érzéssel megáldottnak képzei, akit csak a zsidók és egyes »elfajzott« keresztény emberek – akik különben egyivásúak vele – tettek tönkre és nem engedték érvényesülni. A demokráciát gyűlöli, igazságtalannak és diktatórikusnak tartja.”²³ 1947 novemberében szervezték be, az államvédelmi tiszt indoklása szerint azért, „mert a társadalomban az ún. »jobb« körökben mozgó személy, aki megjelenésével és fellépésével, valamint igen nagy kiterjedésű ismeretségi és baráti környezetén keresztül feltétlenül be tud épülni az általunk kívánatos egyházi helyre vagy helyekre. Mellette szól itt az a körülmény, hogy katolikus, bár nem vallásos. Beszerzése presszióval történhet, amely pressziót jelen esetben a Magyar Közösségi tagsága miatti eljárás képezheti.”²⁴ Jászai kezdetben készséges volt, és saját magát „nagyon alkalmas személynek” találta a rábízott feladatra. Azonban „beszerzése után jelentéktelen dolgokat jelentett”, sőt egy róla (is) jelentő ügynök 1948. áprilisi beszámolója szerint a disszidálását kezdte előkészíteni, és ennek leplezésére használta fel az informátori munkát: „Jászai Lajossal beszéltem a Szabadság kávéházban. Bevezetőül elmondta, hogy azonosak lévén érdekeink, teljes mértékben megbízik bennem, mert egyébként bizalmatlan mindenkivel szemben, olyan jól megszervezett az ÁVÓ. Biztosítottam őt arról, hogy hasonlóan gondolkodom, hajlandó vagyok együtt elmenni, de szükségem van legalább 4 hétre, hogy pénzt tudjak szerezni. Azt válaszolta, fölösleges, mentől hamarabb megyünk, annál jobb. Megint felhozta Nagy Ferencsel [a miniszterelnökkel] való jó viszonyát, s mikor megkérdeztem, miért nem használta ki a múltban, azt válaszolta, egyrészt nem volt rá szüksége anyagilag, de egyelőre Nagy Ferenc sem forszírozta, mert félt attól, hogy Nagy Ferencet feshélyezné az ő volt Turul vezérsége.” Noha láthatóan az államvédelmi szervek tudtak Jászai szándékáról, nem sokkal később mégis sikerült disszidálnia.²⁵

A fentiekben bemutatott személyek életpályája kényszerűségből vezetett az ügynöki munkába, voltak azonban olyan egykori Turul-tagok is, akik önként, minden kényszer nélkül szegődtek a politikai rendőrség szolgálatába 1945 után. Rendkívül érdekes Janikovszky Béla esete, aki egyetemi éve alatt (az 1940-es évek elején) a budapesti orvostanhallgatók Csaba Bajtársi Egyesületének tagja volt, és a Turul „hivatalos” antiszemita ideológiáját vallotta magáénak. Azonban 1944 folyamán kapcsolatba került a német megszállókkal szembeni illegális ellenállási mozgalommal, és részt vett a Marót-partizáncsoport akciójában, melynek során 1944. október 6-án felrobbantották Gömbös Gyula budapesti szobrát. A világháború után Janikovszky a szegedi államvédelmi osztály parancsnoka, 1948-ban pedig már az Államvédelmi Hatóság Határ-, Folyam- és Légirendészeti Osztályának vezetője, később a Katonai Elhárító Osztály vezetőhelyettese lett. ÁVH-s tisztként – Tabajdi Gábort és Ungváry Krisztián munkáját idézve – „brutális kínzásokkal sorozatosan produkált eredményeket a különféle koncepciós perekben, amelyek súlyos ítéletekkel zárultak”. Részt vett a Rajk-per kihallgatásain és a Kádár János elleni eljárásban is. 1952-ben elbocsátották az ÁVH-tól, 1956 októberében letartóztatták, és 1957 folyamán eljárás folyt ellene a koncepciós perekben játszott szerepe miatt.²⁶

1956 után

Nem meglepő, hogy azok az egykori Turul-tagok, akiket a második világháború utáni rendszer megbüntetett, felbukkantak az 1956-os forradalomban. A már említett Kemény Zoltán például tagja volt a mosonmagyaróvári timföldgyár munkástanácsának.²⁷ Nála is jellemzőbb Antalóczi Sándor életpályája. Az 1915-ben Ungváron született Antalóczi 1938-ban a Turul mellett tagja lett a Nemzeti Szocialista Párt Hungarista Mozgalomnak is. E szervezetekben vállalt szerepe miatt 1945 után folyamatosan az államvédelmi szervek látóterében volt. 1948-ban internálták,

a következő évben – mivel politikai nézeteit továbbra is nyíltan hangoztatta – a népbíróság izgatás miatt egyhavi fogházra, három év hivatali és politikai jogvesztésre ítélte, amit annak ellenére sem kerülhetett el, hogy tagja volt a szociáldemokrata, majd a kommunista pártnak (!) is. „Rendszerellenes magatartás” miatt 1951 júliusában a pécsi bíróság újabb hathavi börtönnel büntette, amit 1952-ben két évre súlyosbítottak. Szabadulása után Budapestre került, ahol 1955-ben szakorvosként praktizált. A forradalom kirobbanása után a Corvin-közben harcolókhöz csatlakozott, előbb a sebesültek kezelőorvosaként segédkezett, majd a helyi parancsnokság tagja és politikai tanácsadója lett. Egyes politikai rendőrségi források szerint a „fogvatartott párttagokat és ÁVH tisztet több esetben meg akarta mérgezni úgy, hogy mérget akart vérükbe fecskendezni”, de ezt a jelentéstevő is „egyoldalú, nem ellenőrzött értesülésnek” minősítette. Az 1956. november 4-i harcok során súlyosan megsebesült, kórházba szállították, majd még a hónap folyamán Ausztrián keresztül Svájcba menekítették. Az állambiztonsági szervek szerint a Magyar Szabadságharcos Világszövetség (MSZHVSZ) svájci szervezetének vezetőjeként nyugatnémet politikai körökkel állt kapcsolatban.²⁸

A két világháború között szélsőjobboldali Antalóczi pályájához hasonlóan az 1956-os forradalomba vezetett Jónás Pál és Joó Béla Károly életútja is. Az 1922-ben született Jónás alig 20 évesen közgazdászhallgatóként lépett be a Turul Szövetségbe. A világháború alatt németellenes tevékenységet folytatott, ezért 1944 decemberében a nyilasok letartóztatták, de megszökött. Egy hónappal később szerepet vállalt a MADISZ megalapításában. 1948-ban Kistarcsára, majd Recskre internálták. 1956-ban csatlakozott a forradalmárokhöz, és november 3-án az újjáalakult Petőfi Kör elnökének választották. A forradalom leverése után az Egyesült Államokba emigrált. A Jónásnál közel 20 évvel idősebb Joó Béla Károly még a Turul első generációjához tartozott, és az 1930-as években már nem is viselt aktív tagságot a szervezetben, hanem ideggyógyászként praktizált. A második világháború után azonban helyi szinten bekapcsolódott a politikába a Független Kisgazdapárt egyik Csongrád megyei szervezőjeként. 1956 októberében részt vett az FKGP újjáalakításában.²⁹

Az ilyen életpályák ismeretében nem véletlen, hogy 1956 után még hangsúlyosabban került előtérbe az állambiztonsági munkában az egykori Turul-tagok megfigyelése és beszerzése. A 30 és 60 év közötti értelmiségi vagy ekkorra már deklasszálódott korosztály szemmel tartásának oka elsősorban természetesen a forradalomban való részvételük volt, de fontos szerepet játszott ebben az a szempont is, hogy megakadályozzák egy esetleges újabb forradalom kitörését. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy nemcsak magára a Turul-tagságra, hanem a szövetség alapját jelentő egyetemi zászlóaljokban viselt tagságra is odafigyeltek az állambiztonsági szervek emberei 1956 után. Erről tanúskodik egy 1958-ban készült feljegyzés, miszerint „a volt csendőrszászlóalj tagjai operatív szempontból kategóriát képeznek. Az eddigi feldolgozó munka során úgy az operatív osztályok, mint a nyilvántartó osztály részéről hiányosság az, hogy a csendőrszászlóalj tagjai sem úgy, mint csendőrök, de úgy sem, mint nemzetvédelmi keresztések nincsenek megfelelően feldolgozva és nyilvántartásba véve. A jelenleg folyó felülvizsgálat során megállapítást nyert, hogy egyes személyek közülük izgatásért, vagy népellenes büntett miatt vannak nyilvántartásba véve, azonban a dossziében elfekvő anyagokból és a kartonokból nem tűnik ki az, hogy ezek a személyek a Műegyetemi Csendőrszászlóalj tagjai voltak és tevékenységükért Nemzetvédelmi Kereszttel is ki vannak tüntetve. A felülvizsgálat során nagy figyelmet kell fordítani a fenti kategóriákra, főleg jogi, orvosi és műegyetemi diplomával rendelkező személyeknél, akik 1895 és az 1900-as években születtek, ugyanis ezek a személyek jártak 1919 és 1921 között egyetemre, ahol tagjai voltak a csendőrszászlóaljnak.”³⁰

A különböző források alátámasztják, hogy nemcsak a korábbi volt turulos ügynököket aktivizálták újra a belügyi szervek 1956 után, hanem újak bevonására is törekedtek. Például 1957 tavaszán szervezték be a „Fekete Elek” és a „Kávási András”³¹ fedőnevű ügynököket, előbbi egy telefongyári diszpécser, utóbbi egy budapesti gimnázium tanára volt. Mindketten tagjai voltak korábban a Turul Szövetségnek („Fekete Elek” a forradalom eseményeiben is részt vett egy vidéki kisgazdapárti csoport újjáalakulása révén³²), és az egykori turulosok megfigyelését kapták feladatul.

Azonban ezeknek az informátoroknak a tevékenységével általában elégedetlenek voltak az állambiztonsági szervek. A már említett „Nagy Dezső” fedőnevű ügynök hálózatból való kizárását már 1958 februárjában javasolták, mert az újbóli kapcsolatfelvétel után „az első találkozó alkalmával szintén hivatkozott elfoglaltságára és arra, hogy a politikai

bűncselekmények felderítésére nincs lehetősége”, mert az állambiztonsági szerveket „érdeklő személyek között csak részben van ismeretsége, azonban szorosabb kapcsolatot velük nem tart”.³³ Hasonlóan alakult „Kávási András” pályafutása is, noha ő sokkal tovább, 1974 májusáig volt a hálózat része, amikor az általa nyújtott, operatív szempontból értéktelen információk miatt már nem tartottak igényt a szolgálataira.³⁴

Azonban az 1956 utáni ügynökhálózatnak voltak olyan egykori turulos tagjai is, akik nemcsak önként, hanem szerfelett szorgalmasan folytatták a korábban megkezdett tevékenységüket. Erre példa Kristó Nagy István és Sóvágó Gábor pályája. Kristó Nagy 1943-ban még a Turul nyilas- és nácibarát szárnyának volt tagja, és a propagandaminisztériumban is dolgozott. A második világháború vége felé azonban már azok között találjuk, akik felismerték, hogy a Turul-tagság, illetve a jobboldali rendszer melletti exponált magatartás terhes örökség lehet a viláégés utáni időkben. Beszédes Ortutay Gyula naplóbejegyzése, aki a következőképpen írta le a Kristó Nagy Istvánnal történt 1944. februári találkozóját: „Kristó Nagy István, volt szegedi hallgatóm járt nálam: a propagandaminisztériumban van. Szeretne szabadulni már onnan, hogy ne kompromittálja magát. Eléggé belekeveredett a szélsőjobb diákmozgalmakba, ezen a réven jutott épp a minisztériumba.”³⁵ Nagy valószínűséggel éppen a terhes múlttól való szabadulás motiválta abban, hogy már 1945 után jelentsen az államvédelmi szerveknek „Juhász Lajos” fedőnév alatt. Az ő 1956 utáni ügynöki tevékenysége meglehetősen sajátos volt, ugyanis – Tabajdi Gábort és Ungváry Krisztiánt idézve – „valamennyire önállósította magát: jelentéseiből egy példányt magának is mindig elrakott, és több alkalommal is különvéleményét hangoztatta tartója előtt”. Hozzá hasonló önkéntes pálfordulást mutatott be 1945 után Sóvágó Gábor is, akit az 1930-as évek második felében a Turul egyik legjobb szónokaként tartottak számon. A második világháború után viszont „Harmath András” fedőnévvel a politikai rendőrség egyik legbuzgóbb ügynöke volt, aki életmódszerűen „üzte” a besúgást (csak az 1956 és 1970 közötti jelentései 14 ezer oldalt tettek ki). Ők ketten a turulos múltjuk ellenére is a kommunista korszak talán legaktívabb ügynökei voltak, és az 1956 utáni tevékenységük kifejezetten arra irányult, hogy jelentéseikkel elősegítsék a forradalom nyilasokkal történő diszkreditálását (ehhez kapcsolódott az ún. Péntek István-ügy is).³⁶

Az eddigiekben felvázolt életpályák sajátosan összekapcsolnak két, egymással teljesen ellentétes korszakot, éppen ezért érzékletesen mutatják be két különböző politikai-társadalmi rendszer szellemiségét és működési mechanizmusait. Ugyanakkor sajátos példával szolgálnak arra is, hogy az egyén személyiségjegyeinek köszönhetően hogyan alkalmazkodik – önként vagy kényszerűségből – az őt körülvevő „történelmi környezethez”.

¹ A Turul genezisére lásd részletesebben: Kerepeszki, 2009: 341–376.

² Lásd: Erdélyi, 1940: 16.

³ A dominusok feladatairól lásd: Alapszabályzat, 1927: 13–14.

⁴ Csak az elmúlt néhány év szakirodalmából lásd: Szécsényi, 2009a: 214–232.; 2009b: 133–138.; 2009c: 69–78.; 2010: 191–204.; 2011a: 149–164.; Ujváry, 2010: 413–493.; Kerepeszki, 2008: 224–237.; 2011a: 247–266.; 2011b: 36–63.

⁵ *MRT*, 1945: 49–50.

⁶ *Nemzetgyűlés Naplója*, 1946: 125–126.

⁷ MOL K 612. Híryanag, 1948. március 12.

⁸ *Ifjúság*, 1945.

⁹ Részletesebben Kerepeszki, 2012.

¹⁰ Borbándi, 1997: 386.

¹¹ Az egykori Turul-tagok közül a legsúlyosabb büntetést Radó Endre kapta. Ő 1942 júniusától 1944 októberéig a csendőrség kötelékében szolgált, majd tagja lett a nyilas-hungarista Nemzeti Számonkérő Különítménynek, és annak katonai alosztályát irányította. Ebben a minőségében ő is folytatott nyomozásokat a különböző ellenálló csoportokkal szemben, és „munkája” során gyakran kinozta a kihallgatottjait, sőt egyes 1945 utáni tanúvallomások szerint törvénytelen kivégzéseket is végrehajtott. A háború végén fogságba esett, nem sokkal később a győztesek kiadták őt Magyarországnak. A Népbíróságok Országos Tanácsa (természetesen nem a Turul-tagsága miatt) 1946 májusában kötél általi halálra ítélte, amit június 19-én hajtottak végre. Kovács, 2009: 116–141.

- ¹² ÁBTL 3.1.5. O-14847/82. 4–5. Határozat külön operatív nyilvántartásba vételről, figyelő dosszié megnyitásáról, 1960. augusztus 4. Hasonló életutak és népbíróági ítéletek természetesen nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is megtalálhatóak. Hódmezővásárhelyen például 1948 decemberében hathavi börtönre és háromévi politikai jogvesztésre ítélték Hódi Andrást, aki 1938-ban a Turul helyi szervezetének vezetője volt. A róla készült állambiztonsági vizsgálati dosszié szerint „egy szónoki beszédében kijelentette, hogy »az országot zsidótalanítani kell«. Elfogult antiszemita. Dem[okrácia] ellenes kijelentéseket tett. Az egyik tanú hallomásból tudja egy szakaszvezetőtől, hogy nevezett mint kémelhárító tiszt kiválogatta azokat, hogy kiket hívjanak be munkaszolgálatra.” Hasonló büntetést rótt ki 1950 augusztusában a győri megyei bíróság háborús bűntett miatt Kriveczky Lajosra, aki fiatalon, alig 16 évesen („próbaidősként”, ún. „noviciusként”) lett a Turul Szövetség tagja. 1944 márciusában lépett be a Nyilaskeresztes Pártba, és a nyilas puccs után fegyveres pártszolgálatos volt. Az 1960-as években a VIII. ker. Vegyesipari Javító Vállalatban műszaki vezetőként dolgozott. ÁBTL 3.1.9. 29. V-6600. Fisch József áv. százados feljegyzése, 1955. május 12.; uo. 3.1.5. O-14937/51. 2. és 3–5. Javaslat Kriveczky Lajos alapnyilvántartásban való meghagyására, 1965. szeptember 15.; és Környezetanulmány, 1964. július 30.
- ¹³ Kállai Gyula felülvizsgálata. Kihallgatás, 1954. május 21. Közli: Varga, 2001: 312–313.; Kövér, 1998; Szűcs–Sárközi: 1976.
- ¹⁴ MOL P 1364. 1. d. 14. t. A dokumentumot közli: Szécsényi–Kerepeszki, 2012: 171–204.
- ¹⁵ ÁBTL 4.1. A-1084. 1945 előtti jobboldali szervezetek névsorai.
- ¹⁶ ÁBTL 3.1.5. O-11802/23. 294. Összefoglaló jelentés, 1960. december 27. és uo. 3.1.9. V-145252. 104–109. és 299. Jegyzőkönyv Soós László kihallgatásáról, 1957. augusztus 13.; és a Kiss Tamás és társai ellen indított bűnügy fellebbezési tárgyalásán hozott ítélet, 1959. február 25.; Farkas, 2004: 12.
- ¹⁷ ÁBTL 3.1.1. B-80895. 3. Kizárási javaslat, 1958. február 3.
- ¹⁸ ÁBTL 3.1.9. 6. V-88720. Jelentés dr. Végváry József volt Tutul Szövetségi fővezér, volt országgyűlési képviselő politikai szerepléséről, 1945. május 15.
- ¹⁹ ÁBTL 3.2.4. K-338. 20–22. Jelentés, 1950. augusztus 26.; vö. Szécsényi, 2011b: 7–35.
- ²⁰ Lásd az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete Közalapítvány honlapja, http://www.rev.hu/89/f?p=107:17:2011063341233297::NO:17:P17_PERSON_ID:13225 (utolsó letöltés: 2012. január 30.).
- ²¹ Fitos életpályájához lásd: Papp, 2006: 72–77.
- ²² ÁBTL 3.2.4. K-629. 25. Jelentés, 1947. július 29.
- ²³ Uo. 5. Jászai Lajos jellemzése, d. n.
- ²⁴ Uo. 27–28. Jelentés, 1947. november 24.
- ²⁵ Uo. 35–36. Jelentés, 1948. április 24.; és uo. 49. Jelentés, 1951. szeptember 10.
- ²⁶ Tabajdi–Ungváry, 2008: 202.
- ²⁷ ÁBTL 3.1.5. O-14847/82. 5. Határozat külön operatív nyilvántartásba vételről, figyelő dosszié megnyitásáról, 1960. augusztus 4.
- ²⁸ ÁBTL 3.1.5. O-14849/6/56. 7–8. és 13. Javaslat dr. Antalóczi Sándor alapnyilvántartásban való meghagyására, 1965. július 10.; és Összefoglaló jelentés, 1963. április 23.
- ²⁹ ÁBTL 3.1.5. O-14967/510. 9–12. Határozat az operatív nyilvántartásba vételről, 1964. június 5.
- ³⁰ ÁBTL 4.1. A-840. 17–19. A Tudományegyetemi és a Műegyetemi csendőrszázaljak szerepe és tevékenysége a Tanácsköztársaság megdöntésében és azt követően. D. n.
- ³¹ ÁBTL 3.1.2. M-36074. „Kávási András” dossziéja.
- ³² ÁBTL 3.1.2. M-20991/1. 60–63. Foglalkoztatási terv, 1961. július 13.
- ³³ ÁBTL, 3.1.1. B-80895. 3. Kizárási javaslat, 1958. február 3.
- ³⁴ ÁBTL 3.1.2. M-36074. 423. Összefoglaló jelentés, 1974. június 12.
- ³⁵ Ortutay, 2009: 361.
- ³⁶ Kristó Nagy és Sóvágó tevékenységére, illetve a Péntek István-ügyre lásd: Tabajdi–Ungváry, 2008: 233–241. Idézet a 235. oldalon.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.1.1 Beszervezési dossziék (B-dossziék)

B-80895 „Nagy Dezső”

3.1.2 Munka dossziék (M-dossziék)

M-20991/1. „Fekete Elek”

M-36074 „Kávási András”

3.1.5 Operatív dossziék (O-dossziék)

O-11802/23. Fekete Hollók

O-14847/82. Kemény (József) Zoltán

O-14849/6/56. Antalóczi Sándor

O-14937/51. Kriveczky Lajos

O-14967/510. Joó Béla Károly

3.1.9 Vizsgálati dossziék (V-dossziék)

V-6600 Dr. Hódi András

V-88720 Végváry (Verboch) József dr. és társai

V-145252 Kiss Tamás és társai

3.2.4 Kutató dossziék (K-dossziék)

K-338 Végváry József

K-629 Jászai Lajos

4.1 Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)

A-840 Horthysta erőszakszervezetek, jobboldali pártokra, szervezetekre vonatkozó anyagok

A-1084 1945 előtti jobboldali szervezetek névsorai

K 612	Magyar Országos Tudósító – Híryanag, 1924–1944
P 1364	Turul Szövetség (A Magyar Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Egyesületek Országos Központja) 1920–1944

Nyomtatásban megjelent források

Alapszabályzat, 1927

A „Turul” Szövetség (a Magyar Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Egyesületek Országos Központja), valamint a kötelékébe tartozó és a szövetség szerves részét képező Bajtársi Egyesületek és Bajtársi Törzsek (vegyestörzsek) Alapszabályzata. H. n., k. n.

MRT, 1945

529/1945. ME számú rendelet a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlásáról, február 26. *Magyarországi Rendeletek Tára.* Budapest, Magyar Királyi Belügyminisztérium.

Nemzetgyűlés Naplói, 1946

Az 1945. évi november 29-re Budapestre összehívott Nemzetgyűlés Naplói. I. kötet. Budapest, Athenaeum.

Ortutay, 2009

Ortutay Gyula: *Napló.* I. kötet. 1938–1954. Szerkesztette és a jegyzeteket készítette: Markó László. Budapest, Alexandra Kiadó.

Sajtó

Ifjúság, 1945

Elhurcolták-e az egyetemistákat, vagy maguktól mentek? *Ifjúság*, augusztus 13.

Hivatkozott irodalom

Borbándi, 1997

Borbándi Gyula: *Magyar politikai pályaképek 1938–1948.* Budapest, Európa Kiadó.

Erdélyi, 1940

Erdélyi Ernő: *A mi utunk. A Turul Szövetség története, útja, célkitűzései.* Pécs, k. n.

Farkas, 2004

Farkas Csaba: Szegedi egyetemisták a forradalomban. In *Vidéki diákmozgalmak 1956-ban. Nagy Imre és kora.* III. kötet. *Tanulmányok, forrásközlések.* Szerkesztették: Némethné Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István. Budapest, Nagy Imre Alapítvány.

-
- Kerepeszki, 2008
Kerepeszki Róbert: A zsidókérdés és az egyetemi bajtársi egyesületek a két világháború közötti Magyarországon. In *Tradíció és modernizáció Európában a XVIII–XX. században*. Szerkesztették: Bodnár Erzsébet és Demeter Gábor. Budapest, Hungarovox.
- Kerepeszki, 2009
Kerepeszki Róbert: A Turul Szövetség. In *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Szerkesztette: Romsics Ignác. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kerepeszki, 2011a
Kerepeszki Róbert: A numerus clausus és a Turul Szövetség. In *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról*. Szerkesztette: Molnár Judit. Budapest, Nonprofit Társadalomkutató Egyesület.
- Kerepeszki, 2011b
Kerepeszki Róbert: A budaörsi csata emlékezete és a királykérdés a két világháború közötti egyetemi ifjúsági mozgalmak politikai gondolkodásában. *Múltunk*, 3. sz.
- Kerepeszki, 2012
Kerepeszki Róbert: *A Turul Szövetség (1919–1945). Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban*. (Megjelenés alatt az Attraktor Kiadónál.)
- Kovács, 2009
Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor Kiadó.
- Kövér, 1998
Kövér György: *Losonczy Géza 1917–1957*. Budapest, 1956-os Intézet.
- Papp, 2006
Papp István: „...én, aki egész életemben a nép ügyéért harcoltam”. Egy középosztálybeli életút a század viharában: Fitos Vilmos (1913–2000). *Hitel*, 8. sz.
- Szécsényi, 2009a
Szécsényi András: A Turul Szövetség felépítése és szerepe a két világháború közötti ifjúsági mozgalomban. In *Fejezetek a tegnap világából*. Főszerkesztő: Gergely Jenő. Budapest, ELTE BTK.
- Szécsényi, 2009b
Szécsényi András: Lovagias ügy. Epizód az antiszemitizmus történetéhez az 1930-as években. *Múlt és Jövő*, 1. sz.
- Szécsényi, 2009c

Szécsényi András: „Hogy ki a magyar, azt mindig csak maguk a magyarok dönthetik el”. A Turul Szövetség a közgazdasági egyetemen 1941-ben. *Kommentár*, 3. sz.

Szécsényi, 2010

Szécsényi András: A Turul Szövetség akciói – a Magyar Egészség Hete és a Magyar Nép Hete. In *Vázlatok két évszázad magyar történelméből*. Főszerkesztő: Gergely Jenő. Budapest, ELTE.

Szécsényi, 2011a

Szécsényi András: Egyetemi és főiskolai munkatáborok Magyarországon 1935–39. In *Visszatekintés a 19–20. századra*. Főszerkesztő: Erdődy Gábor. Budapest, ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola.

Szécsényi, 2011b

Szécsényi András: Végváry József pályája. A Turul Szövetségtől az ÁVH-ig. *Múltunk*, 3. sz.

Szécsényi–Kerepeszki, 2012

Szécsényi András – Kerepeszki Róbert: „Ellenzék” a Turulban. *Századok*, 1. sz.

Szücs–Sárközi, 1976

Szücs Ernő – Sárközi István: *Egy kiváló kommunista életútja. Zöld Sándor emlékkönyv*. Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar Megyei Tanács.

Tabajdi–Ungváry, 2008

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*. Budapest, 1956-os Intézet – Corvina Kiadó.

Ujváry, 2010

Ujváry Gábor: Egyetemi ifjúság és katolicizmus a „neobarokk társadalomban”. A Foederatio Emericánáról. In uő: *A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Budapest, Ráció Kiadó.

Varga (szerk.), 2001

Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent. 1949–1956. Szerkesztette: Varga László. Budapest, Osiris Kiadó – Budapest Főváros Levéltára.

Az ipariszabotázs-elhárítás szervezete 1956 és 1962 között

1945 után több jogszabály is született a formálódóban lévő új gazdasági berendezkedés védelmében. Ezek – különösen a forint bevezetésével összefüggésben meghozott 8.800/1946. M. E. számú rendelet,¹ majd az első ötéves terv indulásához kapcsolódóan született 1950. évi 4. számú törvényerejű rendelet² – lehetőséget teremtettek arra, hogy lényegében minden gazdasági bűntettet, szándékosan vagy gondatlanságból elkövetett cselekedetet politikai cézzal elkövetett bűncselekménynek tekintsenek és ilyen módon üldözzenek. A büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása (BHÖ) szerint aktív szabotázst követett el az, aki a népgazdasági terv megvalósítását szándékos rongálással veszélyeztette, míg passzív szabotázst az valósított meg, aki kártevő, ellenséges cézzal, akár tevőlegesen, akár mulasztással, akadályozta egy üzem zavartalan és rendeltetésszerű működését.³

A „társadalmi”, különösen az állami tulajdon védelme természetesen részét képezte a politikai rendőrség tevékenységének, amely a lehető legszélesebben értelmezte a szabotázs elleni harc fogalmát. Így a munkájuk az iparirányítást végző különböző minisztériumokra, hivatalokra és az egyes ipari üzemekre irányult, ezek „védelme” kiterjedt a kémekkel, terroristákkal, diverzánssokkal és általában minden ellenséges behatolással való küzdelemre is. Az objektum-elv, valamint a szabotázs fogalmának tág értelmezése tehát lényegében azt eredményezte, hogy – legalábbis az itt vizsgált időszakig – az ipari elhárítás voltaképpen az iparirányítás és az ipari termelés területén végzett belsőreakció-elhárítást jelentett.

Az ipariszabotázs-elhárítás az államvédelem szervezetében

Az 1949-ben „önállósodott” Államvédelmi Hatóságon (ÁVH) belül a szabotázselhárítás az I. (Hálózati, olykor Operatív Hálózatinak is nevezett) Főosztályon belül szerveződött meg. Az I/4. számmal jelölt szervezeti egység az ipar, a mezőgazdaság, a kereskedelem, a pénzügy és a közlekedés egész területén végzett hálózati-operatív munkát. 1950. december végén a mezőgazdasági, 1951 júniusában pedig a közlekedési elhárítást végző alosztályokat külön osztállyá szervezték, ettől kezdve az I/4. Osztály elhárító tevékenysége az iparra, a kereskedelemre és a pénzügyi szektorra terjedt ki. Vezetője az induláskor Balog Béla volt, akit 1950. szeptember 23-án Hidasi Mihály váltott, őt 1951. július 25-én súlyos vezetői hiányosságok miatt leváltották, és elbocsátották az ÁVH-tól. Az osztály vezetését Gazdik Gyula vette át, aki egészen az egységesített Belügyminisztérium (BM) felállításáig töltötte be ezt a posztot. A szervezet megalakulásakor hat alosztályra tagolódott. Az I/4-a alosztály foglalkozott a nehéziparral, az I/4-b alosztály a könnyűiparral és az építőiparral, az I/4-c alosztály a kereskedelmi és a pénzügyi területtel. Az I/4-d alosztály végezte a mezőgazdasági elhárítást (ebből szerveződött meg az önálló mezőgazdasági osztály), az I/4-e alosztály a Közlekedési Minisztériumban, valamint a vasúti és országúti közlekedés területén, míg az I/4-f alosztály a hajózás és a polgári repülés objektumaiban dolgozott. (E két alosztályból hozták létre az önálló közlekedési elhárítási osztályt.⁴) A „megtisztított profilú” szabotázselhárító osztály létszáma 1951 októberében 125 fő volt: ebből 105 fő vezető és operatív állományú tiszt, míg 20 fő adminisztratív munkát végzett.⁵ Az ÁVH megszüntetése, pontosabban a BM-mel való 1953-as összevonása előtt az osztályon már 147 ember dolgozott, ebből 129 fő operatív területen.⁶

Az ÁVH és a BM 1953. júliusi integrálásakor a korábbi I/4. és I/5. osztályokból szervezték meg a BM V. (Ipari és Mezőgazdasági Szabotázselhárító) Osztályt, amely

ebben a szervezeti formában alig egy évig működött, ugyanis 1954 júniusában a mezőgazdasági elhárításból ismét önálló osztályt alakítottak. Az V. Osztályt először Nagy József vezette, majd 1954 áprilisában Gazdik Gyula tért vissza a szervezeti egység élére, őt 1956 júliusában Szecsődi Márton követte.⁷ Az ÁVH beolvasztásakor az ipari elhárítás létszámát 116 főben állapították meg, 1954. június 1-jén azonban az V. (Ipariszabotázs-elhárító) Osztályon már 154 fő dolgozott.⁸ Ez a szám 1955 júniusára kismértékben, 159 főre nőtt, ebből 149 fő volt operatív beosztott.⁹ Újabb egy év elteltével az V. Osztály összlétszáma 173 főre emelkedett, miközben az operatív állomány nagysága nem változott (a nem operatív személyzet legnagyobb része, 16 fő ügykezelő és gépíró volt)¹⁰

1956 nyarán a megnövekedett feladatok miatt Dáni János I. főcsoportfőnök-helyettes javaslatot tett – többek között – az V. Osztály főosztályá szervezésére. A részleg létszámát – bizonyos feladatoknak (ellenőrzött objektumoknak) a budapesti és a Pest megyei főosztály számára való átadása, valamint a külkereskedelmi elhárító alosztály kiszervezése következtében – 173-ról 151 főre kívánta csökkenteni. Dáni a főosztályon belül három osztályt (V/1. Kohó- és gépipari elhárító osztály; V/2. Bánya-, energia-, vegyi és építőipari elhárító osztály; V/3. Könnyűipari, pénzügyi, belkereskedelmi elhárító osztály), három önálló alosztályt (V/a vidéki alosztály; V/b államtitok-védelmi alosztály; V/c helyszínelő alosztály) és két önálló csoportot (tájékoztató és kiértékelő csoport; kádercsoport) tervezett létrehozni. Emellett a főosztály részét képezte volna a Titkárság, illetve a főosztályvezető és két helyettese alkotta főosztálytörzs.¹¹ A javaslatot a BM Kollégium 1956. július 25-i ülése tárgyalta. Ezen elfogadták az osztály főosztályá szervezését, ám a létszámát túl soknak találták, ezért azt további vizsgálat alá vetették. A szervezeti kérdésekben annyit módosítottak, hogy a külkereskedelmi osztályt (amely a nemzetközi pénzügyekkel is foglalkozott) az V. Főosztályon belül kellett megszervezni, emellett nem látták logikusnak az V/2. Osztályhoz sorolt területek összevonását.¹² A szervezeti átalakítás végül közvetlenül a forradalom előtt, a Belügyminiszter 1956. október 3-án kiadott 91. számú parancsával valósult meg. A főosztály vezetője Szecsődi Márton maradt, helyettesei Szőke Béla, Somogyi Ferenc (egyben az V/1. Osztály vezetője) és Kardos György (egyben az V/3. Osztály vezetője) voltak, míg az V/2. Osztályt Bagi Mihály vezette október 3-ától.¹³

Újjászervezés: az ipari és közlekedési szabotázs-elhárító osztály 1956–1957-ben

Az ipariszabotázs-elhárítás forradalom alatti dezorganizációja, majd a forradalom utáni reorganizálása nem választható külön az államvédelem szervezetének 1956. októberi szétesésétől, illetve a politikai rendőrség 1956. november 4-e utáni újjáalakításától. A személyi anyagokban található beszámolókból arra lehet következtetni, hogy az V. Főosztálynak a BM védelmében és különböző fegyveres akciókban részt vevő beosztottai (az ávosok többségéhez hasonlóan) október legvégén elhagyták a BM épületét, és a főváros környékén állomásozó szovjet csapatokhoz távoztak, majd november elején velük tértek vissza állomáshelyükre. Az államvédelmi szervek a szovjet fegyverek árnyékában, spontánul szerveződtek újjá,¹⁴ ebből fakadóan a politikai nyomozói munka újraindulásának körülményei, a szervezeti egységek alakulásának időpontja, a személyi állomány és a vezetők kinevezései nehezen rekonstruálhatók, hiszen az adott viszonyok között viszonylag kevés figyelmet fordítottak az írásos dokumentációra.

A Kádár János fémjelezte politikai vezetés – mint ismeretes – nagy súlyt fektetett arra, hogy, formálisan legalábbis, megakadályozza a „rákosista” államvédelmi szervek újjáalakulását, és új politikai nyomozó szerveket hozzon létre, immáron a rendőrség szervezetén belül, ám erre formálisan csak december legvégén, a 35. számú törvényerejű rendelet elfogadásával került sor.¹⁵ A bizonytalan jogszabályi környezetben felállított politikai rendőrség megalakításának pontos dátumát így nem lehet megállapítani. Mátyás László, a Politikai Nyomozó Főosztály vezetője első ismert jelentésében, december 17-én a főosztály elmúlt húsznapos tevékenységéről számolt be,¹⁶ ám 1957. január 27-i jelentésében már november 8-tól kezdve adott tájékoztatást a végzett munkáról.¹⁷ A következő beszámoló már kifejezetten erre az időpontra teszi a

főosztály szervezésének kezdetét.¹⁸ Mindenesetre ezt a dátumot legfeljebb a megalakulás eszmei időpontjának tekinthetjük.

Mátyás László főosztályvezető december 17-i jelentése szerint a „nehézségek ellenére sikerült a Főosztály legfontosabb szerveit létrehozni”. Ezek között 4. sorszámmal említi az „Ipari és közlekedési szabotázselhárító Osztály”-t, amely mindössze 30 fővel, K-lakásokba települve kezdte meg a munkát.¹⁹ (A politikai rendőrségnek az adminisztratív munkát végző nyílt és a tulajdonképpeni operatív munkát végző, K-lakásokban dolgozó titkos állomány szerinti megszervezésére szovjet útmutatás alapján került sor.²⁰) A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 1956. december 1-jére keltezett, 0026. számú állományparancsa viszont a BM II. Főosztály Ipari, Közlekedési és Mezőgazdasági Szabotázselhárító Osztályának a vezetőit és beosztottait nevezte ki: két osztályvezető-helyettest (az egyikük a gépelt eredeti fogalmazványban még vezetőként szerepelt, ezt kézzel javították helyettesé), egy alosztályvezető-helyettest, továbbá 23 főoperatív beosztottat, két tolmácsot (ez szovjet „tanácsadók” jelenlétére utal) és öt adminisztrátort, azaz összesen 33 főt.²¹ Fontos megemlíteni, hogy a parancsot az a Tömpe István jegyezte, akit csupán december 6-ától volt a belügyminiszter I. helyettese.²² Következésképpen a fenti állományparancsot visszadátumozták, így az abban foglalt intézkedés csak hozzávetőlegesen mutatja az 1956. december eleji állapotot. Annál is inkább, mert egy 1957 közepén készült jelentés szerint az ipariszabotázs-elhárítás 1957 legelején mindössze 16 fővel dolgozott.²³

Tömpe (most már a belügyminiszter I. helyetteseként) 1957. január 1-jén nevezte ki az osztály többi vezetőjét, négy alosztályvezetőt és három alosztályvezető-helyettest, ezenkívül 24 főoperatív és kilenc operatív beosztottat.²⁴ Ez a parancs immáron a BM ORFK II. Főosztály IV. Osztályáról beszél, amely számozás megfelel az ipari és a közlekedési szabotázselhárítással foglalkozó részlegnek a Mátyás László már említett december 17-i jelentésében lévő jelzésével. Több, 1957 elején kibocsátott állományparancs is az ORFK II. Főosztály ipari és közlekedési szabotázselhárító osztályát említi.²⁵ Mindez azt jelenti, hogy a mezőgazdasággal kapcsolatos elhárító munka már nem tartozott az ORFK II/4. Osztályának a hatáskörébe (a továbbiakban a szervezeti egység megjelölésére ezt a jelölést használom). Ezt alátámasztja, hogy 1957. január 1-jével a II/3., azaz a belsőreakció-elhárító osztályra alosztályvezetőnek nevezték ki Sin Sándort, helyettesének pedig Vincze Jánost;²⁶ később mindketten a BM II/7. (Mezőgazdasági Szabotázselhárító) Osztályán dolgoztak, ami arra enged következtetni, hogy a mezőgazdasági elhárítás az ORFK Politikai Nyomozó Főosztályán belül a belsőreakció-elhárításhoz került. Megjegyzem, a Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti felépítésére vonatkozó 1957. januári javaslatban II. számmal szerepel az „Ipari és közlekedési szabotázs-, diverzióelhárító osztály”, amelynek feladata az ipari, közlekedési, kereskedelmi, hírközlési és közigazdasági szervek védelme a kémek, terroristák, diverzánsok és általában minden ellenséges személy behatolásával szemben.²⁷ Ez a jelölés azonban nem került át a gyakorlatba.

Az osztály mostoha körülmények között, néhány rosszul konspirált lakásban kezdte meg (más szempontból: folytatta) a működését, és vette fel a küzdelmet az ipari és a közlekedési vállalatok vezetésében és a munkástanácsokban lévő „ellenséggel”. Mátyás László jelentése megemlíti például, hogy Tatabányán 3000 vagon, külféjtésben előkészített szén kitermelését akadályozza a munkástanács, pedig egy olyan egyszerű intézkedéssel, mint a prioritás, „százával adna dokumentumot a munkástanácsokba befurakodott horthysta-fasiszta elemek leleplezésére”.²⁸ A hálózati operatív munkát érdemben csak 1957 januárjában tudták megindítani, ám a korábbi ügynököknek csak kevesebb mint a harmadával-felével tudták felvenni a kapcsolatot, igaz, a korlátozott lehetőségek ellenére – elsősorban az ipari üzemek munkástanácsainak az ellenőrzésére – több új beszervezést is sikerült végrehajtaniuk. Noha január végén, február elején még nem tudnak következetes munkát folytatni a munkástanácsokba befurakodott ellenség leleplezésére, a felszámolt Nagy-Budapesti Központi Munkástanács „ellenforradalmi” tevékenységének, valamint az üzemi munkástanácsokban működő ellenséges elemek (ellenforradalmárok, fasiszták, jobboldali szociáldemokraták) dokumentálása terén sikerekről is be tudtak számolni.²⁹

A munkakörülmények a következő hónapokban sem változtak számottevően, az államvédelmi tevékenységüket továbbra is konspirált körülmények között végezték. A helyzet változásával azonban egyre kevésbé volt indokolható a titkosság: ilyen viszonyok között nem nagyon lehetett hatékony munkát végezni, és különösen nehéz volt az állomány vezetése, munkájuk megfelelő irányítása, ellenőrzése, az államvédelmi időszakban megszokott hivatali, katonai fegyelem fenntartása. 1957. január végén „szinte anarchisztikus állapotok”-ról számoltak be, amelyekért az osztály- és az alosztályvezetőket tették felelőssé. A hatékonyabb munkavégzés érdekében ezért előírták, hogy minél előbb szüntessék meg a titkos állományt, és az operatív tiszteket a K-lakásokból hivatalos helyiségekbe vonják össze.³⁰ Azt nem lehet megállapítani, hogy erre pontosan mikor került sor, ám feltételezhetően 1958 márciusára befejeződött: egy ekkoriban kiadott parancs rendelkezik ugyanis a BM egyes szerveinek a József Attila és Nádor utcai, illetve Roosevelt téri épületekbe történő elhelyezéséből fakadó feladatokról, ami nyilván összefüggött az operatív állomány fenti „összevonásával”.³¹

Az osztály megbízott vezetője Szőke Béla volt. Ő 1948-ban került a katpolra, majd innen az AVH-ra, ahol rövid ideig a hírszerzésnél dolgozott, majd 1950-ben az ipariszabotázs-elhárításhoz került. Itt 1955-ben (immár az „egyesített” BM-ben) osztályvezető-helyettes, majd az 1956. októberi átszervezést követően főosztályvezető-helyettes lett. Szőke volt az, mint azt fentebb jeleztem, akit 1956. december 1-jére datálva vezetőhelyettesnek neveztek ki, bár eredetileg vezetőnek szánták. Önéletrajza szerint 1956 novemberétől megbízottként vezette és szervezte újjá az ipari elhárítást.³² Az iratokon, még az ugyanazon a napon keletkezetteken is, hol osztályvezetőként, hol helyettesként szerepel.³³ Helyettese Szák János volt. Előéletéről csak annyit tudni, hogy 1948-tól állt a politikai rendőrség szolgálatában.³⁴ 1957. január 1-jével egy másik vezetőhelyettes is kineveztek Szőnyi Miklós személyében.³⁵ Ő korábban nem dolgozott az államvédelemnél, 1946-tól szakszervezeti funkcionárius volt, az iparhoz pedig annyiban kötődött, hogy 1953-tól a Vasas Szakszervezet titkára, 1954-től az elnöke volt. Szőnyi azonban nem vált be, ugyanis 1957. március 18-án „szakszervezeti vonalra történt átengedés folytán” elbocsátották.³⁶ (Később a Csepel Autógyár igazgatója lett.)

A kinevezett vezetők és helyettesek száma alapján az ipari és közlekedési elhárítás négy alosztállyal működött. A szervezeti felépítés lényegében az ipari elhárítás forradalom előtti állapotának felelt meg, kiegészülve a közlekedési elhárítási részleggel. A Gazdik Gyula vezette II/4-a alosztály feladatköre nem ismert, bár a működés során keletkezett iratok szerint ez azonos lehetett az 1957 májusa után működő BM II/6-a alosztályéval, amely az ún. alapanyag-ipar területén dolgozott.³⁷ Gazdik, mint volt róla szó, többször is állt az államvédelmi ipariszabotázs-elhárító szervezet élén. Politikai emigráns hozzátartozójaként 1922-ben került a Szovjetunióba, ott végezte az iskoláit is. A szovjet hadseregben végigharcolta a második világháborút, majd 1946-ban visszatért Magyarországra, ahol előbb a Szovjet Vagyonkezelő Hivatalban, majd a Szovjet Gépipari Igazgatóságnál működött közre a vállalatok átvételében. 1947-től vállalatvezetőként dolgozott, 1951-ben a Siemens Gyár igazgatóhelyettesi székéből került az AVH I/4. Osztály élére. Az 1953-as átszervezéskor a hírszerzés főnöke lett, de háromnegyed év múlva ismét az Ipariszabotázs-elhárító Osztály élén találta magát, ahonnan 1956 közepén a BM Titkárságra került külkapcsolati referensnek. 1956. október végén ő is csatlakozott a szovjet csapatokhoz, és november folyamán a mellettük felállított vizsgálati csoportot vezette. Ezt követően tért vissza ismét a szabotázselhárításhoz, ám hogy meddig dolgozott itt, nem lehet tudni. Személyi adataiban azt írta, hogy december végéig volt a politikai rendőrségen.³⁸ Valóban léteznek arra utaló jelek, melyek szerint 1957 januárjában visszatért korábbi helyére, a BM Titkárság Nemzetközi Kapcsolatok Referatúrájának vezető posztjára.³⁹ Ugyanakkor az alosztály iratain 1957 májusáig őt tüntették fel vezetőnek: habár ezek nagy részét helyettese, Beck Ernő írta alá, előfordult, hogy azokat maga Gazdik látta el kézjeggyel.⁴⁰

A fentiek alapján a Bagi Mihály vezette alosztály a kohó- és gépiparral foglalkozhatott, ám Bagi a forradalom előtt a bánya-, energia-, építő- és vegyipari elhárítás élén állt. Ő 1945-től dolgozott a politikai rendőrségen, pontosan nem meghatározható időpontban került az ipariszabotázs-elhárítás területére, ahol vezető

posztokat is betöltött. 1952 decemberétől az ÁVH, majd a BM Veszprém Megyei Főosztályát vezette. 1954-ben egyéves operatív iskolába küldték a Szovjetunióba, ahonnan visszatérve ismét az ipari elhárításhoz került vezetőhelyettesnek, míg a forradalom előtt közvetlenül a BM V/2. Osztálynak a vezetője volt. November 4-e után a karhatalomban szolgált, decemberben került vissza a politikai nyomozókhoz, az Ipari és Közlekedési Szabotázselhárító Osztályra alosztályvezetőként. Önéletrajza szerint azonban már 1957 januárjában külön felhatalmazás alapján Borsod megyében végzett speciális feladatot, ezután pedig a Vizsgálati Osztályon teljesített szolgálatot.⁴¹

Dénes Miklós alosztálya a könnyűiparban, a belkereskedelemben és a pénzügyi szervezetekben végzett elhárító tevékenységet. Dénes előéletéről alig tudunk valamit. Ami biztos, hogy 1953-ban került az ipari elhárítás területére alosztályvezetőnek. Ezt a pozíciót a forradalom leverését követően is elfoglalta, hivatalosan 1957. január 1-jétől.⁴²

A negyedik alosztály Radványi Dezső vezetésével a közlekedési szabotázs elhárításával foglalkozott. Radványi 1945-től állt a politikai rendőrség szolgálatában, 1948–1949-ben az ipariszabotázs-elhárító osztályon alosztályvezetői, majd osztályvezető-helyettesi pozíciót töltött be, később rövid ideig a vizsgálókhoz, azt követően pedig a katonai elhárításhoz helyezték. 1950. szeptember 17-én – a Szücs Ernő-ügyhöz kapcsolódóan – letartóztatták és koholt vádak alapján elítélték. Három év múlva amnesztiával szabadult.⁴³ Ezt követően a Klement Gottwald Villamossági Gyárban helyezkedett el, ahol szinte kezdettől fogva ügynökként szolgált az államvédelmet, konkrétan az ipari elhárítást, egészen rehabilitálásáig és a BM-be történt visszavételéig.⁴⁴ 1954 októberében a BM VII. (Közlekedési és Postai Elhárító) Főosztályára került osztályvezetőnek. A forradalmat a BM épületében, majd a szovjet csapatoknál vészelte át, majd annak leverését követően azonnal folytatta az operatív munkát. Mint volt róla szó, formálisan 1957. január 1-jével lett – alosztályvezetőként – a közlekedési elhárítás első embere. 1957 májusában a BM Tanulmányi és Módszertani Osztálya élére helyezték, ám másfél év múlva – azért, mert a propagandatevékenység mellett elhanyagolta a nevelőmunkát – leszerelték.⁴⁵ (Radványi a Magyar Televízióhoz került, ahol a dokumentumfilm-osztály vezetője lett.)

Több jel is arra utal, hogy az osztályon több alosztály is működött. Egy 1957. áprilisi állományparancsban az ORFK II/4. Osztály helyszínelő alosztályára neveztek ki beosztottat.⁴⁶ Lehetséges, hogy ennek vezetője már ekkor Urbán Lajos volt (lásd lentebb). Beszédés az is, hogy a Jakab Géza felvételére vonatkozó, Radványi Dezső által aláírt javaslatra kézzel a IV-e jelzést írták.⁴⁷ Ez ismételtén azt bizonyítja, hogy (legalább) öt alosztálynak kellett működnie.

Az újra önálló ipariszabotázs-elhárítás: a BM II/6. Osztály

A politikai rendőrség (és általában az egész belügyi és rendőri apparátus) szervezetének megszilárdulását jelzi a BM központi szerveinek felépítését szabályozó parancs elfogadása 1957 áprilisában. Ez a Politikai Nyomozó Főosztályt a BM II. Főosztályaként sorolta be.⁴⁸ A parancs szerint a főosztály 13 osztályból állt, ezek megnevezését azonban nem közölte. Az új felépítésnek megfelelő elnevezéseket és számozást egy hónap múlva szabályozták: ebben a parancsban már 14 osztály szerepelt, köztük VI. számmal az „Ipari szabotázs elhárító osztály”.⁴⁹

Az osztály feladatait egy 1957. októberi belügyminiszteri parancs határozta meg. Eszerint a nyílt fegyveres harcban, 1956-ban vereséget szenvedett ellenség a gazdasági életben, mindenekelőtt az iparban igyekszik fokozni a kártevő tevékenységét. Ennek megakadályozása érdekében hálózati-operatív ellenőrzés alá kellett vonni az ipari minisztériumokat, valamint az összes fontos országos hivatalt (Országos Tervhivatal, Központi Statisztikai Hivatal stb.) és népgazdasági jelentőséggel bíró üzemet, továbbá minden olyan objektumot, ahol komolyabb ellenséges tevékenységre utaló jelek voltak. Különösen azokat az intézményeket kellett hálózattal biztosítani, amelyek iránt a nyugati hírszerzés különös érdeklődést mutatott. A parancs az ellenőrzés (valamint az ipari objektumokban még megbúvó ellenforradalmárok felkutatásának) fő eszközét – az 1956 előtti időszakhoz hasonlóan – az ügynökhálózatban jelölte meg, ennek megfelelően részletesen szabályozta a kiépítés és az irányítás megfelelő módjait. A parancs

rendelkezett az államtitok-védelem, továbbá a rendkívüli esetek kivizsgálásának javításáról, szervezeti megerősítésükről. Emellett előírta a társzervekkel való együttműködést, a pártszervekkel való kapcsolat erősítését. A „forradalmi éberség” fokozásának követelménye mellett hangsúlyt fektetett arra is, hogy az állományba megfelelő arányban kerüljenek az elhárítási terület speciális ismereteivel rendelkező szakemberek, mérnökök, technikusok.⁵⁰

Noha az átszervezéssel kapcsolatos 1957. április eleji tervzet szerint az ipari elhárítással foglalkozó részleg 91 fővel működött volna,⁵¹ (már ez is kevesebb volt, mint az 1956-os forradalom előtti állomány), 1957. május 5-én a BM II/6. Osztály tényleges létszáma 58 volt, ebből 9 (osztály-, alosztály- és csoport) vezető, 43 operatív beosztott és 6 adminisztrátor.⁵² Az 1957 júniusában kiadott ideiglenes állománytáblázat szerint az osztályon 80 személy dolgozott.⁵³ Ugyanez az adat szerepel a II. Főosztály szervezeti felépítéséről 1957 augusztusában készített táblázatban is.⁵⁴ Az állománytábla és a szervezeti ábra összevetéséből (az elsőben nem szerepel, a másodikban viszont igen az alosztályok megnevezése) részletes képet alkothatunk az osztály felépítéséről. Az osztályvezető munkáját két helyettes segítette. Az osztály öt alosztályra tagolódott:

II/6-a (alapanyag-ipari) alosztály – 22 fő;

II/6-b (kohó- és gépipari) alosztály – 16 fő;

II/6-c (könnyű- és élelmiszeripari, belkereskedelmi és pénzügyi) alosztály – 16 fő;

II/6-d (kutató és realizáló) alosztály – 8 fő;

II/6-e (helyszínelő és nyílt vizsgálati) alosztály – 7 fő.

Az alosztályvezetőknek nem volt helyettesük, mindenhova csak egy csoportvezetőt és egy adminisztrátort állítottak be (a II/6-a alosztályra kettőt-kettőt), a létszám többi részét az operatív beosztottak tették ki. A szervezeti ábrán szerepelt még az ötfős titkárság és egy háromfős értékelő és tájékoztató csoport is: ez utóbbi az állománytáblából hiányzik, ám minden bizonnyal ezt a három személyt takarja a titkárság három operatív beosztottja. Rajtuk kívül a titkársághoz tartozott még az osztálytitkár, egy csoportvezető, két tolmács és egy adminisztrátor.

Fontos megjegyezni, hogy a szervezeti rajzra – utólag, gyaníthatóan 1958 első negyedében – kézzel szintén bejegyezték az alosztályok betűjelzését, ez azonban részben eltér a júniusi állománytáblától: szétbontották a könnyű- és élelmiszer-ipari, illetve a belkereskedelmi és pénzügyi elhárítást, továbbá feltüntettek egy tük-alosztályt is. Az osztály szervezete az utólagos beírás szerint tehát így nézett ki (az Értékelő és tájékoztató csoportot nem számítva):

II/6-a (alapanyag-ipari) alosztály;

II/6-b (kohó- és gépipari) alosztály;

II/6-c (könnyű- és élelmiszeripari) alosztály;

II/6-d (belkereskedelmi és pénzügyi) alosztály;

II/6-e (kutató és realizáló) alosztály;

II/6-f (helyszínelő és nyílt vizsgálati) alosztály;

II/6-g (titokvédelmi) alosztály.

Mint jeleztem, az átalakulásra és az alosztályok átszámolására feltehetően 1958 elején kerítettek sort. Egyrészt Holczmann Gusztávot 1958 márciusában még a BM II/6-e alosztály vezetésével bízták meg:⁵⁵ a rendkívüli eseteket vizsgáló helyszínelő alosztály akkor még ezen a számon futott. Az államtitok-védelmi alosztály felállítását a belügyminiszter már említett parancsa írta elő,⁵⁶ míg a létrehozásra vonatkozó konkrét javaslat 1957. október 21-én készült. Az indoklás szerint a forradalom teljesen szétzilálta a titkos ügykezelés rendszerét, amelyet az azóta eltelt egy év alatt sem sikerült teljesen újraépíteni. Az alosztály a II/6. Osztály vonalához tartozó hivatalok és üzemek titkos ügykezelésének ellenőrzését végezte, véleményezte és nyilvántartotta a titkos iratok kezelőit, a titkos iratok eltűnése esetén vizsgálatot folytatott, a hibák felderítésére pedig hálózatot szervezett. A 15 főre tervezett alosztály a vezetőn, a helyettesén, egy csoportvezetőn és egy adminisztrátoron kívül egy revizori és egy ellenőrző, engedélyező és nyilvántartó csoportból állt.⁵⁷ A BM II. Főosztály vezetőjének 1958. júniusi jelentése szerint az alosztályt 1958 első negyedében hozták létre 10 fővel. A szervezeti egységnek 107 objektumban kellett a titkos ügykezelőseket ellenőrizni, tevékenységüket rendszeresen felülvizsgálni, és alkalmazásuk előtt véleményezni.

Feladatuk volt ezenkívül az államtitkot képező iratok védelmének megszervezése is operatív eszközök útján.⁵⁸ (A BM Titkárság április 15-i jelentésében már befejezett tényként szerepel a II/6. Osztály államtitok-védelmi alosztályának felállítása.⁵⁹)

Mindezek ellenére az 1957 végén készült állománytáblázatban már 7 alosztály szerepel:

- II/6-a alosztály: 17 fő;
- II/6-b alosztály: 22 fő;
- II/6-c alosztály: 8 fő;
- II/6-d alosztály: 7 fő;
- II/6-e alosztály: 8 fő;
- II/6-f alosztály: 7 fő;
- II/6-g alosztály: 12 fő.

A létszámot az osztályvezető és a két helyettese, továbbá a 8 fős titkárság egészítette ki, vagyis az osztály 92 beosztottal működött. (Az II/6-a, -b és -g alosztályoknál vezetőhelyetteseket is beállítottak.⁶⁰) A létszámemelkedés a budapesti alosztálytól átvett feladatokkal függött össze. Miután az ipariszabotázs-elhárítás 1957 legelején rendkívül szűk keretek között dolgozhatott, csak a gazdasági minisztériumokban és állami főhivatalokban, valamint a kutató- és tervezőintézetekben tudott elhárító munkát végezni, a Budapesten lévő országos jelentőségű termelő üzemek és kommunális vállalatok – felsőbb utasításra – a BRFK Politikai Nyomozó Osztályának az állományt tekintve jóval kedvezőbb helyzetben lévő C alosztályához tartoztak. 1957 közepére azonban a megerősödött központi osztály igyekezett visszaszerezni korábbi működési területét, arra hivatkozva, hogy ez a munkamegosztás a tájékoztatás hiányosságai miatt egyre nagyobb problémát okoz, és akadályozza a hatékony, teljes iparágakat átfogó elhárítás megszervezését. A főosztály vezetése ezért javasolta, hogy a legfontosabb, népgazdasági jelentőségű, elsősorban hadiipari, de más termelő üzemekben folytatott elhárító munkát a BM II/6. Osztály vegye át.⁶¹ A kérdést a Politikai Nyomozó Főosztály hálózattartó osztályai, valamint a területi alosztályok együttműködésének a koordinálása és a felesleges párhuzamosságok megszüntetése érdekében 1957. július végén kiadott parancs rendezte. Ez a BM II/6. Osztály hatáskörébe utalta a Kohó- és Gépipari, a Nehézipari, az Építésügyi és a Könnyűipari Minisztériumban, az Országos Tervhivatalban, a Magyar Nemzeti Bankban, továbbá a parancs mellékletében felsorolt, kiemelten fontos ipari objektumokban és kutatóintézetekben végzendő hálózati operatív munkát. Az osztály fő feladata a „diverziós gondolattal foglalkozó személyek”, szabotőrök, kártevők, kémek és minden más ellenséges személy és tevékenység felderítése volt, emellett irányította és ellenőrizte a területi rendőr-főkapitányságokon működő II/6. alosztályok munkáját.⁶²

Az új állománytáblázatot az osztály vezetője, Kucsera László nem fogadta el. Kérte, hogy az átvett objektumok biztosítására még 5 főt, a II/6-a alosztályon felállítandó uránipari csoport részére pedig 3 főt alkalmazhassanak.⁶³ (Az uránipari csoport felállítását a Politikai Nyomozó Főosztály 1958-as munkatervében a II/6. Osztály számára előírt feladatok indokolták. Igaz, ebben 1958-ra még egy, az urán békés célokra történő felhasználásával kapcsolatos kutatás területén elhárítást végző alosztály felállítását rendelték el, amely országos hatáskörben foglalkozik a kérdéssel. A munkaterv egyébként az ipari elhárítás fő eszközeként továbbra is a hálózatot jelölte meg, és a kártevésekben megnyilvánuló támadást ezután is a volt tőkések és kapcsolataik felől várták, ezért kiemelten kellett figyelni a „nélkülözhetetlen szakembereket”, akikre a gazdasági életben szükség volt, ám akik politikai szempontból megbízhatatlannak, sőt ellenségnek számítottak.⁶⁴) Kucsera kérése meghallgatásra talált, ugyanis 1958 áprilisában új állománytáblát engedélyeztek, amelyben a II/6. Osztály létszáma már 100 fő volt: a II/6-a alosztály létszáma 23-ra, a II/6-b alosztályé 25-re, míg a II/6-e alosztályé 9-re nőtt, ugyanakkor a II/6-g alosztályé 2 fővel csökkent.⁶⁵

1958 novemberében Kucsera László a hadiipar fokozottabb beindítására tett kohó- és gépipari minisztériumi intézkedésekkel összefüggésben javasolta a II/6-b alosztály belső átalakítását: a létszám változatlanul hagyása mellett az addigi egy helyett két alosztályvezetői posztot állítsanak fel, amelynek betöltői egyben egy-egy csoportot is

vezetnének.⁶⁶ Az átalakításra a fenti állománytáblázatban történt javítások szerint 1959 elején került sor. Ebben az évben kismértékben tovább emelkedett az osztály létszáma. Februárban a BRFK Politikai Nyomozó Osztályától vett át, feladattal együtt, egy operatív tisztet a II/6-b alosztály (melynek a létszáma így 26 főre nőtt),⁶⁷ júniusban pedig a Központi Fizikai Kutató Intézet területén végzett elhárító tevékenység és az azt végző tiszt került a II/5. Osztálytól a II/6. Osztályhoz.⁶⁸ 1960-ban az államtitok-védelmi munka átszervezésével, racionalizálásával összefüggésben javaslat készült egy országos hatáskörű „Államtitok-védelmi revizori alosztály” felállítására a II/6. Osztályon belül, ám a javaslatra került megjegyzések szerint a II. Főosztály vezetőjének utasítására levették a napirendről a kérdést.⁶⁹

Az ipari elhárítás vezetői

A BM II/6. Osztály vezetője mindvégig, azaz 1957 májusától 1962 májusáig Kucsera László volt. Kucsera 1945-ben került a rendőrségre, a következő évben pedig az államvédelemhez, ahol 1948-tól a BM ÁVH Szombathelyi Osztályát vezette. 1951. október végétől az ÁVH, majd a BM kémelhárító osztályának a vezetője. 1955 augusztusában felmentették, és egyéves pártiskolára küldték, innen kikerülve pedig a BM Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főosztályának vezetésével bízták meg. 1956. november elején a szovjet csapatokkal együtt vett részt különböző „harci feladatokban”, majd visszakerült a központba: előbb a kémelhárítás újjászervezésénél dolgozott, 1957 januárjában pedig a Politikai Nyomozó Főosztály Operatív Titkárságára került, innen nevezték ki aztán a II/6. Osztály élére.⁷⁰

Kucserával szemben a helyettesei rendelkeztek tapasztalatokkal az iparizsabotázs-elhárítás területén. Az egyik osztályvezető-helyettes Szőke Béla maradt, aki 1960 áprilisáig töltötte be ezt a posztot. Ekkor a BM II/3. (Hírszerző) Osztályra helyezték át hasonló beosztásba. (Csoportfőnök-helyettesként 1962 után is maradt a hírszerzés vezetésében.)⁷¹ A másik vezetőhelyettes, Kukk István a forradalom előtt és után is a hírszerzésnél dolgozott, 1958–1959-ben viszont már a BM II/6-g alosztály vezetője (lásd lentebb). 1959-től a kétéves pártfőiskola hallgatója volt, majd 1961. július 1-jével a II/6. Osztály vezetőhelyettesének nevezték ki.⁷²

Az ipari elhárítás alosztályvezetőit 1957. május 29-ére datált parancsokban nevezték ki. (Egyikük, Nádasai Sándor esetében jelezték, hogy a kinevezésre május 10-i hatállyal került sor, noha valószínűsíthető, hogy a többiek megbízása is az osztály felállításától számított.) A BM II/6-a alosztály az ún. „alapanyag-ipar” területén végezte a szabotázs- és diverzióelhárító tevékenységet. Az iratok alapján a kifejezés a bányászatot, valamint az energia- (közte az urán-), a színesfém-, az építő- és a vegyipart takarta, de ide tartozott például a Központi Fizikai Kutató Intézet is. Az alosztály vezetője Szák János, korábbi osztályvezető-helyettes lett.⁷³ (Megjegyzem, vannak olyan, 1957. május 13-án keletkezett iratok, amelyen Gazdik Gyula van feltüntetve ebben a minőségében, igaz, azokat nem ő, hanem a helyettese látta el kézjeggyével.⁷⁴) Szák 1959-ig állt az egység élén (ezután 1983-ban történt nyugdíjazásáig szigorúan titkos tisztként dolgozott), őt szeptembertől Somló Sándor, a II/6-d alosztály addigi vezetője követte.⁷⁵ Ő az önálló iparizsabotázs-elhárító osztály megszűnéséig, 1962 májusáig vezette az alapanyag-ipari alosztályt. Felmentését követően törölték az állományból, és szigorúan titkos tisztként a kémelhárításhoz nevezték ki, ahol 1977-es nyugdíjazásáig dolgozott.⁷⁶

A BM II/6-b alosztály a Kohó- és Gépipari Minisztérium, az alá tartozó főhivatalok és fontosabb nagyüzemek elhárításáért felelt. Az alosztályon négy csoport működött: egy kohó- és gépipari és híradástechnikai csoport, egy járműipari és erőszármű-ipari csoport, egy hadiipari csoport és egy kizárólag a Csepel Vas- és Fémművekkel foglalkozó csoport.⁷⁷ Az alosztály első vezetője Nádasai Sándor volt.⁷⁸ Nádasai 1945-ben került a politikai rendőrségre, évekig vidéken, Pest megyében dolgozott, majd 1950-től az ÁVH Salgótarjáni Osztályán volt alosztályvezető 1952 végén történt elbocsátásáig. Ezt követően a Kohó- és Gépipari Minisztériumban volt előadó, a forradalom alatt fegyveres őriséget szervezett. 1957. február 15-én a Finommechanikai Művek üzembiztonsági osztályvezetői posztjáról került vissza a BM-hez, konkrétan az ipari elhárításhoz,⁷⁹ majd

alig három hónap múlva a kohó- és gépipari elhárító alosztály vezetője lett. 1962 februárjáig állt az egység élén, amikor törölték a nyílt állományból, és a Nehézipari Minisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának az élére került, igaz, szigorúan titkos tisztként az állambiztonság szolgálatában maradt 1971-es nyugdíjazásáig.⁸⁰ A BM II/6-b alosztály vezetését egy operatív dossziében található iratok tanúsága szerint Bodrogi József vette át,⁸¹ ám a kinevezésére vonatkozó parancsot nem találtam. Bodrogi az átszervezésig, 1962. május 11-ig volt alosztályvezető, ezután fegyelmi úton elbocsátották a BM-ből.⁸² Elbocsátásának indoka az volt, hogy személygépkocsik adásvétele során, különböző előnyök biztosítása érdekében, többször is visszaélt szolgálati hatalmával, és ezzel vezetőként rossz példát mutatott.⁸³

A BM II/6-c, vagyis a könnyű- és élelmiszeripar, továbbá a kereskedelem és a pénzügy területén végzett elhárításért felelős alosztály vezetője Dénes Miklós maradt 1957. május után is.⁸⁴ Mint arról volt szó, az alosztályt valamikor 1958-ban kettébontották. Az addigi jelzéssel a könnyű- és élelmiszeriparral foglalkozó szervezeti egység működött tovább, élén Dénes Miklóssal, aki ezt a pozíciót az osztály megszűnéséig, 1962 májusáig betöltötte, és június 1-jével fegyelmi úton nyugdíjazták.⁸⁵

A szétbontás után II/6-d jelöléssel jött létre a belkereskedelmi és a pénzügyi intézményeket ellenőrző alosztály. Meg kell azonban jegyezni, hogy a Belkereskedelmi Minisztérium és a Kereskedelmi Tervező Iroda 1956-os történéseiről szóló 1959. augusztus 12-i, illetve 14-i jelentéseket a BM II/6-c alosztály készítette.⁸⁶ Ez alapján úgy tűnik, hogy a II/6-d alosztályhoz kizárólag a pénzügyi terület (Pénzügyminisztérium, MNB, OTP, Állami Biztosító, KSH stb.) tartozott. Az alosztály első vezetőjének, Somló Sándornak a kinevezésére vonatkozó parancs nem került elő, ám 1958 júniusában már a BM II/6-d alosztály vezetőjeként írt alá.⁸⁷ Somló 1959. szeptember 18-ig ült a vezetői székben, amikor, mint fentebb láthattuk, a II/6-a alosztály vezetésével bízták meg. A II/6-d alosztály élére Nagy Rudolfot nevezték ki.⁸⁸ Nagy 1945 végén került a politikai rendőrségre, és 1948-tól dolgozott az ipari elhárításnál, az 1956. októberi átszervezéskor a vidéki alosztály vezetője volt. A forradalom után a megnövekedett feladatokkal küzdő vizsgálati osztályra került, ahonnan 1958 márciusában került vissza az iparizsabetáshoz. Alosztályvezetői kinevezését megelőzően a II/6-e, majd -f alosztályon volt helyettes vezető. Minősítési lapja szerint „az alosztály színvonala kétségtelenül nagyon alacsonyan állt, amikor Nagy elvtárs átvette. Munkájuk elég kezdetleges volt.” Ám az új vezető sem tudott átütő sikereket elérni, ami a minősítése és a későbbi nyugdíjazási javaslata szerint annak volt betudható, hogy bár operatív készségei nem hagytak kívánnivalót maguk után, vezetőként nem állta meg a helyét: elveszett az apró részletekben, és türelmetlensége miatt a beosztottakhoz való viszonya sem volt a legjobb; mindezen túl az osztályvezetés számára is problémákat okozott.⁸⁹ Az 1962. májusi átszervezésig maradhatott pozícióban, június 1-jével nyugdíjazták.⁹⁰

A kutató és realizáló, másik elnevezéssel feldolgozó, kezdetben II/6-d, 1958-tól II/6-e jelzésű alosztály vezetője, Bodrogi József a minősítési lapja szerint a „jelentősebbnek látszó ügyek” dokumentálását végezte „egyrészt nyílt, másrészt hálózati munkán keresztül”.⁹¹ Bodrogi 1945 őszétől különböző kerületi politikai nyomozó csoportoknál dolgozott. Önéletrajza szerint 1949-ben került a központba az ipari elhárításhoz, azon belül a kohó- és gépipari területre, ahol fokozatosan emelkedett a ranglétrán, és 1951-ben alosztályvezető, a BM-mel történt összevonást követően pedig osztályvezető-helyettes lett. 1954 végén vagy 1955 tavaszán azonban leváltották, és a BM Mátrafüredi Üdülőjének a parancsnokává nevezték ki. Itt érte a forradalom, egy ideig bujkált, majd a forradalmárok fogságába került, Budapestre hurcolták, de sikerült elszöknie. Novemberben csatlakozott volt osztályának a tagjaihoz és állítása szerint „illegálisan” folytatták a munkájukat. A „legalitás” visszanyerésétől, azaz a BM épületébe való visszatéréstől kezdve alosztályvezető, ennek pontos idejét azonban nem adta meg. A belügyminiszter-helyettes 1957. január 1-jével alosztályvezető-helyettesnek nevezte ki.⁹² 1957 májusától vezette a BM II/6-d alosztályt.⁹³ Legalábbis elvileg, ugyanis előbb a vizsgálati osztályra, majd a brüsszeli világkiállítás idején a kémelhárító osztályra vezényelték, alosztályvezetői székét így gyakorlatilag csak 1958 novemberében foglalhatta el. 1962 elejéig vezethette az alosztályt, amikor, mint említettem, a II/6-b

alosztály élére került. Mint ahogy áthelyezésére, úgy a II/6-e osztály élén esetleges utódjának a kinevezésére sem találtam állományparancsot.

A II/6-e, majd -f jelzésű osztály a helyszíneléssel, a már bekövetkezett rendkívüli esetek kivizsgálásával foglalkozott. Első vezetője, Urbán Lajos 1945-ben került a politikai rendőrségre, és szolgálati adatlapja szerint 1950-től 1953-ig vezette az ÁVH – szervezetileg előbb a vizsgálati, majd a szabotázselhárító osztályához tartozó – helyszínelő osztályát. Az átszervezés után egy ideig beosztottként dolgozott az operatív technikai osztályon, ám 1954 márciusában visszatért az ipari elhárítás helyszínelő osztályának élére. Önéletrajza szerint a forradalom leverését követően novembertől szintén ezt a pozíciót töltötte be, ennek azonban ellentmond, hogy 1957. január 1-jével főoperatív beosztottnak nevezték ki az ORFK II/IV. Osztályra.⁹⁴ 1957 májusában lett a BM II/6. Osztály – akkor még „e” jelű – helyszínelő osztályának vezetője.⁹⁵ (Ez természetesen nem zárja ki, hogy már az azt megelőző hetekben, hónapokban is ellátta ezt a feladatot.) Urbán nem sokáig tölthette be posztját, ugyanis 1957. november 3-án meghalt.⁹⁶ Utóda, Holczmann Gusztáv az ipari elhárítás többi vezetőjétől eltérően nem rendelkezett államvédelmi múlttal. 1945-től dolgozott a fővárosi rendőrségen, ahol 1951-től az életbiztonsági osztályt vezette. A politikai munkával a forradalom leverését követően, 1956 novemberében került kapcsolatba, amikor felsőbb utasításra egy 50 fős egységet szervezett az „ellenforradalom” alatt elkövetett terrorcselekmények és gyilkosságok tettesének a felkutatására és elfogására. 1957 augusztusában a BRFK „R” csoportok Osztályáról került az ipariszabotázs-elhárítás rendkívüli eseteket vizsgáló osztályára csoportvezetőnek.⁹⁷ Urbán halála után 1957. november 15-től ideiglenesen, majd 1958. március 15-től véglegesen átvette BM II/6-e osztály vezetését.⁹⁸ Holczmann a szabotázselhárítás 1962. májusi átszervezésig és az (1958-tól már II/6-f jelzésű) osztály megszüntetéséig töltötte be ezt a pozíciót, akkor a nehézipari elhárító osztály helyszínelő csoportjának vezetőjévé nevezték ki. Később, immár a III/II. Csoportfőnökségen, ismét sikerült felküzdenie magát osztályvezetőnek. 1970-ben nyugdíjazták, ám 1975-ig szigorúan titkos állományú tisztként tovább szolgálta az állambiztonságot.⁹⁹

A II/6-g, azaz a titokvédelmi osztály felállításának pontos dátuma nem ismert, erre valamikor 1957 végén vagy 1958 első felében került sor. Első (ismert) vezetője Kukk István volt, aki, mint említettem, korábban a hírszerzésnél dolgozott, ám 1958 augusztusában már a II/6-g osztály vezetőjeként írt alá.¹⁰⁰ 1959 szeptemberéig, pártfőiskolára való vezényléséig ült a vezetői székben, helyét ekkor Petróczi Ferenc foglalta el.¹⁰¹ Petróczi régi államvédelmi múlttal rendelkezett, 1945-től állt a politikai rendőrség szolgálatában, 1946-tól a központban, az ipari elhárításnál dolgozott. 1950 novemberében leszerelték,¹⁰² és csak 1954 júliusában vették vissza az államvédelemhez, az ipariszabotázs-elhárító osztályra. Később a BM Baranya Megyei Főosztályán lett osztályvezető, majd még a forradalom előtt visszakerült a központba. Október végén a társaihoz hasonlóan a szovjet csapatokhoz menekült, és november 4-e után kapcsolódott be ismét az operatív munkába. Hivatalosan 1956. december 1-jével nevezték ki a II. Főosztály ipari, közlekedési és mezőgazdasági szabotázselhárító osztályára főoperatív beosztottnak.¹⁰³ 1957 elején a főosztály törzséhez, illetve titkárságára került, ahonnan 1958 elején tért vissza, és lett a II/6-g osztály vezetőhelyettese (és csoportvezető).¹⁰⁴ Az osztályvezetői posztot 1959 szeptemberétől 1962 májusáig, majd azt követően az egységes szabotázselhárító osztály (1962 augusztusa után BM III/III-2. Osztály) államtitok-védelmi osztálya élén is betöltötte.¹⁰⁵ 1963 decemberében került át az elemző és értékelő osztályra főelőadónak.¹⁰⁶

Az osztály értékelő és tájékoztató csoportjának a szervezetéről nem sokat tudunk; mint láttuk, még az sem egyértelmű, hogy a titkárságon belül vagy azon kívül helyezkedett-e el. (Meggjegyzem, egy 1961 eleji osztályvezetői utasítás elosztójában „ÉT osztály” megjelölés szerepel, ez azonban elírásnak tekinthető.¹⁰⁷) Első ismert vezetője Pataki Sándor volt, aki önéletrajza szerint 1946-tól szolgált a rendőrségen. Azt nem lehet tudni, hogy mikor került az ipariszabotázs-elhárító részlegre, ám 1955-ben már csoportvezető, a következő évben pedig osztályvezető volt a BM V. Osztályán. A forradalom alatt a BM épületében tartózkodott, majd társaival a szovjet csapatokhoz

menekült, és novemberben velük tért vissza a fővárosba. Ezt követően a karhatalomban szolgált, saját bevallása szerint az év legvégéig, majd visszatért a politikai rendőrségre. Formálisan mindenesetre 1956. december 1-jével nevezték ki az ipari, közlekedési és mezőgazdasági szabotázselhárító osztályra főoperatív beosztottnak.¹⁰⁸ Egészségi állapota miatt azonban nem sokáig tudott operatív munkát végezni, ezért az értékelő és tájékoztató csoport vezetésével bízták meg. Ezt a posztot 1958. szeptember 1-jéig töltötte be, amikor (pontosabban egy december végi paranccsal) alosztályvezető-helyettes lett.¹⁰⁹ A csoport vezetését átvevő tisztet valószínűsíthetően Szabó László századosnak hívták: egy 1960. márciusi minősítésen szereplő aláírást leginkább így lehet olvasni.¹¹⁰ A következő év júliusában viszont már Deák Zsigmond jegyzett csoportvezetőként egy jelentést.¹¹¹ Deák 1949 májusától dolgozott az államvédelemnél, kezdetől fogva az ipari elhárítás vonalán. 1955-ben alosztályvezető lett. A forradalom alatt a BM épületének védelmében és különböző akciókban vett részt, majd a szovjet csapatokhoz menekült, és velük együtt ment vissza a fővárosba. A karhatalmi szolgálat után november végén tért vissza a BM-be, december 1-jével nevezték ki főoperatív beosztottnak.¹¹² Adatlapjára azt jegyezték be, hogy 1957 májusától a II/6-b alosztály vezetőhelyettese volt. (Az alosztály elhárítási területéhez tartozó üzemekben működött munkástanácsokról szóló 1959. augusztusi jelentéseket ő láttaozta.¹¹³) 1961-ben már az értékelő és tájékoztató csoport vezetője, 1962 májusáig, az önálló ipariszabotázs-elhárító osztály megszűntetéséig.¹¹⁴

Az osztály titkárságának élén mindvégig ugyanaz a személy, Tóth Ferencné állt. Politikai rendőri karrierjét 1947-ben a gazdasági rendészetnél kezdte, innen került át az államvédelemhez, azon belül az ipariszabotázs-elhárításhoz. Adminisztrátorként dolgozott 1953-ig, amikor is az egyesített BM V. Osztályának a titkára lett. A forradalom leverését követően ismét ő töltötte be ezt a tisztséget: hivatalosan 1957. március 1-jével nevezték ki az ORFK II. Főosztály IV. Osztályára titkárságvezetőnek,¹¹⁵ majd ezt a pozíciót a BM II/6. Osztályon is megőrizte.¹¹⁶

Az egységes szabotázselhárító osztály

1960–1961-ben napirendre került az ipariszabotázs-elhárítás megjavítása, és ezzel összefüggésben az ipariszabotázs-elhárító osztály szervezetének átalakítása. A Politikai Nyomozó Főosztály 1961. évi munkabeszámolójához csatolt (dátum nélküli) ütemterv, illetve „A politikai nyomozó szervek fontosabb vezetési és szervezési kérdései” címet viselő dokumentum már 1961-re előírta az osztály átalakítását.¹¹⁷ Kucsera László alosztályvezető 1962 elején javaslatot tett az ipari elhárítás átszervezésére. Ezen a területen az állambiztonsági munka kezdetől fogva „objektumi elv” alapján folyt, amely sokáig eredményes volt, ám a megváltozott gazdasági és operatív körülmények között ennek érvényesítése egyrészt szükségtelemmé vált, másrészt viszont már nem volt megfelelő az iparban tevékenykedő ellenség felderítésére és leleplezésére. A fő gondot az jelentette, hogy az ipari elhárítás csak részben végzett szabotázs- és diverzióelhárítást, és a fő feladata helyett kémgyanús és belső reakciós ügyekkel foglalkozott. Emellett az objektumközpontú elhárítás szétaprózta a munkát, és nem tette lehetővé átfogó, szervezett ipari elhárítás kialakítását, fejlesztését. Kucsera azt javasolta, hogy az ipari elhárítást iparági elv alapján szervezzék át, így a hangsúlyozottan a profiljának megfelelő állambiztonsági munka nem az intézmények és üzemek keretei között folya, miáltal szélesebb tájékozódásra, áttekintésre, az összefüggések felismerésére lenne lehetőség. Az információforrásul szolgáló eszközök között azonban első helyen továbbra is az ügynökhálózat szerepelt.

A javaslat szerint az iparági elv alapján megszervezett operatív elhárító munkát országosan a korábbi 318 fős állománnyal szemben mindössze 182 fő is el tudja végezni. Kucsera a BRFK illetékes alosztályát megszüntetendőnek ítélte, annak feladatát a központ vette volna át. A tervzet szerint a BM II/6. Osztály felépítése:

- II/6-a (nehézipari) alosztály: 36 fő;
- II/6-b (kohó- és gépipari) alosztály: 35 fő;
- II/6-c (államtitok-védelmi) alosztály: 12 fő;

II/6-d (értékelő, koordináló és ügykezelő) alosztály: 23 fő.

A Nehézipari Alosztály működési területe a bánya-, energia-, építő- és vegyiparra, valamint az atomenergia felhasználásának területére terjedt ki. A BM II/6-b alosztály a kohászat és a gépipar mellett a híradástechnika és műszeripar elhárítását is ellátta volna. (E két egységen belül helyszínelő csoportok is dolgoznak.) Az Államtitok-védelmi Alosztályon egy revizori és egy KGST-ügyekkel foglalkozó csoport működött. Az értékelő és tájékoztató csoport helyett felállítandó Értékelő, Koordináló és Ügykezelő Alosztály a nevében jelzett feladatok mellett a közgazdasági és pénzügyi intézetekben (Pénzügyminisztérium, Magyar Nemzeti Bank, Országos Tervhivatal stb.) folyó elhárítást is végezte volna, illetve a könnyű- és élelmiszer-ipari objektumok helyszínelési feladatait ellátó csoport is ide került. (Ezen iparágak elhárítását a javaslat a rendőrség társadalmi tulajdonvédelmi osztályaihoz rendelte.) A teljes szervezet élén az osztályvezető és egyetlen helyettese áll, így a teljes létszám 108 fő.¹¹⁸ (A tervzet alapját a központi osztály és a 8 legfontosabb megyei alosztály tevékenységére kiterjedő széles körű vizsgálata képezte. Az erről szóló jelentés megállapításai és következtetései visszaköszönek az 1962 eleji javaslatban.¹¹⁹)

Mindezzel párhuzamosan a másik két szabotázselhárító osztály szervezeti átalakítását is tervbe vették. A mezőgazdaság „szocialista” átszervezése, a harmadik erőszakos kollektivizálási hullám lezárulta indokolatlanná tette az önálló mezőgazdasági elhárító osztály létét is. Ennek a vezetője, Havasi László a megváltozott körülmények között 1961 decemberében a szervezet megszüntetésére, illetve alosztályként a II/6. Osztályba való beolvasztására tett javaslatot.¹²⁰

Pap János belügyminiszter 1962. május 9-én kelt parancsa rendelte el a politikai rendőrség közlekedési, ipari és mezőgazdasági szabotázselhárító osztályainak az összevonását. A változás indokaként azt jelölte meg, hogy a hatalom megszilárdulása következtében visszaszorult az ellenséges kártevő elemek tevékenysége, ugyanakkor a körülmények szükségessé tették egy ütőképes szervezeti egység kialakítását. A BM II/4., a II/6. és a II/7. osztályok Szabotázselhárító Osztállyá való átszervezése (és ezzel párhuzamosan a területi alosztályok összevonása) határidejének 1962. június 10-ét jelölték ki, az új egység ügyrendjét pedig már június 1-jéig kellett kidolgozni.¹²¹

A parancs végrehajtásával összefüggő kérdések rendezésére Galambos József miniszterhelyettes adott ki végrehajtási utasítást. Ennek melléklete tartalmazza az átszervezéssel együtt járó személyi átcsoportosítások során érvényesítendő irányelveket. A speciális – ipari, közlekedési és mezőgazdasági – ismeretekkel rendelkező munkatársaknak az új osztálynál kellett maradniuk, feltéve, ha rendelkeztek a megfelelő szakmai felkészültséggel, rátermettséggel, továbbá politikai és erkölcsi „szilárdsággal”. Azok a beosztottak, akik a megszüntetett három osztályon kémelhárítással, illetve belsőreakció-elhárítással összefüggő munkát végeztek, és arra alkalmasnak bizonyultak, a BM II/2., illetve a II/5. Osztályra kerültek. A politikai rendőrség más szerveihez való áthelyezésnél figyelembe kellett venni azok igényeit, így például a figyelőkhöz fiatal, próbaidejüket töltő vagy 5 évnél kevesebb szolgálattal rendelkezőket, míg az operatív technikai osztályra villamossági vagy vegyi szakképzettséggel rendelkezőket vártak. Lehetőség volt a BM más területére is kerülni, emellett nyugállományba kellett helyezni az 55. évüket betöltötteket, továbbá a 45 évnél idősebb és 25 évi szolgálati idővel rendelkezők közül azokat, akik hiányos szakmai vagy politikai felkészültségük, esetleg egészségi állapotuk miatt nem megfelelően végzik el a munkájukat. Hasonló okból a korhatárt még el nem érőket a polgári életbe vezényelték (csakúgy, mint azokat, akiket nem tudtak beosztani, vagy akik az áthelyezést nem fogadták el).¹²²

A Szabotázselhárító Osztály 1962. május 11-én kelt ügyrendje szerint az ipar, a közlekedés, a hírközlés és a mezőgazdaság területén végezte a kártevő tevékenység, a rombolás felderítését, megelőzését és megszakítását, a rendkívüli események esetleges politikai indítékainak a felderítését, az állami és szolgálati titok védelmét. Emellett a kiemelt objektumokban és a fontosabb vasútvonalaknál felléptek az izgatásokkal és rémhírterjesztésekkel szemben, de feladatuk volt a kémelhárítás és a belsőreakció-elhárítás aktív segítése, továbbá a párt- és állami vezetők tájékoztatása is. Fő eszköze az ügynöki hálózat volt, de igénybe vehetett minden más operatív eszközt is, illetve, különös tekintettel a megelőzésre, nagy szerepe volt a titkos állományú operatív

tiszteknek. Az osztályvezetőnek három helyettese volt. Az osztály a titkárságon kívül hét alosztályra tagolódott:

Nehézipari Alosztály;
Kohó- és Gépipari Alosztály;
Vasúti Alosztály;
Légiforgalmi, Hírközlési és Mélyépítési Alosztály;
Mezőgazdasági Alosztály;
Államtitok-védelmi Alosztály;
Értékelő, Koordináló és Tájékoztató Alosztály.¹²³

A szervezet létszámát 177 főben határozták meg.¹²⁴ A Szabotázselhárító Osztály (amely az iratokon a BM II/6. jelölést „vitte tovább”) felépítése tehát a Kucsera által kidolgozott tervezeten alapult, kiegészülve két közlekedési és egy mezőgazdasági alosztállyal. Az új szervezet vezetőit a belügyminiszter 1962. május 17-i parancsával – de május 11-i hatállyal – nevezte ki. Az osztályvezető Kucsera László lett (maradt), három helyettese közül Kukk István az ipari, Novák Sándor és Pék Márton a közlekedési elhárítástól érkeztek, mindhárman már az átszervezés előtt is vezetőhelyettesek voltak. A mezőgazdasági alosztály élére Szép László, a BM II/7-c alosztály korábbi vezetője, a vasúti elhárítás élére pedig a már a II/4. Osztályon is ezt a posztot betöltő Csiki István került. A hírközlési (az állományparancsban Postás, Repülő, Autós Alosztálynak nevezett) egységet Jakab Géza vezette, ő szintén alosztályvezető volt az átalakítás előtt. A titokvédelemmel foglalkozó részleg élén sem történt változás, Petróczi Ferenc maradt a főnök, míg az újonnan felállított értékelő alosztály élére Deák Zsigmondot, az ipari elhárítás értékelő és tájékoztató csoportjának korábbi vezetőjét helyezték. Egyedül a kohó- és gépipari alosztály vezetésével bíztak meg olyan személyt, aki nem valamely megszüntetett központi osztálytól érkezett: Halász József 1957-től 1962-ig a BRFK Politikai Nyomozó Osztálya ipari elhárító alosztálya élén állt.¹²⁵ Személyzeti anyaga szerint az összevont osztály titkárságvezetője is Tóth Ferencné lett, azonban ténylegesen nem sokat dolgozhatott ebben a pozícióban, ugyanis egy hónap múlva, június 15-én nyugdíjazták.¹²⁶

A fenti parancs emellett a nehézipari alosztály vezetőjét sem nevezte meg, és erre a jelek szerint később sem kerítettek sort. Ugyanis az állambiztonság 1962. augusztusi teljes átszervezésekor, amikor a Szabotázselhárító Osztályt a BM III/III. Csoportfőnökség 2. Osztályaként sorolták be, valamennyi, májusban kinevezett alosztályvezetőt megerősítették a beosztásában, ám ebben a parancsban szintén csak hat név szerepel.¹²⁷ Az osztály élén azonban változás történt, a III/IV. Csoportfőnökség, azaz a katonai elhárítás vezetőjének kinevezett Kucsera László helyére Szabó Károly került.¹²⁸ Noha az átszervezés „eszmei” időpontja 1962. augusztus 15. volt, még augusztus 21-i dátummal is készült II/6. osztályvezetői utasítás.¹²⁹

¹ *Magyar Közlöny*, 1946.

² *Magyar Közlöny*, 1950: 7–9.

³ ÁBTL 4.1. A-3721. 21–30.

⁴ Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au sz. n. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi és vidéki szervei jelenlegi állományáról kategóriák szerint csoportosítva, 1951. október 12. (26. d. 1. cs.)

⁶ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 95-7110/1953. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi szerveinek létszámáról, 1953. július 13. (26. d. 1. cs.)

⁷ Cserényi-Zsitnyányi (kézirat).

⁸ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-1255/1954. Kimutatás a központi államvédelmi szervek rendszeresített létszámának emelkedéséről, 1954. június 16. (26. d. 1. cs.)

⁹ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-319/1955. Kimutatás az államvédelmi operatív szervek hivatásos létszámáról, 1955. június 6. (26. d. 1. cs.)

¹⁰ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-401/4/4956. Kimutatás a BM központi operatív hálózati szerveinek rendszeresített létszámáról, 1956. június 21. (26. d. 1. cs.)

-
- ¹¹ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 33-437/1956. Javaslat a Belügyminisztérium I. Főcsoportfőnökség alárendeltségébe tartozó egyes szervek főosztálya szervezésére, illetve egyesek létszámának emelésére, átcsoportosítására, 1956. július 14. (26. d. 1. cs.)
- ¹² Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2006: 718–732.
- ¹³ ÁBTL 4.2. 2-10/91/1956. A belügyminiszter 91. sz. parancsa, 1956. október 3.
- ¹⁴ Vö. Baráth, 2008.
- ¹⁵ Vö. Pintér, 2000.
- ¹⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről, 1956. december 17. (1. d.)
- ¹⁷ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. január 25-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. január 26. (fotómásolat). (115. d.)
- ¹⁸ MOL XIX-B-1-ai 28/a/1957. 7-321/1957. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. február 1-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. február 8. (1. d.)
- ¹⁹ ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről, 1956. december 17. (1. d.)
- ²⁰ Baráth, 2008: 544.
- ²¹ ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0026. számú parancsa, 1956. december 1. A parancson a Belügyminisztérium körbélyegzője található.
- ²² ÁBTL 4.2. 10-5/1956. Fegyveres Erők Miniszterének 6. sz. parancsa, 1956. december 7. Vö. Baráth (szerk.) 2009: 101.
- ²³ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés, 1957. június 21. (115. d.)
- ²⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0068. számú parancsa, 1957. január 1.
- ²⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 00204. sz. parancsa, 1957. január 22. A belügyminiszter-helyettes 00157 sz. parancsa, 1957. március 12.
- ²⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0042/1957. sz. parancsa, 1957. január 1.
- ²⁷ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. 7-247/1957. Javaslat az ORFK Politikai Nyomozó Főosztály alapvető feladataira, munkája végzésének eszközeire, módszereire és szervezeti felépítésére, 1957. január 24. (fotómásolat). (115. d.)
- ²⁸ ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről, 1956. december 17. (1. d.)
- ²⁹ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. január 25-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. január 26. (fotómásolat). (115. d.) MOL XIX-B-1-ai 28/a/1957. 7-321/1957. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. február 1-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. február 8. (1. d.)
- ³⁰ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály 1956. november 8-tól 1957. január 25-ig végzett munkájáról és feladatairól, 1957. január 26. (fotómásolat). (115. d.)
- ³¹ Vö. ÁBTL 4.2. 6-200/7/1957. A belügyminiszter 7. sz. parancsa, 1957. március 28.
- ³² Szőke Béla személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5508. Életrajzát lásd: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:913360 (utolsó letöltés: 2012. január 31.)
- ³³ Előbbire példa: ÁBTL 3.1.1. B-77782. 11. Előállítási javaslat, 1957. március 13. Utóbbira: ÁBTL 3.1.5. O-9819. 31. Szolgálati jegy, 1957. március 13.
- ³⁴ Személyi anyagát lásd: ÁBTL 2.8.1. 17226.
- ³⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 00122/1957. sz. parancsa, 1957. január 1.
- ³⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 00291/1957. sz. parancsa, 1957. március 18.
- ³⁷ Vö. pl. ÁBTL 3.1.5. O-9819.
- ³⁸ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 1565.
- ³⁹ Vö. Krahulcsán, 2009.
- ⁴⁰ Egy példa: ÁBTL 3.1.5. O-9819. 30. Javaslat előzetes ellenőrző dosszié nyitására, 1957. április 1.
- ⁴¹ Bagi Mihály személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 143.
- ⁴² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0068. számú parancsa, 1957. január 1.
- ⁴³ ÁBTL 2.1. V/4. 89–91. Jelentés Radványi Dezső vizsgálati és bírósági anyagának kiértékeléséről, 1954. április 14.
- ⁴⁴ ÁBTL 2.1. V/4. 107/2. Kizárási javaslat, 1954. szeptember 26. A felülvizsgálat anyaga: ÁBTL 2.1. V/4a.
- ⁴⁵ Radványi Dezső személyi anyaga: ÁBTL 3.1.8. 4599.
- ⁴⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 00719. sz. parancsa, 1957. április 29.

- ⁴⁷ ÁBTL 2.8.1. 2289. Javaslat, 1957. február 28.
- ⁴⁸ ÁBTL 4.2. 6-200/8/1957. A belügyminiszter 8. számú parancsa, 1957. április 9.
- ⁴⁹ ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12. számú parancsa, 1957. május 3.
- ⁵⁰ ÁBTL 4.2. 6-200/42/1957. A belügyminiszter 42. számú parancsa, 1957. október 21.
- ⁵¹ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 1081. Jelentés. A BM politikai nyomozó apparátusának szervezeti felépítésére és létszámára vonatkozó javaslat, 1957. április 2.
- ⁵² ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 237/368/1957. 1. sz. melléklet. Kimutatás a Politikai Nyomozó Főosztály osztályainak tényleges létszámáról, 1957. május 15. (38. d.)
- ⁵³ ÁBTL 1.6. 27-115/1957. A BM Politikai Nyomozó Főosztály VI. Osztályának ideiglenes állománytáblázata, 1957. június 12. (8. d.)
- ⁵⁴ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 27-286/57. A Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztály szervezeti felépítése, 1957. augusztus 18. (26. d. 1. cs.)
- ⁵⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 838. sz. parancsa, 1958. március 21.
- ⁵⁶ ÁBTL 4.2. 6-200/42/1957. A belügyminiszter 42. számú parancsa, 1957. október 21.
- ⁵⁷ ÁBTL 1.6. 66-3134/1957. Javaslat az államtitok-védelmi alosztály megszervezésére, 1957. október 21. (8. d.)
- ⁵⁸ ÁBTL D. Gy. BM AI 16-551/2/1958. Jelentés az államtitok védelmének megszervezéséről a Belügyminisztérium szerveinél, 1958. június 10.
- ⁵⁹ ÁBTL D. Gy. BM AI 10-2035/1958. Jelentés, 1958. április 15.
- ⁶⁰ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au. 16-51/1958. A BM II/6. Osztály állománytáblázata, 1957. december 21.
- ⁶¹ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. Jelentés, 1957. június 21. (115. d.)
- ⁶² ÁBTL 4.2. 6-200/32/1957. A belügyminiszter 32. számú parancsa, 1957. július 25.
- ⁶³ ÁBTL 1.6. 66-962/1958. Jelentés az állománytáblázattal kapcsolatos észrevételekről, 1958. március 11. (8. d.)
- ⁶⁴ ÁBTL 1.11.1. 1982-ben megrendezett 1956-os tudományos emlékgyűlés háttéranyaga. Sz. n. A politikai Nyomozó Főosztály 1958. évi munkaterve, 1957. december 14. (116. d.)
- ⁶⁵ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au. 16-51/2/1958. A BM II/6. Osztály állománytáblázata, 1958. április 22.
- ⁶⁶ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au. 16-51/4/1958. Javaslat, 1958. november 25.
- ⁶⁷ ÁBTL 1.6. 16-17/1/1959. A BM Szervezési Osztály átirata a BM II/6. Osztálynak, 1959. február 11. (8. d.)
- ⁶⁸ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 16-16/5/1959. Javaslat a BM II/5. Osztály új állománytáblázatának kiadására, 1959. június 18. (16. d.)
- ⁶⁹ ÁBTL D. Gy. MOL XIX-B-1-au 16-1135/1960. Javaslat az államtitok-védelmi munka átszervezésére, 1960. augusztus.
- ⁷⁰ ÁBTL 4.2. 6-200/13/1957. A belügyminiszter 13. sz. parancsa, 1957. május 3. Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 6931. Kucsera László életrajzát lásd még: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:644665 (utolsó letöltés: 2012. január 30.)
- ⁷¹ Szőke Béla személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5508.
- ⁷² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 208. sz. parancsa, 1961. július 1. Kukk István életrajzát lásd még: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:1039641 (utolsó letöltés: 2012. február 5.)
- ⁷³ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01180. sz. parancsa, 1957. május 29. Szák már ezt megelőzően alosztályvezetőként írt alá: pl. ÁBTL 3.1.5. O-9819. 82. Szolgálati jegy, 1957. május 17.
- ⁷⁴ ÁBTL 3.1.5. O-9819. 77–79. Szolgálati jegyek, 1957. május 13.
- ⁷⁵ ÁBTL 2.8.1. A BM II. Főosztályvezetőjének 313. sz. parancsa, 1959. szeptember 18.
- ⁷⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 204. sz. parancsa, 1962. június 9. Uo. A belügyminiszter-helyettes 00121. sz. parancsa, 1962. június 9. Személyi anyagát lásd: ÁBTL 2.8.2.2. 182.; és uo. Illetmény ügyek D-86.
- ⁷⁷ ÁBTL 1.6. 66-962/1958. Jelentés az állománytáblázattal kapcsolatos észrevételekről, 1958. március 11. (8. d.)
- ⁷⁸ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01181. sz. parancsa, 1957. május 29.
- ⁷⁹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 00204. sz. parancsa, 1957. február 22.
- ⁸⁰ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.2.2. 48.; és uo. Illetmény ügyek D-175.
- ⁸¹ ÁBTL 3.1.5. O-11754. 209. Jelentés, 1962. május 10. Bodrogi már előtte is a saját kézjeggyével látta el az osztályon keletkezett iratokat, lásd például: uo. 204–205. Jelentés, 1962. február 24.
- ⁸² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. Uo. A belügyminiszter 537. sz. parancsa, 1962. május 22. Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 588.
- ⁸³ ÁBTL 2.8.1. 599. Jelentés Bodrogi József ügyében, 1962. május 17.
- ⁸⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01179. sz. parancsa, 1957. május 29.
- ⁸⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. Uo. A belügyminiszter 538. sz. parancsa, 1962. május 22.
- ⁸⁶ ÁBTL 3.1.9. V-150361/1. 206–214. és 215–217.

- ⁸⁷ ÁBTL 3.1.1. B-85677. 5–10. Beszerzési javaslat, 1958. június 20.
- ⁸⁸ ÁBTL 2.8.1. A BM II. Főosztályvezetőjének 308. sz. parancsa, 1959. szeptember 18.
- ⁸⁹ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 4008. Ebben: Minősítési lap, 1960. április 5. Javaslat nyugállományba helyezésre, 1962. május 16.
- ⁹⁰ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. Uo. A belügyminiszter 535. sz. parancsa, 1962. május 18.
- ⁹¹ ÁBTL 2.8.1. 599. Minősítési lap, 1960. április 5.
- ⁹² ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0068. sz. parancsa, 1957. január 1.
- ⁹³ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01178. sz. parancsa, 1957. május 29.
- ⁹⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter I. helyettesének 0068. számú parancsa, 1957. január 1.
- ⁹⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 01177. sz. parancsa, 1957. május 29.
- ⁹⁶ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5943.
- ⁹⁷ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 02368. sz. parancsa, 1957. augusztus 8.
- ⁹⁸ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 246. sz. parancsa, 1958. január 25. Uo. ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 838. sz. parancsa, 1958. március 21.
- ⁹⁹ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.2.2. 148.
- ¹⁰⁰ ÁBTL 1.6. II/6. Osztály iratai. A Nehézipari Minisztérium területén dolgozó titkosüggyirat-kezelők véleményezése. (9. d.)
- ¹⁰¹ ÁBTL 2.8.1. A BM II. Főosztályvezetőjének 310. sz. parancsa, 1959. szeptember 18.
- ¹⁰² Leszerelésének oka az volt, hogy igazoltatta Dögei Imre – reflektort használó – gépkocsijának vezetőjét, mire Dögei leszidta, és feljelentette őt az ÁVH vezetőjénél. ÁBTL 2.8.1. 4446. Javaslat Petróczi Ferenc kinevezésére, 1954. június 16.
- ¹⁰³ ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0026. sz. parancsa, 1956. december 1.
- ¹⁰⁴ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 314. sz. parancsa, 1958. január 31.
- ¹⁰⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 346. sz. parancsa, 1962. szeptember 4.
- ¹⁰⁶ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 4446.
- ¹⁰⁷ ÁBTL 1.6. II/6. Osztály iratai. Sz. n. Utasítás a kötelező sportfoglalkozásokon való megjelenésre, 1961. január 28. (8. d.)
- ¹⁰⁸ ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0026. sz. parancsa, 1956. december 1.
- ¹⁰⁹ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 3840. sz. parancsa, 1958. december 29.
- ¹¹⁰ ÁBTL 2.8.1. 1849. Hajas György minősítési lapja, 1960. március 5.
- ¹¹¹ ÁBTL 1.6. II/6. Osztály iratai. Sz. n. Nyugati hírszerző szervek tevékenységéről információ, 1961. július 31. (8. d.)
- ¹¹² ÁBTL 2.8.1. A fegyveres erők minisztere I. helyettesének 0026. sz. parancsa, 1956. december 1.
- ¹¹³ ÁBTL 3.1.9. V-150361. 68–149. Uo. V-150361/1. 150–197.
- ¹¹⁴ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 12830. Életrajza: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:955829 (utolsó letöltés: 2012. február 5.)
- ¹¹⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 00257. sz. parancsa, 1957. március 12.
- ¹¹⁶ Személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5748.
- ¹¹⁷ ÁBTL 1.6. 45-220/1963. (1. d.)
- ¹¹⁸ ÁBTL 1.6. 66-372/1962. Javaslat az ipari elhárítás átszervezésére, 1962. február 5. (8. d.)
- ¹¹⁹ ÁBTL 1.6. 66-4110/6/1961. Összefoglaló jelentés az ipari elhárítás helyzetéről és feladatairól, 1961. november 29. (9. d.)
- ¹²⁰ Papp, 2010.
- ¹²¹ ÁBTL 4.2. 10-21/13/1962. A belügyminiszter 0013. számú parancsa, 1962. május 9.
- ¹²² ÁBTL 4.2. 10-24/5/1962. A belügyminiszter-helyettes 005. számú utasítása, 1962. május 11.
- ¹²³ ÁBTL 1.6. BM Szabotázselhárító Osztály iratai. 66-1096/1962. A BM Szabotázselhárító Osztály Ügyrendje, 1962. május 11. (11. d.)
- ¹²⁴ ÁBTL 1.6. 16-96/1962. A BM Szabotázselhárító Osztály állománytáblázata, 1962. április 11. (11. d.) Az állománytáblában csak az alosztályok jelzése szerepel; az értékelő alosztálynak nincs betűjelzése, ám az iratokban rendszerint II/6-g alosztályként jelölték.
- ¹²⁵ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 526. sz. parancsa, 1962. május 17. Novák Sándor személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 4144. Életrajza: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:901549 (utolsó letöltés: 2012. február 5.). Pék Márton személyi anyaga: ÁBTL 2.8.1. 4454. Életrajza: www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:5:3102850354627031::NO::P5_PRS_ID:911372 (utolsó letöltés: 2012. február 10.). Szép László személyi anyaga: 2.8.1. 10793. Csiki István személyi anyaga: uo. 6637. Jakab Géza személyi anyaga: uo. 2289. Halász József személyi anyaga: uo. 1890.

¹²⁶ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 636. sz. parancsa, 1962. június 9. Személyzeti anyaga: ÁBTL 2.8.1. 5748.

¹²⁷ ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 346. sz. parancsa, 1962. szeptember 4.

¹²⁸ ÁBTL 4.2. 10-21/30/1962. A belügyminiszter 0030. sz. parancsa, 1962. augusztus 18.

¹²⁹ ÁBTL 1.6. A BM Szabotázselhárító Osztály vezetőjének utasítása az „M” esetén őrizetbe vételre javasolt személyek anyagainak felülvizsgálatára, 1962. augusztus 21. (11. d.)

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai
- 1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai
- 2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga
 - V/4. Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső
 - V/4a. Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső
- 2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
- 2.8.2.2. BM III/II. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú alkalmazottainak iratai
- 3.1.1. Beszervezési (B-) dossziék
 - B-77782 „Kárpáti János”
 - B-85677 „Szerdahelyi Jolán”
- 3.1.5. Operatív (O-) dossziék
 - O-9819 Ginzeri Sándorné és társai
 - O-11754 Tóth András
- 3.1.9. Vizsgálati (V-) dossziék
 - V-150361 1956-os monográfia. Minisztériumok, budapesti iparvállalatok és főhatóságok
 - V-150361/1. 1956-os monográfia. Minisztériumok, budapesti iparvállalatok és főhatóságok
- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)
 - A-3721. Koltai Sándor – Sepsei György – Bodor Endre: *A társadalmi tulajdon, a terv- és devizagazdálkodás*

rendje elleni bűncselekmények. (Különös rész 4. ea. az állambiztonsági levelező tanfolyam részére.) Budapest, 1958.

4.2. Parancsgyűjtemény

D. Gy. Dokumentációs Gyűjtemény

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-B-1-ai Belügyminisztérium iratai, miniszteri közvetlen iratok

Nyomtatásban megjelent források

Baráth (szerk.) 2009

Kádár János első kormányának jegyzőkönyvei 1956. november 7.–1958. január 25. Szerkesztette: Baráth Magdolna. Budapest, Magyar Országos Levéltár.

Gyarmati – S. Varga (szerk.), 2006

Gyarmati György – S. Varga Katalin (szerk.): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956.* Harmadik kötet. *Az 1956. január 18. és 1956. október 15. közötti ülések.* Összeállította: Kajári Erzsébet. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára.

Magyar Közlöny, 1946

8.800/1946. M. E. sz. rendelet a gazdasági rend büntetőjogi védelme tárgyában, 8. §. 1. 169. sz., július 28.

Magyar Közlöny, 1950

1950. évi 4. sz. törvényerejű rendelet a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről. 2. sz., február 16.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2008

Baráth Magdolna: A politikai rendőrség újjászervezése 1956 után. *Történelmi Szemle*, 4. sz.

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai, 1950–1953. *Betekintő*, 2. sz. www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (utolsó letöltés 2012. január 20.)

Cserényi-Zsitnyányi (kézirat)

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az egységesített Belügyminisztérium szervezeti változásai, 1953–1956

Krahulcsán, 2009

Krahulcsán Zsolt: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állambiztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956–1989). *Levéltári Szemle*, 3. sz.

Papp, 2010

Papp István: A Politikai Nyomozó Főosztály Mezőgazdasági (Szabotázs-) Elhárító Osztályának szervezettörténete, 1956–1962. *Betekintő*, 3. sz. www.betekinto.hu/2010_3_papp (utolsó letöltés 2012. január 20.)

Pintér, 2000

Pintér Tamás: A megszüntetve megőrzött Államvédelmi Hatóság. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal.

Az ügynök

Stiller, Werner: *Az ügynök. Életem három titkosszolgálatnál.*

Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest, 2011.

(*Der Agent. Mein Leben in drei Geheimdiensten.* Ch. Links Verlag, Berlin, 2010.)

Werner Stiller *Az ügynök. Életem három titkosszolgálatnál* című könyve professzionális és tárgyyszerű történetmesélésével magával ragadja az olvasót, aki bepillantást nyerhet a világ egyik legalaposabb titkosszolgálatára, a Stasi mindennapi életébe, működésébe. A több műfajhoz is sorolható, regényszerűen építkező mű mindvégig megtartja a visszaemlékezés kereteit, az eseményeket kizárólag az azt átélő főszereplő szemszögéből ismerhetjük meg, sőt, fel sem merül, hogy az érintett családtagok és további szereplők hogyan élhették meg a történeteket. Az elmúlt években több, a Stasi által megfigyelt, ellenőrzött személy írta meg visszaemlékezéseit az egykori NDK állambiztonsági szerveinek iratait őrző levéltárban, a BStU-ban **1** fellelhető akták alapján, azokat a személyes visszaemlékezéssel párhuzamosan felhasználva, kommentálva. Ezért a kötet nemcsak szórakoztató olvasmány, hanem különleges történeti forrás a téma kutatói számára is. A „cég” egykori munkatársának – az iratokból puzzle-szerűen összerakott – történetén keresztül az intézménytörténet, a működési alapelvek és különböző esetek mögé pillanthatunk be. A memoáron végigvonuló folyamatos reflexiók, a visszaemlékezések és az ellentétes „oldalon” keletkezett iratok párhuzamos használata, valamint a személyes és szakmai megjegyzések váltakozása teszi érdekfeszítő regénnyé, a kutatók számára pedig forrásokat árnyaló-magyarázó tudományos értékű munkává a könyvet.

A Stasi főállású hírszerző tisztjének árulása rávilágít a modern titkosszolgálatok, állambiztonsági szervek egyik legkevésbé ismert pontjára, amiben nincs különbség a lakosságot megfigyelő diktatúra szerve és egy demokratikus állam hírszerzése között. A szolgálatok hivatásos tisztjei nap mint nap hajtanak végre „hőstetteket”, kockázatot vállalnak, ám mindezt kénytelenek névtelenül, minden reflektorfény nélkül tenni, gyakran még családjuk, közvetlen környezetük előtt is titkolni, hiszen egy-egy kitüntetés vagy előléptetés esetén sem kap nyilvánosságot egy kém leleplezője vagy egy támadás elhárítója. A filmekben érdekfeszítően bemutatott titkosszolgálati, állambiztonsági elhárító vagy felderítő munka azonban a névtelenség mellett valójában többnyire csendes, gyakorta unalmas irodai munkát jelent.

Az ügynökhálózatot működtető tartótiszt csak az irodájában ülve mozgatja a szálakat, a kockázatot valójában a „nem-hivatalos” munkatársak, az ügynökök, a besúgók vállalják, a tisztok pedig jelentéseket olvasnak, kiértékelik azokat, majd újabb és újabb jelentéseket, összefoglalókat, munkaterveket, javaslatokat készítenek a beérkező anyagokból. A névtelenség, a háttérben való csendes munka és az izgalmakat nélkülöző „könyökvédős” hivatalnoki hétköznapi kettős nyomását nem minden tiszt bírja ki, az emberi lét alapvető mozgatórugója irányítja őket is, nyomot akarnak hagyni maguk után, jelet arról, hogy léteztek egyáltalán, hiszen e nélkül talán egész életük titokban és nyomtalanul múlna el.

Az izgalmakat keresi a főszereplő is, amikor nemcsak saját életét, hanem családjáét, barátnője és annak fia életét is kockáztatva felveszi a kapcsolatot a BND-vel, **2** hogy kalandvágyból átadja nekik mindazt, amit a Stasiról, legfőképpen pedig az NSZK-ban tevékenykedő IM-ek **3** hálózatáról és az őket irányító hírszerzésről tud. Werner Stiller 1971-ben szerzett fizikusdiplomát, a Stasival való együttműködése pedig már 1969-ben, egyetemi évei alatt megkezdődött, majd az NDK Fizikai Intézetének munkatársaként folytatódott. 1972-ben lett főállású tiszt az MfS **4** hírszerzésénél, a HV A-nál, amit gyakran még a szakirodalomban is tévesen neveznek Hauptverwaltung Aufklärungnak, Hírszerzési Főigazgatóságnak. Az A betű azonban valójában csak az 1956-tól

feloszlataisig szinte változatlan formában működő Főigazgatóság önálló jelentést nem hordozó megkülönböztető jele volt.⁵ A visszaemlékező szerint az állambiztonsággal való együttműködését, munkavállalását is a kalandvágy és az utazási szabadság ígérete motiválta. Erről azonban Stiller munkája során szó sem volt, fizikusként a hírszerzés XIII. Osztályához ⁶ helyezték, ahol az NSZK területén működő atomfizikai és nukleáris kutatások területén folytatott kémkedés szervezésébe és irányításába kellett bekapcsolódnia, szakmai tudása mellett addig kiépített kapcsolatait is kamatoztatva.

A Stasi tevékenységének jelentős – és máig sem teljesen feltárt – részét jelentette az operációs területre, az NSZK-ba küldött úgynevezett „békekövetek”, vagyis besúgók, ügynökök tevékenysége.⁷ A téma a keletnémet állambiztonság legkényesebb kérdése, ugyanis az ügynökök többsége NSZK állampolgárként, egy gazdasági vagy politikai szempontból jelentős munkahelyen dolgozva kémkedett a Stasi számára, sokan közülük pedig még a berlini fal felépítését megelőzően, alvó ügynökként települtek át Nyugatra. Az eddigi kutatások és számítások szerint 6000 nyugatnémet, illetve nyugatberlini állampolgár dolgozott IM-ként a HV A különböző osztályainak a közel 40 év alatt, ami a Stasival együttműködő nyugatiak közel felét jelenti. A Markus Wolf, az „arc nélküli emberként” közismert legendás hírszerző vezetésével kiemelt jelentőségű feladatokat végző HV A nemcsak IM-állománya, de főállású tisztjei számarányát tekintve sem annyira jelentős, viszont tevékenysége alapján meghatározó helyet foglalt el a Stasi szervezetében. 1989-ben a 91 000 főállású munkatárs közül 3800-an dolgoztak ennél a részlegnél.

Stiller 1979 januárjában megszökött az NDK-ból, árulása során közel 60 ügynök bukott le, vagy kényszerült visszamenekülni az NDK-ba, azonban ennél is nagyobb károkat és hosszú távú hatásokat okozott az IM-hálózat létének, illetve szervezési elveinek ismertté válása.⁸ A Stasi számára talán legsúlyosabb veszteséget a brüsszeli NATO-főtitkárságon dolgozó titkárnőről, Ursel Lorenzenről szóló adatok kiszivárgása jelentette, akit még sikerült időben visszazöktetni az NDK-ba, ahol magas kitüntetést kapott munkájáért a HV A vezetőjétől, Markus Wolftól.⁹ Stiller akcióját követően nemcsak az NSZK-ban működtetett IM-hálózat szervezését és működését kellett teljesen új alapokra helyeznie az MfS-nek, hanem a szervezeten belüli belső bizalom is megrendült, az addig alig kontrollált főállású tiszteknek is folyamatos és egyre szigorúbb ellenőrzéssel kellett számolniuk. A kötet főszereplőjét saját kollégái próbálják leleplezni, majd pedig elfogni, „hősünknek” saját kollégáit kell kijátszania, sokszor úgy, hogy rejtjeles üzeneteit a Stasi ne értse, a BND viszont ne értse félre. A Stasi tevékenységével kapcsolatos visszaemlékezések között talán teljesen egyedülálló, hogy egy egykori Stasi-tiszt ilyen nyíltan vállalja a múltját. A szerző mai helyzetét természetesen megkönnyíti, hogy tevékenységével – a Stasi akkori szempontjából nézve: árulásával – kijátszotta a gyűlölt állambiztonságot, annak működésében jelentős zavart okozott, az NSZK-ban működő ügynökök tucatjait leplezte le, illetve évekre ellehetetlenítette munkájukat. Az olvasó pedig akár megkedveli a kalandvágyó tisztet, akár nem, azon kezd merengeni: hány politikai névtelent kényszerített a 20. századi újbarbarizmus a „senki földjén való” létformák változtatására?

Kétséges azonban, hogy a Stasi – vagy bármely más állambiztonsági szerv – bonyolult szervezeti felépítésében járatlan olvasó számára követhetők-e az események anélkül, hogy ismerné azoknak az ügyosztályoknak a feladatkörét, amelyeket Stiller érint a történet során. A kötet végén található ugyan egy, a rövidítéseket feloldó és azokat magyarul is tartalmazó jegyzék, azonban ebben nem szerepelnek azok a főosztályok, amelyeket csak a számuk azonosít. (Például a HA II., vagyis a kémelhárítás, a HA VI., az utas- és turistaforgalom ellenőrzéséért felelős főosztály, illetve a HA XVIII. a gazdaság területéért felelős részleg, valamint az Abteilung 26., a telefonlehallgatást irányító osztály.¹⁰)

A könyv másik gyenge pontja a fordítás, amely sokszor csak dögös, de egy-két ponton egészen képtelen megoldásokat eredményezett. Elképzelni sem tudom, hogyan lett a német „Spionageabwehr”, vagyis „kémelhárítás” kifejezésből „ellenkémkedés” a magyar szövegben... A kötet címének fordítása sem tökéletes: noha a német Agent szó valóban ügynököt jelent, azonban annak mai magyarországi értelmezése inkább a besúgó, a titkos megbízott, míg a könyvben egy főállású hírszerző tisztről van szó. Ha az

igényes kiadványairól ismert kiadó nem spórolta volna meg a lektoráltatás időbeli és anyagi vonzatait, akkor mindezek a hibák kiküszöbölhetőek lettek volna.

¹ Archiv des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik. Berlin.

² Bundesnachrichtendienst, a nyugatnémet hírszerzés 1956-ban alapított központi szerve.

³ IM, vagyis Inoffizielle Mitarbeiter, nem-hivatalos munkatárs, a besúgók és ügynökök hivatalos megnevezése a Stasi rendszerében. Blum, 2009: 42.

⁴ MfS, Ministerium für Staatssicherheit, az NDK Állambiztonsági Minisztériuma, közkeletű nevén Stasi.

⁵ Engelmann, 2011: 142. A kötet ismertetését lásd: Jobst Ágnes: Szemle a keletnémet állambiztonság tényfeltárásának irányairól. *Betekintő*, 2011/3. sz. http://www.betekinto.hu/2011_3_jobst (utolsó letöltés: 2012. január 17.)

⁶ Müller-Enbergs, 2011: 204–205.

⁷ A témáról bővebben lásd: Knabe, 1999.

⁸ Müller-Enbergs, 2011: 42.

⁹ Engelmann, 2011: 143.

¹⁰ Uo.

Hivatkozott irodalom

Blum, 2009

Blum, Ralf et al. (Hrsg.): *Abkürzungsverzeichnis. Häufig verwendete Abkürzungen und Begriffe des Ministeriums für Staatssicherheit. /Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik./* Berlin.

Engelmann, 2011

Engelmann, Roger et al. (Hrsg.): *Das MfS-Lexikon. Begriffe, Personen und Strukturen der Staatssicherheit der DDR.* Berlin, Ch. Links Verlag.

Knabe, 1999

Knabe, Hubertus: *West-Arbeit des MfS. Das Zusammenspiel von „Aufklärung“ und „Abwehr“.* /Analysen und Dokumente. Wissenschaftliche Reihe des Bundesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, 18./ Berlin, Ch. Links Verlag.

Müller-Enbergs, 2011

Müller-Enbergs, Helmut: *Hauptverwaltung A (HVA). Aufgaben – Strukturen – Quellen. MfS-Handbuch.* /Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik./ Berlin.

A magyar humán hírszerzés átnyergelése a (mostoha)testvéri technikára

Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából, 1785–2011. (Szerkesztette: Csóka Ferenc. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat. 2012.)

Három híján ötszáz oldal. 28 szerző közül négyen dupláztak, így összesen 32 írás tölti meg a vaskos kötetet. A kötött tematika körülhatárolja az egyes tanulmányok vizsgálati horizontját, miközben a kötet egésze azt példázza, hogy mennyi parafrázis kínálkozik egyugyanazon vezérmotívumra. Gyerekkorunkban sokan szájtátva bámultuk Eötvös Pepi furfangos, „van másik” produkcióit a városligeti Nagycirkuszban. Noha az ottani csínytevéseket elhíresülése – a nyilvánosság – éltette, az államilag üzemben tartott fürkészetcirkusz elsődleges jellemzője éppen az volt és maradt, hogy a „nagyérdemű” ne vegye észre: vele is „ugyanaz másképp” történik korról korra. Hol sikeresebb a szemfényvesztés, hol meg kevésbé, de a szándék mindenkoron az, hogy a közönség csak a színpadképet lássa, s lehetőleg eszébe se jusson: az igazán lényeges dolgok – akár az őt közvetlenül érintőek is – a kulisszák mögött történnek, ott dőlnek el. Úgy, ahogy Antoine de Saint-Exupéry írja *A kis herceg*ben: a lényeg sohasem látható. (Tartalmi és nem szó szerinti idézet.) Nos, a kötet szerzői arra vállalkoztak, hogy legalább utólag felderítsék: mi is zajlott kétszáz éve vagy éppen fél évszázaddal ezelőtt a kulisszák mögött, s miként változott a világ közben annyit, hogy a hírszerzést/elhárítást – egy ideje – már erre létesített külön „iparág”, szakszolgálat kell segítse az információgyűjtésben. Ezt érzékeltetik az egyes tanulmányok címeinek visszatérő hívószavai: az időrendben napjainkhoz közeledve lesz dominánssá a „szakszolgálat” ötszöri előfordulása, beelőzve az államszocializmus időszakából való, sejtelmes „operatív technika” (4 előfordulás), illetve olyan, korábról ismerhető fogalmak gyakoriságát, mint a besúgók – régiesen konfidensek – és azok hálózata, lehallgatás, postai, avagy levéllenőrzés (3).

Az egyes tanulmányok kulcsfogalmainak a tartalomjegyzékből is kiderülő előfordulás-ritmikáját – amint az a kötet előszavából kiderül – a jelenleg funkcionáló Nemzetbiztonsági Szakszolgálat életre hívásának 15. évfordulója adta. Rögtön hozzátehetjük viszont, hogy a jubileumi indíttatást alighanem egy addicionális mozzanat is elősegítette. Nevezetesen az, hogy az elmúlt évtizedben igencsak nekilendült a titkosszolgálatok történetének kutatása. A múlt század második felében regnáló „nagy átkos” elmúlása – Magyarország esetében nyugodtan mondhatjuk: „csendes kimúlása” – és a vonatkozó titkosrendőrségi iratözön (maradékának) hozzáférhetővé válása okán ez akár kézenfekvőnek is tekinthető. Ezzel egyidejűleg tűnik úgy, mintha e tematikának a közelmúltra vonatkozó – sok műfajú s esetenként közéleti konfliktuspotenciált indukáló – feldolgozása, visszamenőlegesen, korábbi korszakokra vonatkozóan is látványosan megpezsdült volna. Az elmúlt év júniusában egy szombathelyi konferencia az írott forrásokon alapuló történelem kezdetéig visszanyúlva pásztázta a hírszerzés régebbi históriáját,¹ ez a mostani kötet az utóbbi kétszáz év magyarhoni alakulását tekinti át a fürkészés nyomvonalára mentén. A *longue durée* áttekintések egyfelől megerősítik: a spionkodás ősi mesterségének humán vonulata, emberi-állami főszabályai tekintetében „nincs új a nap alatt”, másfelől megcsillantják, hogy mi az, ami mégiscsak más. Változásról elsősorban a műszaki-technológiai modernizáció tárgykör-specifikus hasznosítása tekintetében lehet beszélni, ahol viszont valóban érdemleges az innováció.

Az alábbiakban e két vonulat mentén követem a dolgozatok mondandóját, úgy, hogy a történetiség domborodjon ki. Annál is inkább, mivel az elmúlt évtizedek „élő” high-tech fejlesztéseihez képest egyelőre még az előző generációs operatív technika sokasága is csak „fekete lyukként”, illetve „sötét kisbolygóként” jelenik meg a kötet

lapjain: tudjuk, hogy ott volt/van valami, de azok rendre csak kódolt objektumokként említődnek: úgy tűnik, hogy lomtárba kerülésük ellenére sem patinásodtak még befejezett múlttá, történelemmé.

Nincs új a nap alatt abban a tekintetben, hogy Napóleon korában éppúgy megfigyelték az ország első közjogi méltóságát, József nádor főherceget (Soós István tanulmánya), mint majdnem kétszáz évvel később az ún. „demokratikus átmenet” miniszterelnökét, Németh Miklóst. (Ez utóbbi csak áttételesen derül ki a munkából – Takács Tibor írása – ezért erre később még visszatérek.) S az sem új, hogy amiképpen József nádort testvérbátyja, I. Ferenc császár tartotta szemmel, a miniszterelnököt – ha jól azonosítható az intézkedés – kebelbéli párttársa és politikai bizottsági felettese, Grósz Károly.

Nincs új a nap alatt a társdalom titkosszolgálati behálózottsága, „lefedettsége” tekintetében vallott közvélekedést szondázva. A reformkorban és a szabadságharc leverését követő neoabszolutizmus idején éppúgy azt tartották, hogy „minden faluban van egy titkosrendőr”, a mögöttünk hagyott században meg ezt überelte a közhiedelem: „még hogy egy?!...” A 19. századot illetően a szerzők (Pajkossy Gábor és Deák Ágnes) cáfolnak: forrásaik alapján a kortársi vélelem tizede sem igazolható. A huszadik század második felére vonatkozóan viszont „osztó igazság” rögzíthető: a Rákosi-korszakban – mechanikusan visszaosztva – minden településre jutott vagy tíz, ez azonban nem mutatható ki a sokkal részletesebben „dokumentált” Kádár-korra vonatkozóan. A kötetben – mert nem volt feladat – nem tematizált politikai és társadalomszervezési jellemzőkre vezethető vissza, hogy a tovább örökítődött vélelemhez képest idővel számottevő mértékben redukálódott „az egy falura eső” besúgók száma.

Nincs új a nap alatt az államszocializmus évtizedeire vonatkozóan rendszertipikusnak ismert NOIJ – Napi Operatív Információs Jelentések – tekintetében sem. (Műfaját tekintve nem csupán az 1979-től – újra – rendszeresítetteket sorolom ide, hanem Péter Gábor ötvenes évekbeli napi írásos referádáit is.) Ehhez képest olvashatjuk a kötetben azt, hogy e titkosszolgálati „gyorsjelentés” elődjét Informationsprotokoll címen már 1837-től rendszeresítette a bécsi Polizeihofstelle, majd Metternich kancellártól „eltanulva” éppúgy igényt tartott rá később Szemere Bertalan miniszterelnök, amiképpen a k. u. k. külügyminiszterré lett Andrassy Gyula gróf is. Csak egy szuszra kell végigolvasni öt szakmai megbecsülést szerzett historikus – Pajkossy Gábor, Hermann Róbert, Urbán Aladár, Deák Ágnes és Ress Imre – tanulmányait.

De még nem értünk a majdhogynem természeti törvényszerűségként kortalan titkosszolgálati karakterisztikák végére. Ugyancsak a Kádár-kori magyar belső elhárítás ügyrendjéből ismert, hogy párttagoknak az ügynökhálózatba történő beszerzése – főszabályként – tilalmas volt, de ez a gyakorlatban rendre másként alakult. Erre vonatkozóan olvashatjuk Deák Ágnes már említett tanulmányában, hogy évszázaddal korábban Johann Kempen bécsi rendőrminiszter ugyan elvi éllel képviselte, miszerint „állami hivatalnokok alkalmazása informátori teendőkre – a hivatalnoki tekintéllyel és méltósággal össze nem férő volta miatt – nemkívánatos, az alárendelt rendőrigazgatók azonban nem mindig tartották tiszteletben ezt a tiltást”. Kempen báró leginkább arról híresült el a magyar sajtótörténetben, hogy a szabadságharc leverése utáni megtorlás idején nála instanciázó magyar zszurnaliszták deputációjával közölte: „Önök a cenzúra kegyét [sic!] eljátszották.” Most már az is tudható, hogy ő volt az, aki a belső elhárítási teendőket – a szerző vitriolos fogalmazását követve – „demokratizálta”: az arisztokrácián és az egyéb úri osztályokba sorolhatókon túl a módszeres rendőrségi vizslatást a városi szegénynegyedekre is kiterjesztette.

E láncolat zárásaként: az sem új találmány – csak a magyar (és a lengyel) történelemben visszatérően kapott kiemelt szerepet –, hogy az emigráció lett a külhoni felderítés megkülönböztetett célterülete. S azt sem érdektelen megemlíteni, hogy a titkosszolgálati munkában a mindenféle formális beszerzés nélküli ún. „társadalmi kapcsolat” intenzív hasznosítása korántsem államszocialista rendszerspecifikum, hanem évszázadokra visszatekintő tradíció. Félreértés ne essék: a refrénszerű, nincs új a nap alatt kitételek egymásutánja nem az eddig érintett dolgozatok mineműségére vonatkozik. Azok oly módon szolgálnak érdemleges nívóval a 19. század kormányzati ármánykodásairól – részben más államokkal szemben, részben „saját” uralt társadalmuk

árgus szemmel tartásáról –, hogy a sub rosa esetleírások szervesen illeszkednek az adott korszak köztörténetébe is. Az olvasóban a spionázs módozatainak – esetenként napjainkig visszaköszönő – megrögzöttsége kelt déjá vu-érzetet. (A *tradition* – éneкли a tejesember a *Hegedűs a háztetőn*-ben.)

*

Ha a szakszolgálatra kívánunk fókuszálni, akkor valóban ugrásszerű a differencia a korábbi évszázadok, illetve a csak nemrég magunk mögött tudott 20. század között. Itt adekvát az a minősítés, amelyet a technikatörténészek szoktak használni a gőzgép, illetve a vasparipa megjelenése kapcsán, a kerék és kocs (valamint a vitorlás hajó) több évezrede ismert használatához képest: forradalmasította az utazást-szállítást. Esetünkben a valóban forradalmi újításokat az elektromosságra épülő új berendezések sokasága kínálta, illetve követelte meg a titkosszolgálatok működési területein is. A távíró, a telefon, a rádiózás lényegében egy emberöltő alatt hívta életre a múlt évszázad elején a hírközlés és az információszerzés új szolgálati ágát, szervezetében, intézményi tagolásában is mindinkább módosítva a titkosszolgálati tevékenységet. Ennek szakterületi professzionalizálódásával – például a hagyományos írás-titkosírás elektronikus jellé és rejtjelezéssé transzformálódásával – az intézményi struktúra(k)ba történő beillesztésével, illetve a tevékenység jogszabályi környezetének megteremtésével, valamint ennek időbeli változásával több tanulmány is foglalkozik. Bikki István, Fülöp Tibor, Máté Béla, Müller Rolf, Urbán Attila és Takács Tibor idézi fel ennek egy-egy metszetét.

Ezek közül egy államszocializmus kori jellegzetességre Müller Rolf utal, midőn leírja, hogy az ÁVH-n belül az egyes osztályok, részlegek között is eszementen megkövetelt titoktartás jóvoltából a túlképzettséggel – egyáltalán bármifajta funkcionális előképzettséggel – alig vádolható nyomozók azért sem kooperáltak, vagy kértek műveleti támogatást a rádióelhárítós kollégáiktól, mert azt se tudták, hogy nekik a cég égisze alatt ilyen is rendelkezésre áll.

Időnként ismétlődéseket – emiatt alighanem szerkesztői homlokráncolást is – okozva, több tanulmányból rekonstruálható az a jellegzetesség, hogy az „internacionalizmus” és a „szocialista testvériség” unásig való nyilvános szajkózása ellenére csak az ötvenes évek derekától, lényegében a Varsói Szerződés létrejöttétől datálható a kommunista titkosszolgálatok közötti (bilaterális) kapcsolattartás rendszeressé tétele. Ezek jószerivel csak a hatvanas évek első harmadától lényegültek át – a szovjetek által koordináltan – tényleges multilaterális „csapatmunkává”. A korábról megöröklött saját fejlesztésű magyar operatív technika mellett a világháború után leginkább a csehszlovák relációból beszerzett eszközökről történik futó említés. Csak a hatvanas évek közepétől jelennek meg nagyobb arányban a szovjet hírszerzési/elhárítási eszközök. A politikai penetrációhoz képest számottevő fáziskésés alighanem összefüggött azzal, amit egy olyan szovjet licencű szobalehallgató készülékről olvashatunk – az ötvenes évek közepéről –, melynek mikrofon része akdatáskányi volt, az asztalnyi méretű rögzítő blokk súlya pedig egy cementeszsákéval vetekedett (Bikki István írása). Más összefüggésben – részletezés nélkül – az is felsejlik, hogy az intenzívebb szovjet kooperáció megkésettségében a rendszert összeomlasztó 1956-os forradalom is számottevően közrejátszott.

Nagyon mértéktartóak voltak a kollégák, midőn a T(alálkozási)-lakásokról írva messzire kerültek, hogy említést tegyenek azok légyottokra való alkalmankénti hasznosításáról, s a szolgálati turpisságok közül egyedül azt említették meg, hogy a fedett műveletek során szükséges gépjárművekhez konspiratív úton beszerzett vezetői igazolványt néhányan arra használták, hogy a kötelező gépjárművezetői vizsgát mellőzve jussanak jogosítványhoz (Müller Rolf tanulmánya).

Azt, hogy a belső hírszerzésben növekvő szerep jutott az operatív technikának, egy, a rendszerösszeomlás előtti évtizedről közölt adatsor illusztrálja. 1979–1988 között az ügynököktől, társadalmi kapcsolatoktól, SZT-tisztektől származó fülesek részesedése számottevően visszaesett, miközben duplájára nőtt azon információk aránya, melyekre operatív technika révén tettek szert (Urbán Attila tanulmánya). Az más kérdés, hogy

ugyanebben az évtizedben a telekommunikáció és az informatika területén „a szabad világban” végbemenő robbanásszerű fejlődéshez és fejlesztésekhez képest nálunk épp a rendszer leáldozása volt napirenden. Következésképpen az elmaradottság mértékét legalább fenntartó tudásgyarapításra sem jutott elégséges forrás, fejlesztési vagy beszerzési kapacitás. Bár nemzetközi összehasonlító adataink nincsenek az elmaradottság – vagy annak ledolgozása – mértékéről, annyi kiderül a kötetből, hogy a szakszolgálat napjainkra létszámánál is tekintélyesebb elsőbbséget finanszírozása tekintetében élvez azokhoz a hazai társzolgálatokhoz képest, amelyeknek a technikai kínálatot, illetve annak információhozadékát biztosítják.

A hírszerzés, illetve a titkosszolgálatok „történeti látószöge” – e kötet alapján is – szolgál megszívlelendő tanulsággal. Noha az éppen regnáló rezsim mindenkoron rányomja jellegéből eredő saját bélyegét erre a társadalmi-politikai alrendszerre is, a hírszerzésnek és a titkosszolgálati ügyködésnek több kortalan, rendszersemleges „antropomorf algoritmus” rögzíthető. Ezek közül az ún. „környezettanulmányozást” csak azért emelem ki példaként, mivel a vonatkozó írások ezt mintegy huszadik századi újdonságként jelzik (Kovács Tamás, illetve Demeter Nóra – Tóth Antal írása). Holott az antik kínai fürkészlet világhírűvé lett atyamestere, Szun-ce klasszikus – és mindmáig el nem évült – titkosszolgálati reguláiban ez immár két és fél ezer évvel ezelőtt nemcsak hogy feltűnik, hanem megkülönböztetett fontossággal bír.² Nem szólva a mediavistákról, akik azonnal közbevetetheték: honfoglalás és kalandozás kori hírszerzésünkben vagy éppen a hozzánk érkező hittérítők beszámolóiban a környezettanulmányozás – különösen a fejedelmi udvar és „környezetének” kikémlése – súlyponti kérdés volt.

Az is általánosítható tanulságként derül ki a kötetből, hogy a szakszolgálati munka legtöbbször „csereszabatos”. Olyan, mint az újkori hadviselés hosszú évszázadaiban a tűzértség volt: ha elfoglalom az ágyúállásokat, a technika – eredeti felvonultatója ellen – ugyanolyan hatékonysággal felhasználható. Talán ez is oka lehet annak, hogy a letűnt rendszer némely szakszolgálati trükkje (?), avagy saját fejlesztésű (?) operatív technikai produktuma (?) megemlíthető ugyan a kötet vége felé, de a mai olvasó még nem tudhatja meg, hogy mi fán termett is az. Azért ennyi hirtelen a kérdőjel, mert miközben az 1988. évi csoportfőnöki zárójelentésben olyan – bevégzett vagy folyamatban lévő –, fedőnévvel ellátott projektek olvashatók, mint „Zeusz”, „Cérna-F”, „Galambdúc”, „Ceresz”, „Minerál-3”, „Tisza-II”, „Futótűz”, „Ipoly” vagy éppen „Fülke”, viszont nincs dekódolva, hogy mit is rejt a megnevezés. A felsorolt ügyletek óta lassan egy negyedszázad telt el, no meg egy rendszercezúra is volt közben. Annyira időtállóak lennének ezek a projektek, más szóval – ugyaninnét idézve –, a mai szakszolgálat elődje annyival „megelőzte korát”, hogy ezek még manapság is a konfidens ügyletek körébe tartoznak?

*

Azt ígértem az elején, hogy egy – történeti értelemben korszakzáró – epizódra még visszatérek. Takács Tibor munkájában olvasható, hogy az Operatív Technikai Csoportfőnökség (III/V. OTCsf) „1989-től (az előző évben érkező felkérésre) a Minisztertanács részére is [...] biztosított bizalmas hangrögzítést”. Ez alighanem utolsó rutinmunkájuk egyike lehetett, s át is siklana felette az olvasói szem, ha az akkori miniszterelnök, Németh Miklós később nem indignálódva emlékezett volna vissza arra, miként fedezte fel – 1989 tavaszán –, hogy saját dolgozószobája is „be van poloskázva”.³ Ezen a ponton a csak köztörténeti ismeretekkel bíró olvasó elkezdheti összerakni a tudható dolgokat, s ahol elakad, ott kérdések fogalmazódnak meg.

- Tudható, hogy addigi kettős pozícionáltságát feladva Grósz Károly 1988 novemberében „csak” MSZMP KB első titkári tisztségét tartotta meg, s a miniszterelnöki posztot átadta Németh Miklósnak.
- Tudható, hogy Németh Miklós egyrészt az előző – Grósz vezette – kormányban miniszterelnök-helyettes volt, de kormányfőként is tagja maradt az MSZMP legfelső irányító testületének, a Politikai Bizottságnak.
- Tudható – a pártállam több évtizedes szervezeti-működési rendjéből –, hogy a titkosszolgálatokat (III. Főcsoportfőnökség) az MSZMP saját szervén, a

Közigazgatási és Adminisztratív Osztályon (KAO) keresztül közvetlenül felügyelte és irányította.

- Tudható, hogy a III. Főcsoportfőnökség élén álló – s e minőségében belügyminiszter-helyettesi tisztséget is viselő – Harangozó Szilvesztert 1989. április végén „érdemei elismerése mellett” nyugdíjazták.
- Kérdés, hogy miért éppen a kormányfői pozícióban történt váltás időszakában érkezett a III/V. OTCsf-hez a felkérés, hogy „a Minisztertanács üléstermébe is telepítsünk hasonló [bizalmas hangrögzítésre alkalmas] rendszert”?
- Kérdés – miután a Minisztertanács ülésterme nem azonos a kormányfő dolgozószobájával –, hogy miként kerültek Németh Miklós kabinetjébe is „poloskák”?
- Kérdés, hogy a kormányfői posztot már nem birtokló MSZMP első titkár, Grósz Károly – az immár nem általa dirigált kormányának – mintegy „búcsú- és nászajándékként” kérte-e a minisztertanácsi hangrögzítést?
- Kérdés, hogy az OTCsf „önszorgalomból” terjesztette ki a „bizalmas hangrögzítést” – a Minisztertanács üléstermén túl – a kormányfői dolgozószobára is, avagy erre is vonatkozott-e a bizalmas megkeresés?
- Kérdés, hogy van-e bármi összefüggés a miniszterelnök megfigyeltségének (szűk körű) kiderülése, illetve az állambiztonsági miniszterhelyettes és főcsoportfőnök (Harangozó) rövid időn belüli lapátra tétele között?
- Kérdés, hogy – a rapid vezetőcserék ellenére – nem emiatt vesztette-e el a kormányfő bizalmát a titkosszolgálatok iránt, látványosan mellőzve őket az augusztus–szeptemberi osztrák–magyar határnyitás előkészítésében, holott a félszázezernyi keletnémet Magyarországról való kicsempészése – majd kiengedése – „normális esetben” maximális titkosszolgálati támogatást-aktivitást igényelt volna.
- Kérdés – e sorban utolsóként –, hogy a korabeli pártközpont, a Minisztertanács, illetve a Belügyminisztérium Titkársága, a III. Főcsoportfőnökség, valamint a III/V. OTCsf korabeli iratai közül mennyi maradt fenn, s került levéltárakba, hogy az utókori feltárás révén a fentebbi kérdésekre – vagy legalább azok egy részére – válaszolni lehessen.

A tudható dolgok sorra vételéből akkor lesz feltárt történeti ismeret, ha a hozzájuk társítható vélelem-kombináció források révén megerősíthető, elvethető, avagy más konklúzióra kínál alkalmat.

A jelenlegi tanulmánykötetnek kettős haszna van: egyfelől bepillantást enged egymást követő korszakok/rendszerek titkosszolgálati működésének főbb jellemzőibe, illetve – a szerzők választotta különböző résztematikákban – mélyfúrás-metszetek hozadéka is olvasható. Másfelől arra is rávilágít, hogy hol vannak még felfedezni-feltárni való terra incogniták. Ha ezt a jelen kötet anyagával kívánám szemléltetni, akkor meglehetősen mereven válik el egymástól a kötetben „a hosszú 19. század”, illetve „a rövid 20. század”. Az előbbit illetően – amikor még a „humán hírszerzés” volt meghatározó – egy, az idők során megrongálódott „klasszikus” Munkácsy Mihály- vagy Szinyei Merse-képet említhetnék, ahol a hiányzó részek jórészt a forráspusztulások miatt nem rekonstruálhatók. A Horthy-korszak egy vakfoltokkal teli, töredezett mozaikra emlékeztet, ahol több részlet restaurálása már elkezdődött, s csupán idő kérdése, hogy mikor végezhető el a vakfoltok feltárása-helyreállítása. Az államszocializmus időszakának történeti képe, illetve a kötetben itt előtérbe kerülő operatív technikai részleg panorámája teljesen más szerkezetű. Egy döbbenetesen vastag képkeret jellemzői – több tanulmány egymást részben átfedő leírásai révén – aprólékosan ismerhetők: mindenekelőtt a részleg szervezeti, jogszabályi peremfeltételei, illetve annak változásai jelennek meg a lapokon. De egyelőre alig egy-két fűszál, illetve szablyacsonk látható az alighanem nagyon is mozgalmas „csatatéren”, a képmezőben, amelyet az említett – időközben többször átszerkesztett-átfestett – „keret” körülölel. A tényleges tevékenységről, az operatív technika működésbeni hasznosulásáról és annak vélhetően gazdag titkosszolgálat-történeti hozadékáról – egyelőre – csak morzsák, elmosódott kontúrok sejlenek. Egy hasonlattal élve: bár a kötetben nincs szó róla, de mintha a titkosszolgálatok technika-, illetve működéstörténete megállt volna a híres második

világháborús *Enigma* feltörésénél. S még valami, ugyancsak az *Enigma* kapcsán: az aktuális hadviselési szükségletként megejtett kódfeltörésnek önmagán jóval túlmutató hozadéka volt a mai értelemben felfogott számítógépek működési elvének – kombinatorikai algoritmusának – és technológiai megvalósíthatóságának a „feltalálása”. Van rá példa, hogy miként hat / miként csatolható vissza az operatív technika innovációja adott esetben a tágabb civilizáció-történetre. Ezt a kérdést a jelenlegi kötetre vonatkoztatva: nagy előrelépés történt e titkosszolgálati részleg történeti feltárásának elindítása és magalapozása tekintetében. Így az egyben kiindulópontja is a további – feltétlenül folytatandó – kutatásoknak.

¹ Márfi Attila: Beszámoló a „Kémek, ügynökök, besúgók” c. szombathelyi konferenciáról. *Levéltári Szemle*, 2011. 3. sz. 83–84.

² Szun-ce: *A hadviselés törvényei*. (Fordította: Tőkei Ferenc.) Budapest, Balassi Kiadó, 1995.

³ Gyarmati György: „Nem kár értük”. Az állambiztonsági szervek alkonya Magyarországon, 1989-ben. In *Állambiztonság és rendszerváltás*. Szerkesztette: Okváth Imre. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 2010. 35–61.